ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

3

TOMUL 45

IULIE – SEPTEMBRIE

1994

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN"

În țară, revista se poate procura prin poștă, numai pe bază de abonament. Prețul unui abonament anual este de 1 800 lei.

Abonamentele din străinătate se primesc la :
- RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, P.O.Box 33—57, București.
- ORION S.R.L., Splaiul Independenței nr. 202 A, București, P.O.Box 74—19, Tx 11939, Cbtxr, Fax (40) 13122425.
- AMCO PRESS S.R.L., Bd. Nicolae Grigorescu 29 A, ap. 66, sect. 3, C.P. 57—88, Fax 312.4569, București.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Colegiului de redacție pe adresa Henri Coandă 11, 71 119, București.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 45 Nr. 3 Iulie—septembrie 1994

SUMAR

SIMPOZIONUL „N. N. MOROȘAN — UN DESTIN ROMÂNESC ÎN BASARABIA COTROPITĂ"

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARHÉOLOGIE

TOME 45 | Nº 3 | juillet – septembre 1994

SOMMAIRE

LE SYMPOSIUM „N. N. MOROŞAN – UN DESTIN ROUMAIN DANS LA BESSARABIE ÉNVAHIE"

COMPTES RENDUS

NICOLAE N. MOROȘAN

VIAȚA ȘI OPERA LUI NICOLAE N. MOROȘAN

de ALEXANDRU PĂUNESCU

S-a împlinit o jumătate de veac de la sfârșitul tragic al lui N. N. Moroșan, ilustră figură a culturii românești, cel ce a fost deopotrivă arheolog, geolog, paleontolog și totodată un distins pedagog.

Nu este în intenția noastră a face o amplă prezentare a vieții, de altfel foarte puțin cunoscută de cei mai mulți, și nici a operei sale, ci ne vom îngădui să relevăm cele mai importante momente din scurta și zbuciumata sa trăire și să subliniem, doar, valoarea contribuțiilor sale, unele dintre ele constituind și astăzi nu numai o importantă sursă de informații, ci veritabile lucrări de referință.

Nicolae N. Moroșan s-a născut la 1 iunie 1902 în satul Cuconeștii Vechi (din fostul județ Bălți), aflat pe malul stâng al Prutului, ca fiu al preotului Nicolae Moroșan. Casa părintească se găsea în marginea vestică a satului, vis-a-vis de cunoscuta așezare paleolitică Ripiceni—Izvor.

După ce a terminat școala parohială din satul natal, se înscrie la seminarul teologic din Chișinău, de unde, în 1919 se transferă la liceul Bogdan Petriceicu Hașdeu din aceeași localitate, pe care îl absolvă în 1922 [1].

În 1923 devine student al Facultății de Științe Naturale a Universității din Iași pe care o termină strălucit în 1927. Aici, în cetatea de cultură a Moldovei, a avut profesori remarcabili printre care și pe marele geolog și paleontolog Ion Simionescu [2].

Încă de pe băncile școlii, acest spirit iscoditor se remarca prin inteligență, dorință de cunoaștere, seriozitate și printr-o extraordinară putere de muncă.

Fără îndoială aceste calități ale tânărului N. N. Moroșan l-au determinat pe generosul său profesor Ion Simionescu să-l apropie, să-l învețe și să-l îndrume în tainele cercetării. Nu mulți tineri, atunci ca și acum de altfel, voiau să se consacre cercetării, căci, așa cum remarca cu amărăciune marele învățat „... tineri care să se sacrifice pentru cercetări științifice, indurând mizeria, se întâlnesc tot mai rari... căci prea ademenitoare sunt tot soiul de alte îndeletniciri mai rentabile unele, dacă nu mai ușoare” [3].

Așa cum vom vedea, discipolul nu și-a dezamăgit magistrul, fiindcă, încă de pe băncile facultății, tânărul N. N. Moroșan, era, așa cum bine observa Eugen Nirca, „obsedat de curiozitatea cunoașterii în adâncuri a istoriei poporului și pământului nostru, de descifrarea marilor taine ascunse în străfundurile plaiului natal” [4].

Predestinat parcă să se nască într-un loc, pe malul Prutului, unde vestigiile arheologice și paleontologice apăreau întâmplător la tot pasul,

[1] Vl. Ghimpu, Glasul Națiunii, vineri, 26 iunie 1992, Chișinău, p. 9.
[2] N. A. Chetraru, Moldova Suverană, joi, 18 iunie 1992, Chișinău, p. 3.
[3] I. Simionescu, Buletinul Societății Studenților în Științe Naturale, 1933, București, 1934, p. 126—128.
[4] E. Nirca, Moldova, 1, 1989, Chișinău, p. 25.

S C I V A, tomul 45, nr. 3, București, iulie—septembrie, 1994, p. 199—214

elevul și apoi studentul N. N. Moroșan, crescut în mijlocul lor, a căutat să le strângă, să le îndrăgească și să le studieze cu atenție spre a le afla secretul.

Astfel, prima sa descoperire datează din anul 1919, când, la vârsta de 17 ani, culegea din loessul terasei Prutului de la Ripiceni-Izvor un os de mamut. În primii ani ai studenției, în 1924, obține primele indicii privitoare la existența unor resturi de faună fosilă în peștera de pe colina calcaroasă Stânca Ripiceni, peșteră distrusă datorită exploatării intensive a pietrei de către localnici.

În 1925 execută primele săpături în această grotă, ale căror rezultate au constituit obiectul unui scurt articol publicat împreună cu profesorul Ion Simionescu în 1926 [5].

Acesta reprezintă cel dintâi studiu în care se susține pe baze științifice existența paleoliticului superior în Moldova.

Cercetările, din ce în ce mai numeroase, care au urmat anului 1926, și asupra cărora vom reveni, au permis inimosului student N. N. Moroșan și apoi proaspătului licențiat în Științe Naturale să publice până în 1929 trei interesante articole, primul apărut în 1927, referitor la cunoașterea paleoliticului din nordul Moldovei [6], al doilea, în 1928, privitor la prima stațiune paleolitică descoperită pe teritoriul Dobrogei, la Topalu [7] și al treilea, în 1929, legat de preistoria Basarabiei de Nord [8].

Acest început atât de promițător l-a îndemnat pe profesorul Ion Simionescu să întreprindă toate demersurile pe lângă Academia Română spre a-i obține o bursă în Franța în vederea desăvârșirii studiilor. Astfel începând din toamna anului 1929, timp de doi ani, N. N. Moroșan este bursierul Institutului de Paleontologie Umană din Paris al cărui director era savantul paleontolog și geolog Marcellin Boule (1861—1942). Aici cunoaște pe cei mai mari arheologi, paleontologi și geologi ai Franței, în fruntea cărora se afla abatele Henri Breuil (1877—1961), profesor la Collège de France, acel „maître de tous les maîtres" cum îl numea Marcellin Boule [9].

Devenit membru al Societății Preistorice Franceze, el susține, în cadrul ședinței din 26 februarie 1931 a acesteia, o comunicare privind inexistența micoquianului în Basarabia și locul acestei culturi în cronologia pleistocenului, combătând astfel punctul de vedere al prof. Ceslav Ambrojevici [10].

Prima parte a comunicării este rezervată pregătirii sale ca bursier mulțumind celor care l-au ajutat să se afle în „patria preistoriei". El afirma cu această ocazie : „Sfaturile maeștrilor mei francezi, profesorii Marcellin Boule și Henri Breuil, lucrările Societății Preistorice Franceze pe care le-am urmat, vizitele mele la stațiuni și studierea colecțiilor preistorice etc. mi-au dat posibilitatea de a mă instrui în preistorie, știința care a ridicat cortina ce separa umanitatea actuală istorică de cea existând înaintea legendarului Adam" [11].

[5] I. Simionescu și N. N. Moroșan, AR—BSS, 10, 1926, 3, p. 1—16.
[6] N. N. Moroșan, ARMSS, 3, t. IV, mem. 7, 1927, p. 343—360.
[7] Idem, ARMSS, 3, t, V, mem. 3, 1928, p. 91—101.
[8] Idem, ARMSS, 3, t. VI, 1929, p. 1—17.
[9] N. N. Moroșan, Rev. Adamachi, 1, 1932, p. 35—36.
[10] Idem, BSPF, 4, 1931, p. I—II.
[11] *Ibidem*, p. 1.

Fără îndoială, studiile din capitala Franței i-au lărgit mult tânărului cercetător român orizontul cunoașterii, atât în ceea ce privește studiul preistoriei (tehno-tipologia industriilor litice), cât și în ceea ce privește paleontologia, sedimentologia, stratigrafia, petrografia și altele.

Astfel, pentru N. N. Moroșan devine acum o realitate, un adevăr de necontestat, legătura care se dezvoltă din ce în ce mai mult între preistorie și geologia pleistocenă, cele două științe tinzând, după el, să se reunească „într-o unitate indivizibilă" [12].

Întors în țară, spre sfârșitul anului 1931, N. N. Moroșan, își reia catedra de profesor la liceul Mihai Eminescu din Chișinău și bineînțeles cercetările.

Desăvârșirea pregătirii sale la Paris i-a permis să abordeze metodologic, cu mai multă substanță, cele trei mari domenii în care și-a desfășurat activitatea ulterioară. În cele ce urmează ne vom referi pe scurt la fiecare dintre ele. Vom începe cu arheologia pentru că aceasta a avut o pondere mai mare, reflectată în cele aproximativ 40 de studii publicate, după care vom prezenta preocupările sale în paleontologie și apoi în geologie și hidrogeologie. În partea finală, vom aminti și alte contribuții cum ar fi cele referitoare la mediul înconjurător și la muzeografie.

Ca arheolog, N. N. Moroșan a adus, așa cum vom vedea, o contribuție esențială la descifrarea marii cronici ale căror „slove" (acestea nefiind altele decât uneltele de piatră), au rămas înscrise în pulberea pământului depus în vremuri de mult uitate.

N. N. Moroșan este un pionier al cercetărilor preistorice, cu precădere al celor paleolitice, din Moldova, el urmând marilor geologi și paleontologi de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru. Primul dintre aceștia este Gregoriu Ștefănescu, care, în 1885 descoperea primele piese de silex cioplite intenționat în depunerile loessice de la Mitoc pe Prut, urmat de Ion Simionescu ce reconfirma, 13 ani mai târziu, descoperirea lui Gregoriu Ștefănescu, menționând totodată și colecțiile sale preistorice din aceeași stațiune. În afara acestora, mai amintim contribuțiile lui Romulus Sevastos privind fauna pleistocenă și cronologia cuaternarului din Moldova precum și semnalările unor piese litice la Ripiceni ale lui P. Enculescu și Em. Protopopescu-Pache. Se poate spune, că, odată cu cercetările lui N. N. Moroșan începute după primul război mondial, intrăm în cea de-a doua etapă a cercetării paleoliticului din zona discutată [13].

O problemă foarte interesantă și de altfel foarte actuală care l-a preocupat pe N. N. Moroșan a fost aceea a depistării de noi puncte arheologice și paleontologice, de repertorizare a acestora, evidențiind astfel importanța cercetărilor perieghetice. În acest sens, el considera necesar să se viziteze „. . . an cu an în special locurile cu profiluri vii-naturale. În astfel de locuri, aproape în fiecare an se pot observa schimbări care

[12] *Ibidem*, p. 2.

[13] Cât privește Basarabia, prima mențiune sigură asupra paleoliticului de aici o datorăm lui N. Florov care în 1925 anunța descoperirea unor silexuri aurignaciene în loessul de la Neporotova. Descoperirea lui N. Florov este urmată, în anii 1926—1927 de cele ale lui Ceslav Ambrojevici la Chișla-Nedjimova, Cormani etc., iar în 1930 de cele ale prof. I. G. Botez care făcea cunoscută prezența musterianului și aurignacianului în formațiunile loessice de la Molodova (cf. N. N. Moroșan, Arhivele Basarabiei 5, 1933, 2, p. 11—29).

adesea aduc la lumină produse de industrie sau resturi de animale fosile-diluviale"[14].

Cercetările perieghetice efectuate de N. N. Moroșan s-au axat pe ambele maluri ale Prutului mijlociu precum și pe o parte a malului Nistrului. A fost poate cel mai activ cercetător de teren al acelor — cum spunea el — „meleaguri întinse ale Basarabiei noastre scumpe, admirată și cântată de multă lume ce o cunoaște mai de aproape"[15].

Pe temeiul rezultatelor la care a ajuns în urma numeroaselor sale cercetări, fie de suprafață, fie prin săpături metodice, cum au fost cele din peștera Stânca Ripiceni sau din așezarea sub aer liber de la Ripiceni—Izvor, precum și a investigațiilor altor specialiști ca prof. I. G. Botez, Ceslav Ambrojevici, N. Florov, N. N. Moroșan reușește să ne dea prima imagine de ansamblu asupra evoluției comunităților paleolitice care au sălășluit milenii în șir pe teritoriul dintre Carpați și Nistru[16]. Vom prezenta pe scurt succesiunea culturilor identificate de el:

— Levalloasianul superior, a cărui industrie litică considerată ca cea mai veche cunoscută până atunci pe teritoriul de la est de Carpați, a fost descoperită în punctele Gherman—Dumeni, Vasilica, Cuconeștii Vechi — În Durduca (pe stânga Prutului) și la Ripiceni—Izvor pe dreapta râului.

— Musterianul superior, socotit a fi foarte răspândit în Moldova este împărțit de N. N. Moroșan în două sub-etaje: cel clasic identificat la Ripiceni—Izvor și cel clasic evoluat la Molodova și Naslavcea pe Nistru.

— Aurignacianul inferior este atestat la Ripiceni—Izvor.

— Aurignacianul mijlociu este documentat în peștera Stânca Ripiceni—stratul I.

— Aurignacianul superior — orizontul cultural cel mai bogat și mai bine reprezentat — a fost identificat atât pe Nistru (Molodova, Ataki, Cormani și altele), cât și pe Prut (Peștera Stânca Ripiceni — stratul III, Ripiceni —Izvor, Mitoc etc.).

— Solutreanul inferior este atestat în peștera Stânca Ripiceni — stratul V.

— Solutreanul mijlociu a fost descoperit în punctele „La Moara Popei" și „În Ponoară", ambele aflate pe teritoriul satului Cuconeștii Vechi (pe Prutul mijlociu) precum și la Babin (pe Nistrul mijlociu).

— Magdalenianul a fost identificat în peștera Stânca Ripiceni — strat VII, Ripiceni-Izvor, Badragi, Mitoc — La Mori.

N. N. Moroșan a fost nu numai un bun tipolog dar și un tot așa de bun stratigraf. El a dat o interpretare justă, valabilă și astăzi, atât în ceea ce privește structura teraselor inferioare ale Prutului și Nistrului cât și a stratigrafiei geologice și arheologice a așezărilor săpate. El și-a aplecat atenția asupra tuturor resturilor descoperite într-un anumit sediment, fie că ele erau obiecte de piatră, oase, cărbuni, fie altceva.

De pildă, cercetând depozitele loessice ale pleistocenului superior de pe Nistru, din vâlceaua adâncă Ripcina de la Neporotova (jud. Hotin), unde N. Florov găsise în 1925 piese litice atribuite paleoliticului superior, N. N. Moroșan descoperă pe o suprafață întinsă o mare cantitate de cenușă

[14] N. N. Moroșan, ARMSS, 3, t. VI, mem. 1, 1929, p. 13.
[15] Idem, Revista Școala Basarabeană, 4, 1936, 9 și 10, Chișinău, p. 3.
[16] Idem, Arhivele Basarabiei, 5, 2, 1933, p. 11—29, idem, AIGR, 19, 1938, p. 128—139.

şi cărbuni de lemn, care, după felul cum erau dispuse resturile, nu indica prezenţa unor vetre amenajate de om, ci urme ale unui violent incendiu al pădurii. El emite ipoteza potrivit căreia pădurea a fost arsă intenţionat de oamenii paleolitici ca un procedeu de vânătoare, pentru a forţa animalele să se îndrepte către un anumit punct unde se găseau ascunşi vânătorii şi unde, poate, se aflau gropi-capcană amenajate special [17].

N. N. Moroşan este descoperitorul şi în acelaşi timp primul cercetător care a efectuat săpături în unele aşezări paleolitice care au devenit astăzi adevărate staţiuni-cheie sau repere cronologice, nu numai pentru arheologia românească dar şi pentru cea europeană, cum ar fi de pildă staţiunile Ripiceni—Izvor, Mitoc—Malu Galben şi Molodova (aici investigaţiile sale au fost făcute în colaborare cu profesorul I. G. Botez).

În iulie 1933 N. N. Moroşan predă la tipar lucrarea sa de doctorat „Le Pléistocene et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est" care, din păcate, nu va vedea lumina tiparului decât în 1938, în cel de al XIX-lea volum al Anuarului Geologic al României. Această valoroasă sinteză, scrisă cu o extraordinară acribie ştiinţifică — care reprezintă de fapt prima istorie străveche a zonei de nord-est a României — constituie şi acum, la 50 de ani de la apariţia ei, o lucrare de referinţă.

N. N. Moroşan poate fi considerat, pe drept cuvânt, întemeietorul cercetării complexe, moderne, a paleoliticului din ţara noastră şi precursorul studiilor interdisciplinare de la noi în preistorie [18]. În acest sens am menţiona studiul său realizat în colaborare cu cercetătoarea de la Liège, Suzanne Leclercq referitor la cunoaşterea florei pleistocenului din nord-estul României pe baza cărbunilor de lemn prelevaţi din unele locuiri aparţinând atât paleoliticului mijlociu cât şi celui superior de la Ripiceni—Izvor, peştera Stânca Ripiceni şi Mitoc [19]. Reconstituirea covorului vegetal din aceste staţiuni, ca şi al celui din valea Nistrului (de la Cormani), datând din aurignacianul superior (după I. G. Botez), datorat studiului prof. Radu Popovici [20] de la Cernăuţi au constituit, la acea vreme singurele dovezi fitopaleontologice privind flora pleistocenului superior din teritoriul cuprins între Carpaţi şi Nistru ca de altfel din întreaga Românie.

Este interesant de reţinut şi faptul că la unele din numeroasele cercetări perieghetice întreprinse de N. N. Moroşan a participat şi fratele său, profesorul Ion N. Moroşan cel care, refugiat în 1944 în ţară, va deveni directorul muzeului de istorie din Slatina. El este descoperitorul, în anii 1957—1958, împreună cu C. S. Nicolăescu-Plopşor, al celor mai vechi unelte de piatră cunoscute până acum pe teritoriul României, găsite pe văile Dârjovului şi Oltului (zona Slatina).

Ca, arheolog, N. N. Moroşan s-a preocupat, e drept mai puţin şi de perioade mai târzii ale preistoriei şi chiar istoriei vechi, cum ar fi eneoliticul, perioada de tranziţie, epoca bronzului şi începuturile mileniului I p. Chr. Avem în vedere depistarea prin cercetări perieghetice a unor aşezări cucuteniene, recoltarea unui foarte bogat material litic de silex (lame-

[17] Idem, Comptes Rendus IGR, 21 (1932—1933), 1937, p. 116—119.

[18] Interesant este şi studiul său în colaborare cu un cercetător de la Liège referitor la efectele unor agenţi fizici asupra rocilor folosite în preistorie şi în special pe utilaj (cf. Renée-L Doize şi N. N. Moroşan, BSPF, 10, 1931, p. 3—19.

[19] Suzanne Leclercq şi N. N. Moroşan, Comptes Rendus, IGR, 21 (1932—1933), 1937, p. 111—116.

[20] R. Popovici, Bulletin de la Faculté de Sciences de Czernowitz, 1931, 2, p. 260—266.

cuțit, topoare etc.) sau a interesantului topor-ciocan masiv de piatră cu gaură pentru coadă [21] aparținând perioadei de tranziție precum și publicarea tezaurului de bronz de la Tețcani (fostul județ Hotin) [22]. Lui N. N. Moroșan îi datorăm și primele descoperiri referitoare la prezența sarmaților pe teritoriul Basarabiei. Amintim în acest sens studiul său asupra fibulei romane (tipul „monstruoso") de argint, aramă și aur datată în secolele II—III p. Chr., găsită pe teritoriul satului Vasilica—Mânzătești (fostul jud. Bălți), semnul „ieroglific" de pe lespedea de piatră aflată într-un curgan de la Tețcani precum și descoperirea necropolei din satul Chițcani, unde a scos la iveală un mormânt pe care-l datează în secolele III—IV p. Chr. [23].

Din cele expuse mai sus, referitor la activitatea lui N. N. Moroșan ca arheolog, putem afirma că timp de aproape două decenii, el a dominat cercetarea paleoliticului nu numai din regiunea est-carpatică ci și din întreaga Românie.

Cel de-al doilea domeniu de cercetare al lui N. N. Moroșan și asupra căruia ne vom opri puțin este cel paleontologic. El a studiat atât fauna fosilă cuaternară culeasă în urma numeroaselor cercetări perieghetice sau descoperită prin săpături metodice ce le-a întreprins în diferite așezări ca peștera Stânca Ripiceni, Ripiceni—Izvor și altele cât și fauna pliocenă cum ar fi cea a cuibului fosilifer de la Cimișlia (fostul județ Tighina) sau a dinotheridelor găsite în câteva puncte din Basarabia ca Volcineț, Telenești, Visterniceni [24].

Nu suntem în măsură să discutăm aceste contribuții ale paleontologului N. N. Moroșan, dar ne îngăduim totuși să relevăm prin cuvintele sale importanța pe care o acorda descoperirilor de faună fosilă. Referindu-se la depozitele geologice de la Gherman-Dumeni care includeau resturi paleontologice și arheologice N. N. Moroșan spunea: „ele însuflețesc roca inertă și dau posibilitatea să se stabilească ansamblul fenomenelor biologice și martorii sedimentării straturilor ce le include. Dar, ceea ce este și mai important, fosilele ne sunt literele-cuvintele, prin ajutorul cărora suntem în măsură să stabilim rapoartele dintre sedimente vecine sau chiar mai îndepărtate. Tot grație lor se stabilește, într-o măsură științifică și destul de precisă, vârsta relativă a straturilor și depozitelor respective, cât și a celor vecine și analoage ca petrografie și morfologie stratigrafică dar lipsite de produse paleontologice" [25].

Cel de-al treilea domeniu de cercetare al lui N. N. Moroșan este cel al geologiei și hidrologiei.

[21] cf. V. Marchevici, *Contribuția lui N. N. Moroșan la cunoașterea culturii Cucuteni pe teritoriul Basarabiei* (comunicare ținută la simpozionul omagial „N. N. Moroșan" la 2 februarie 1994); N. N. Moroșan, Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău, 7, 1936 (1937), p. 70—77.

[22] Idem, *Un tezaur de bronz — primul găsit în Basarabia de nord*, Chișinău, 1936, p. 284—288 (extras).

[23] Idem, Arhivele Basarabiei, 7, 1935, 3—4, 1935, p. 196—208; idem, Germania, 9, 1935, 1, p. 36—40; idem, Buletinul regional al Basarabiei, 8, 1937, 1938, p. 3—13; cf. V. [illegible] în acest volum p. 283—287.

[24] N. N. Moroșan, Notations Biologicae, II, 1, 1934, p. 20—24; idem, [illegible] tifiques de L'Université de Jassy, 22, 1936, 1—4 p. 256—279; I. Simionescu [illegible] 19, 1937, 1—3, p. 1—17.

[25] N. N. Moroșan, *Depozitele Quaternare paleontologice* [illegible] *Dumeni (Malul stâng al Prutului)*, Chișinău, 1934, p. 3—28 [illegible].

Preocupat fiind, așa cum am arătat, de studierea cuaternarului din nord-estul României, cum ar fi structura teraselor Prutului și Nistrului precum și de cea a loessului (în care erau incluse și unele soluri fosile) — în multe din depunerile loessoide aflându-se atât resturi faunistice cât și industrie litică. — N. N. Moroșan ajungea la concluzia că pentru aceasta era necesar ca la metoda mixtă stratigrafică-paleontologică să se adauge și cea arheologică căci „grație acestei îmbinări noi vom ajunge la rezultate inedite în materie de stratigrafie cuaternară" [26].

Nu avem calitatea să analizăm problemele de paleogeografie sau de geomorfologie, dar ne permitem să menționăm numai importantele sale studii legate atât de geologia cât și de hidrogeologia Basarabiei. În acest sens, amintim studiul referitor la depozitele cretacice și terțiare din valea Prutului, cel privind unele observații geologice de pe valea Nistrului in aval de Tighina, cel legat de alimentarea cu apă a orașului Chișinău și un nou sondaj acvifer, precum și cel asupra depozitelor geologice ale fântânilor arteziene din Chișinău — acesta din urmă realizat la îndemnul profesorului său de geologie de la Universitatea din Iași, Ion Atanasiu. La acestea, este necesar să adăugăm încă trei studii cu caracter monografic, unul privind geologia satului Nicșani și alte două referitoare la geologia și preistoria regiunii Copanca, toate realizate în cadrul studiilor monografice organizate de Institutul Social Român — institut fondat și condus de marele sociolog Dimitrie Gusti.

Regiunea Copanca (din fostul județ Tighina) — acel colț de pământ încleștat între Nistru și afluentul său Botna, cum îl descria geologul Nicolae Florov — este celebră nu numai pentru aceea că reprezintă una din cele mai vechi așezări de pe malul Nistrului, dar și prin faptul că, acest pământ, binecuvântat de Dumnezeu prin bogăția roadelor sale, a fost denumit în perioada interbelică „California României" [27].

Printre multiplele preocupări ale învățatului român au fost și cele legate de protecția mediului înconjurător. În studiul său privind geologia satului Nicșani (fostul județ Lăpușna) el atrăgea atenția autorităților asupra degradării accentuate a solului datorită neîmpăduririi acestei zone, precum și a altor lucrări, care, nerealizate, vor aduce mari daune. El scria pe bună dreptate că „Lupta omului cu acțiunea tuturor factorilor ecologici, fizici, chimici și biologici este aproape inexistentă. Dacă va continua această pasivitate a lui, în sensul că nu se vor face plantări-împăduriri, îngrădiri, baraje, schimbarea (alocurea) modului de a ara etc., vor urma pagube foarte mari, mult mai mari ca acestea din prezent" [28].

În ceea ce privește prevenirea poluării mediului ambiant, menționăm un interesant articol al lui N. N. Moroșan intitulat „Ocrotirea monumentelor naturii din Basarabia" unde insista ca vestitele păduri-rezervații (acei codri seculari) de la Valea Mare, Hârbovăț, Chițcani, Căpriana, Cărbuna și altele să fie declarate monumente ale naturii [29]. Din păcate, semnalul de alarmă tras de învățatul român n-a fost luat în seamă nici atunci și nici mai târziu.

[26] Idem, Comtes Rendus, IGR, 19 (1930—1931), 1933, p. 76.

[27] Idem, Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău 2, 1938, 1939, p. 41—98; idem, în același volum, p. 247—270.

[28] Idem, Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, 1, 1937, p. 5—32.

[29] E. Nirca, *op. cit.*, p. 25.

O altă preocupare a lui N. N. Moroșan a fost aceea legată de muzeografie. Dornic de a ridica nivelul de cultură al poporului său și în special al păturii celor mulți din mediul rural, el a fost preocupat de legea înființării a cât mai multor muzee școlare. Pentru N. N. Moroșan acestea serveau „. . . ca un puternic stimulent de a cultiva sufletul copilului și dragostea lui față de manifestările din trecut și din prezent ale pământului și neamului nostru . . . la noi și mai însemnate progrese ale poporului nostru" [30].

El vedea această realizare prin strânsa colaborare dintre intelectualii satelor și orașelor (profesorii etc.) și specialiști, oameni de știință din marile centre ale țării. Dar, pentru înfăptuirea acestui ideal, era nevoie din partea celor amintiți de pasiune, de dragoste pentru trecut, căci, așa cum afirma patriotul N. N. Moroșan „. . . pentru ca să se simtă progrese în știință, iar muzeele să se îmbogățească cu obiecte ce tind să dispară (paleoetnografice), sau sunt însemnate pentru alte ramuri ale științei (geologie, paleontologie, arheologie etc.) se impune mai mult foc sacru tuturor acelora ce doresc binele neamului și patriei noastre" [31].

Convins de necesitatea lărgirii orizontului de cunoaștere cu cele mai noi rezultate ale științei, atât în domeniul geologiei cuaternare și evoluției omului cât și al arheologiei, N. N. Moroșan a ținut cu ocazia congresului profesorilor de geografie, desfășurat la Soroca între 17—18 iunie 1935, o interesantă comunicare intitulată „Omul preistoric în valea Nistrului" unde ajungea la concluzia, pe baza cercetărilor sale și ale altor specialiști, că pentru *Homo neandertalensis* ca și pentru *Homo sapiens fossilis*, această vale a reprezentat un excelent mediu de viață [32].

Ca orice om de știință, N. N. Moroșan a căutat să se afirme pe plan internațional, făcându-și cunoscute studiile sale la unele congrese internaționale de specialitate. Din motive care ne scapă, probabil de ordin financiar, nu a participat direct decât la două, la alte trei, indirect, trimițând comunicări. Astfel, prima sa prezență la asemenea întruniri de prestigiu datează din 1931 pe când se afla bursier la Paris. În septembrie al acelui an se desfășura acolo cel de-al XV-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică. La secțiunea a II-a de paleontologie umană și arheologie preistorică a avut o intervenție interesantă „Asupra mezoliticului din Oltenia" pe baza comunicării susținută de un alt cunoscut paleolitician român C. S. Nicolăescu-Plopșor [33].

La celelalte congrese, de istorie, antropologie, geologie, și de pre și protoistorie, a trimis comunicări. Astfel, la cel de-al VII-lea Congres de științe istorice, ținut la Varșovia în 1933, a avut ca subiect „Solutreanul din Moldova de nord-est" [34], la cel de-al XVI Congres Internațional de Geologie de la Washington a întocmit, la rugămintea prof. I. Simionescu, un raport privind „Resturile omului fosil din România" în care rezuma rezultatele cercetărilor paleolitice de pe întreg teritoriul României [35], la cel de-al XVI-lea Congres Internațional de Antropologie de la Bruxelles din 1935 s-a referit la „Musterianul din adăpostul sub stâncă de la Stânca

[30] N. N. Moroșan, Revista Școala Basarabeană 4, 1936, 9—10, p. 6.
[31] *Ibidem*, p. 5.
[32] Cf. N. Popp, BSRRG, 54, 1935 (1936), p. 294.
[33] N. N. Moroșan, Institutul de Arheologie Olteană, memoriul VI, Craiova, 1932, p. [illegible].
[34] Cf. Résumés des communications présentées au Congrès, Varșovia. I. 1933, p. 41—44.
[35] Cf. *Report of XVI International Geological Congress*, Washington, 19[illegible]. II. Washington. 1936, p. 1239—1247.

Ripiceni"[36], iar la cel de-al II-lea Congres de științe Pre- și Protoistorice de la Oslo din 1936 a prezentat comunicarea „Două cazuri particulare de vânătoare a mamutului în paleoliticul din România"[37].

În sfârșit, cea de-a doua participare directă a fost cea din cadrul celui de-al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică care s-a ținut între 1—12 septembrie 1937 la București, unde, la secția a II-a de paleontologie umană și arheologie preistorică a susținut trei comunicări[38].

Pe baza prodigioasei și complexei sale activități științifice la care ne-am referit, începând din 1933, anul în care i se conferă titlul de doctor în științe al Universității din București, N. N. Moroșan devine o personalitate de renume atât în lumea științifică din țară cât și în cea europeană. Astfel, este numit de Societatea Preistorică Franceză al cărui membru era din 1931, delegat pentru România. Este ales membru al Institutului Internațional de Antropologie și membru al subcomisiei pentru România de pe lângă Comisia Internațională pentru studierea resturilor omului fosil (instituită la Sesiunea celui de-al XV-lea Congres Internațional de Geologie ținut în 1929 în Africa de Sud) din care făceau parte: prof. I. Simionescu — președinte, prof. I. G. Botez — secretar și Marton Roșka — membru. De asemenea este ales membru al Societății Geologice Franceze, una dintre cele mai vechi societăți științifice din lume (fondată în 1830).

În ceea ce privește titlurile și, bineînțeles, funcțiile pe care le-a ocupat în țară, menționăm pe aceea de profesor de științe naturale și geografie la liceul Mihai Eminescu din Chișinău (din 1938 fiind și director) unde s-a impus ca un talentat pedagog și pe cea, cu începere din 1935 de preparator, apoi șef de secție la Muzeul Național de Istoria Naturală din același oraș.

În această calitate face, începând din 1938 odată cu înființarea stațiunii limnologice de la Vâlcov, studii complexe privind geologia, paleogeografia și paleontologia Deltei Dunării[39]. În perioada 1938—1940 este conferențiar suplinitor la conferința de Geologie a Facultății de Științe Naturale a Universității din Iași.

Mai amintim că în perioada 1935—1939 este membru al Colegiului Arheologic Român înființat la 23 noiembrie 1935, care avea ca scop „să organizeze pe baze științifice, să intensifice și să coordoneze cercetările arheologice în legătură cu trecutul îndepărtat al pământului românesc"[40]. Din acest colegiu făceau parte cei mai renumiți arheologi ai noștri, precum și profesori universitari, specialiști în istorie veche din marile centre ale României Mari (București, Iași, Cluj, Cernăuți, Chișinău, Craiova).

[36] Cf. *XVIe Congrès International d'Anthropologie — Bruxelles, 1935*, Bruxelles, 1936, p. 1—2.

[37] Cf. *Comptes Rendus du IIe Sess. du Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Oslo, 1936.

[38] N. N. Moroșan. Rev. Adamachi, 23, 1937, p. 181—185; cf. M. Petrescu-Dîmbovița, în acest volum, p. 215—224.

[39] Cf. M. Ursu și Gr. Cemârtan, în acest volum p. 231—233.

[40] Arhiva MNA, dosar an 1935. Dintre membrii Colegiului menționăm pe prof. Ion Andrieșescu, D. M. Teodorescu, Tr. Sauciuc-Săveanu, Grigore Florescu, Vasile Cristescu, Vladimir Dumitrescu, Ion Nestor, Radu Vulpe, Ecaterina Vulpe, C. S. Nicolăescu-Plopșor, Dorin Popescu, C. Daicoviciu, Ceslav Ambrojevici și alții. Președintele Colegiului a fost prof. Paul Nicorescu de la Universitatea din Iași.

Începând din 1934, în calitate de geolog, este numit colaborator al Institutului Geologic al României, alături de vestiți geologi, profesorii I. P. Voitești, I. Atanasiu, M. Savul, G. Atanasiu, I. Băncilă și alții.

De asemenea, este cazul să mai amintim că din 1937 N. N. Moroșan a făcut parte din comitetul de coordonare al Buletinului Institutului de Cercetări Sociale al României — Regionala Chișinău, în calitate de secretar general alături de P. V. Ștefănucă și T. Al. Știrbu.

În cele expuse mai sus, am încercat să aruncăm o foarte scurtă privire asupra vieții și activității reputatului om de știință N. N. Moroșan cât timp el a fost cetățean al României.

În cele ce urmează vom căuta să reconstituim ultimii ani din viața sa pe baza datelor, de altfel destul de sărace, de care dispunem în prezent.

După cum bine se știe, în anii 1939—1940 nori negri încep să acopere albastrul liniștitor al cerului românesc. Doi dintre marii călăi ai Europei își dau mâna pentru moment. Astfel, în trista zi de 29 iunie 1940, la ceva mai mult de două decenii de la realizarea României Mari sub Ferdinand I Întregitorul, Basarabia, Bucovina de nord și Ținutul Herței sunt anexate de colosul de la răsărit ca o consecință a infamului pact Ribbentrop-Molotov de la 23 august 1939.

Mii de basarabeni *și* bucovineni disperați se refugiază în dreapta Prutului, alți zeci de mii, rămași acasă, sunt deportați în gulagurile siberiene.

În aceste momente dramatice N. N. Moroșan rămâne cu familia la Chișinău. A rămas aici pentru că el, ca și alți intelectuali ai Basarabiei, au dorit să ducă mai departe făclia culturii și a românismului, aprinsă puțin înainte (în 1918), asumându-și, conștienți, toate riscurile. Documentele de care dispunem, e drept puține, ca și altele ce vor apare prin cercetarea arhivelor fostului N.K.V.D., vor aduce, fără îndoială, lumini care ne vor permite să cunoaștem tragicul sfârșit al acestor patrioți.

La 1 iulie 1940, noile autorități îl numesc director al Muzeului Republican de studierea ținutului natal, devenit astăzi Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău. Totodată, este numit profesor și șef al catedrei de geologie a Facultății de Geografie al Institutului Pedagogic „Ion Creangă” de aici.

În anul 1941 autoritățile „de partid și de stat” sovietice îi propun cu insistență să devină deputat în sovietul suprem. N. N. Moroșan refuză în repetate rânduri propunerea, dar în cele din urmă acceptă. Probabil, datorită acestei atitudini rezervate și nedorinței de colaborare, N.K.V.D.-ul, plecând de la principiul diabolic comunist „dacă nu ești cu noi, ești împotriva noastră”, îl privește cu ostilitate.

La 15 iulie 1941, deci la circa trei săptămâni de la trecerea Prutului de către armata română, N. N. Moroșan este arestat fără a i se aduce nici o acuză [41]. Este, fără îndoială, o înscenare. Delatorul, un fost profesor de istorie, pe numele lui Dubrovschi — zis și Polik Ovim Mendel-Gdolev — îl denunță ca pe un „fervent românofil și antisovietic . . . rămas special cu o misiune de la statul român” [42].

[41] V. Ghimpu, *op. cit.*, p. 9.

[42] Informații dr. N. Chetraru: cf. N. Chetraru, *Documente inedite din arhiva N.K.V.D.-ului despre N.N. Moroșan*, comunicare ținută la simpozionul omagial „N. N. Moroșan” la 2 februarie 1994.

Este anchetat și transferat imediat de la Chișinău la Tiraspol, deoarece se apropiau trupele române de Chișinău. În orașul, în care, 50 de ani mai târziu, marele român Ilie Ilașcu este condamnat la moarte, N. N. Moroșan este închis într-o celulă preventivă. De aici este predat N.K.V.D.-ului din Odesa [43]. Iată *decizia* prin care N.K.V.D.-ul îl incriminează [44].

„Examinând materialele ce au parvenit la N.K.V.D. cu privire la activitatea criminală a cetățeanului Moroșan Nicolai Nicolaevici a decis : Din anul 1938 Moroșan N. N. a participat la activitatea partidului burghez „Frontul Renașterii Naționale a României". După reintroducerea în Basarabia a puterii sovietice, fiind propus pentru a candida ca deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S. a refuzat și și-a dat consimțământul abia după o îndelungată insistență.

Fiind deputat al Sovietului Suprem al U.R.S.S., la 28 iunie 1941, in ziua primei aniversări a eliberării Basarabiei de sub boierii români a refuzat să ia cuvântul la radio despre realizările noroadelor Basarabiei în acest răstimp. Beneficiind de statutul de deputat în Sovietul Suprem al U.R.S.S., a participat în rolul de apărător al lui Ștefănucă, cunoscut în Basarabia ca dușman activ al puterii sovietice și ca organizator al așa-zisului „comitet al refugiaților".

De la începutul războiului dintre Germania și U.R.S.S., Moroșan a început un mod de viață suspect. Cu toate că din Chișinău a fost evacuat guvernul R.S.S.M., el a rămas.

S-a decis :

Moroșan N. N., anul nașterii 1902, domiciliat la Chișinău, să fie arestat și percheziționat.

Anchetator superior al N.K.V.D. al R.S.S.M. (...)"

Am vrea să facem o mică precizare. Acel „dușman al poporului sovietic" Ștefănucă, nu era altul decât bunul prieten al lui N. N. Moroșan, patriotul și omul de cultură P. V. Ștefănucă, directorul Buletinului Institutului de Cercetări Sociale — Regionala Basarabiei de care am vorbit mai sus.

La 25 iulie 1941, N.K.V.D.-ul din Odesa îl transferă la Novosibirsk. După lungi și chinuitoare anchetări care au durat cinci luni, la 25 noiembrie N.K.V.D.-ul de aici îi recunoaște nevinovăția [45].

Eliberarea sa se explică prin aceea că poliția secretă era interesată nu de „criminalul și burghezul" cetățean român N. N. Moroșan, ci de valorosul om de știință de care aveau nevoie atunci și acolo. A fost numit profesor și șeful catedrei de geologie a Institutului Politehnic Industrial din Tomsk.

Despre perioada cât a stat la Tomsk nu cunoaștem până acum nimic. Ceea ce putem spune, însă, este că în cei peste doi ani trăiți în orașul din vestul Siberiei, profesorul N. N. Moroșan a rămas singur, departe de soție, mamă și frați, departe de pământul natal pe care-l îndrăgise atât

[43] V. Ghimpu, *op. cit.*, p. 9.
[44] *Ibidem.*
[45] *Ibidem ;* N. Chetraru afirmă că eliberarea lui N. N. Moroșan s-a făcut la 6 decembrie 1941.

de mult și căruia i-a dedicat o parte din viața sa spre a-i afla ascunsele-i taine, nu a cunoscut bucuria și nici satisfacția muncii sale. Sunt ani în care suferința s-a împletit cu umilința.

Spre sfârșitul lunii ianuarie 1944, când frontul se apropia de granițele României, este chemat în calitate de deputat la sesiunea Sovietului Suprem. Voiau să-l folosească acum ca să vorbească la radio Moscova împotriva propriului popor. De astă dată N. N. Moroșan a rezistat presiunilor, înfruntând cu seninătate moartea.

În ziua de 2 februarie 1944 este găsit mort în camera nr. 240 a hotelului Național din Moscova. Într-un document vizat de procurorul U.R.S.S. și datat la 1 aprilie 1944, privind împrejurările „sinuciderii" lui N. N. Moroșan se dau detalii. Se afirmă că a vrut să-și facă o rană mortală cu o lamă (dar nu se precizează unde) și, nereușind, s-a spânzurat [46]. Se mai menționează în document că ar fi lăsat două scrisori pentru a-și justifica „sinuciderea", una scrisă în limba rusă, alta în limba română. Deși, scrisorile lipsesc din dosarul N.K.G.B.-ului, totuși în documentul amintit se dau fragmente ca acestea : îi este „. . . greu în străinătate, vrea să moară în Basarabia, unde s-a născut, a trăit și de unde a fost evacuat forțat în 1941 . . . În Basarabia, Moroșan și-a lăsat soția, copilul, rudele și presupune că soarta lor este tristă . . ." [47].

Aceste scrisori fictive aveau scopul să facă plauzibilă teza așa-zisei „sinucideri". Toate argumentele ticluite de N.K.G.B. nu fac însă decât să acopere odioasa crimă înfăptuită cu sânge rece de agenții experimentați ai lui L. Beria.

Misterul așa-zisei „sinucideri" a învățatului român își găsește răspunsul în documentul găsit recent de dr. Valeriu Dobrinescu, aflat în Arhivele Ministerului de Externe al Marii Britanii, datând din aceeași zi fatidică de 2 februarie 1944 [48].

Într-o discuție avută la 2 februarie la ambasada Angliei cu diplomatul John Helier Le Rougetel, presimțind pericolul care-l așteaptă N. N. Moroșan solicita ambasadorului A. J. K. Clark Kerr să transmită un mesaj. Destinul a făcut ca disperatul său mesaj, ce a dorit să fie transmis Academiei Române și dealtfel țării — al cărui fiu vrednic a fost — să se audă acum, după 50 de ani de la tragicul său sfârșit. „Eu nu mi-am trădat țara nici cu bună știință și nici voluntar".

Aceasta a fost drama marelui om de cultură N. N. Moroșan, dramă ce s-a identificat, de altfel, cu cea a sutelor de mii de români din teritoriile cotropite, zdrobiți fizic și moral în lagărele imperiului răului.

Prin calitatea operei sale, realizată în scurta-i și zbuciumata-i viață, N. N. Moroșan a lăsat o urmă puternică de lumină în știința românească.

[46] V. Ghimpu, *op. cit.*, p. 9.

[47] *Ibidem*.

[48] Este vorba de o telegramă semnată cu inițialele J. L. R. (foarte probabil John Le Rougetel) transmisă la 2 februarie 1944 din Moscova către Foreign Office ; cf. V. Dobrinescu, în acest volum, p. 225—229.

BIBLIOGRAFIE

Articole

1. *Une station aurignacienne en Moldavie*, AR—BSS, 10, 1926, 3, p. 1—6 (în colaborare cu I. Simionescu).
2. *Contribuţiuni la cunoaşterea paleoliticului din Moldova de Nord (Malurile Prutului)*, ARMSS, 3, t. IV, mem. 7, 1927, p. 343—360.
3. *O staţiune paleolitică în Dobrogea—Topalu*, ARMSS, 3, t. V, mem. 3, 1928, p. 91—101.
4. *Noi contribuţiuni preistorice asupra Basarabiei de Nord*, ARMSS, 3, t. VI, mem. 1, 1929, p. 1—17.
5. *Contribution à l'étude du quaternaire de la Moldavie N.E.*, AR—BSS, 14, 1931, p. 35—45.
6. *Effets de quelques agents physiques sur roches employées par les Préistoriques et spécialement sur l'outillage*, BSPF, 10, 1931, p. 3—19 (în colaborare cu R.—L. Doize).
7. *Existe-t-il du Micoquien en Bassarabie et quelle serait sa place dans la chronologie du pléistocène?* BSPF, 4, 1931, p. 1—11.
8. *Le Moustérien dans le Nord de la Moldavie*, L'Anthropologie, 41. 1931, p. 234—235.
9. *Asupra Mezoliticului din Oltenia*, Institutul de Arheologie Olteană, VI, 1932, p. 3—4.
10. *Le Solutréen de la Moldavie N.E.*, in *Résumés des communications présentées au VII*[e] *Congrès International de Sciences Historiques*, Varşovia, 1933, p. 41—44.
11. *Evoluţia cercetărilor preistorice-paleolitice din România N.E. şi rezultatele obţinute*, Arhivele Basarabiei, 1933 2, p. 11—29.
12. *Solutreanul din România extracarpatică şi raporturile sale cu acela din Transilvania şi din ţările limitrofe*, Arhivele Basarabiei, 5, 1933, 3, p. 230—236.
13. *Quelques observations sur le Quaternaire du N.E. de la Moldavie*, Comptes Rendus IGR, 19, 1930—1931 (1933), p. 70—76.
14. *Cea mai frumoasă dintre „Pointes en feuille de laurier solutréennes" din România extracarpatică*, Rev. Adamachi, 19, 1933, 2—3, p. 91—95.
15. *Un nou cuib de mamifere fosile în România*, Notationes Biologicae, 2, 1934, 1, p. 20—24.
16. *Depozitele Quaternare paleontologice şi levalloisiene de la Gherman-Dumeni (Malul stâng al Prutului)*, Chişinău, 1934, p. 3—28 (extras).
17. *Asupra existenţei mamuţilor, rinocerilor şi cerbilor in Moldova şi dacă poate fi admisă reprezentarea lor pe mobilierul protoistoric de la Ciuciulea*, Arhivele Basarabiei, 4, 1934, 4, p. 328—338.
18. *L'industrie levalloisienne dans les dépôts pleistocènes de Roumanie*, în *Mélanges de Préhistoire et d'Anthropologie offerts au prof. H. Bégouen*, Toulouse, 1934.
19. *O fibulă particulară germanică din epoca imperialo-romană găsită în Basarabia*, Arhivele Basarabiei, 7, 1935, 3—4, p. 196—208.
20. *Kaiserzeitliche Fibel aus Vasilica (Bessarabien)*, Germania, 9, 1935, 1, p. 36—40.
21. *Nouvelles observations sur le Pléistocène dans le N-E de la Roumanie, Comptes Rendus* IGR, 20, 1931—1932 (1935), p. 81—83.
22. *Le Moustèrien de l'abri sous roche de Stânca Ripiceni (Moldavie)*, în *XVI*[e] *Congrès International d'Anthropologie — Bruxelles, 1935*, Bruxelles, 1936, p. 1—2.
23. *Les restes de l'Homme fossile en Roumanie*, in *Report of XVI International Geological Congress — Washington, 1933*, Washington, 1936, p. 1—9.
24. *Resturile omului fosil din România*, Rev. Adamachi, 1933, (1936), p. 3—12.
25. *Alimentarea oraşului Chişinău cu apă şi un nou sondaj acvifer. Diferite sondaje însemnate de aiurea*, Viaţa Basarabiei, 1936, p. 3—22.
26. *Dinotheridés de Bassarabie. Contribution à l'étude de la dentition et de la distribution paléogéographique des Dinotheridés de Roumanie*, Annales Scientifiques de l'Université de Jassy, 22, fasc. 1—4, Iaşi, 1936, p. 256—279.
27. *Un tezaur de bronz — primul găsit — în Basarabia de nord*, Chişinău, 1936, p. 284—288 (extras).
28. *Muzeele şcolare săteşti şi un muzeu ştiinţific într-un sat din Basarabia (în c. Cojuşna, j. Lăpuşna, la învăţătorul A. Arvat)*, Revista Şcoala Basarabeană, 4, 1936, 9—10, p. 3—12.
29. *Deux cas particuliers de chasse du Mammouth par le Paléolithique de Roumanie*, în *Comptes Rendus du II-ème Sess du Congrès Internationel des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Oslo, 1936.
30. *Les molaires de Dinotherium provenant de Scandinavie (?), au Musée de Kichineff (Bessarabie)*, Bulletin de la Société Géologique de France, 5, t. VI, 1936, 4 p. + 1 pl.
31. *Alexandru Donici (1886—1936)* (necrolog), Chişinău, 1936, p. 3—16 (extras).

32. *Sur un moulage endocranien d'Elephas primigenius de Roumanie*, AR—BSS, 19, 1937, 1—3, p. 1—7 (in colab. cu I. Simionescu).
33. *Geologia satului Nicşani. Privită în cadrul cosmologic monografic al satului*, Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, 1, 1937, p. 5—32.
34. *Dovezile existenţii oamenilor fosili în Dobrogea*, Rev. Adamachi, 23, 1937, 1, p. 48—49, (acest articol a fost publicat şi în Analele Dobrogei, 18, 1937, p. 112—113).
35. *Une incendie durant le Pléistocène de la Roumanie provoqué par l'homme paléolithique*, Comptes Rendus IGR, 21, 1932—1933, (1937), p. 116—119.
36. *Contribution à la connaissance de la flore du Pléistocène de la Roumanie du Nord-Est*, Comptes Rendus IGR, 21, 1932—1933 (1937), p. 111—116 (în colaborare cu Suzane Leclercq).
37. *Un topor neolitic de dimensiuni particulare din Basarabia*, Buletinul Muzeului Naţional de Istorie Naturală din Chişinău, 17, 1936, (1937), p. 70—77.
38. *Al XVII-lea Congres Internaţional de Antropologie şi Arheologie Preistorică (Bucureşti, 1937)*, Rev. Adamachi, 23, 1937, p. 181—185. (acest articol a fost publicat şi în Viaţa Basarabiei, 7, 1938, 1—2, p. 89—100.
39. *L'industrie levalloisienne en Roumanie et sa valeur dans la stratigraphie du Quaternaire*, BSRG, 3, 1937, p. 223—230.
40. *Quelques observations sur les dépôts crétacés et tertiaires dans la vallée du Prut*, Comptes Rendus IGR, 21, 1932—1933 (1937), p. 55—59.
41. *Semn iconografic dintr-un kurgan din Basarabia*, Buletinul Muzeului Regional al Basarabiei, 8, 1937 (1938), p. 3—13.
42. *Depozitele geologice ale fântânilor arteziene din Chişinău şi în special a artezianei noi nr. 3*, Buletinul Muzeului Regional al Basarabiei, 9, 1938, p. 72—89.
43. *Câteva observaţii geologice şi hidrogeologice de pe valea Nistrului, aval de Tighina*, Buletinul Muzeului Regional al Basarabiei, 9, 1937, (1938), p. 3—12.
44. *L'affleurement quaternaire fossilifère de Gherman-Dumeni*, Comptes Rendus IGR, 22, 1933—1934 (1938), p. 12—14.
45. *La Station Paléolithique de grotte de Stânca Ripiceni*, Dacia, 5—6, 1935—1936 (1938), p. 1—22, pl. I—V.
46. *Le Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est (Les dépôts géologiques, leur faune, flore et produits d'industrie)*, AIGR, 19, 1938, 161 p. şi 6 planşe.
47. *Geologia regiunii Copanca*, Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chişinău, 2, 1938 (1939), p. 41—98.
48. *Preistoria regiunii Copanca*, Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României. Regionala Chişinău, 2, 1938 (1939), p. 247—170.

Recenzii, note şi informaţii

1. A. P. Pavlov, *Dépôts néogènes et quaternaires de l'Europe meridionale et orientale*, Rev. Adamachi, 16, 1930, 2—3, p. 118—119 (recenzie).
2. *Sinanthropus Pekinensis şi Paleoliticul*, Rev. Adamachi, 18, 1932, 1, p. 35—36.
3. *Fraţii L. I. şi I. I. Metchnicof şi originea lor românească*, Rev. Adamachi, 18, 1932, p. 36—37.
4. *Constituirea noului Congres internaţional de Ştiinţe preistorice şi protoistorice*, Rev. Adamachi, 18, 1932, p. 79.
5. *Noile opere de artă paleolitică descoperite în loessul din URSS*, Rev. Adamachi, 18, 1932, 3, p. 107.
6. *Hominienii fosili din Iava*, Rev. Adamachi, 18, 1932, 3, p. 107—108.
7. *Musterianul şi omul Neanderthalian în Palestina*, Rev. Adamachi, 18, 1932, 3, p. 108—109.
8. *Unele lămuriri în legătură cu Congresul de Preistorie de la Londra*, Rev. Adamachi, 18, 1932, 4, p. 162—163.
9. *Cuib de cucuvea într-o defensă de mamut*, Rev. Adamachi, 19, 1933, 1, p. 35.
10. *Magnetismul terestru din Basarabia*, Viaţa Basarabiei, 7, 1938, 1—2, p. 121—122.
11. *Din apucăturile vânătorilor. Rezultatul unei vânători din Basarabia... şi rezultatele anuale de vânătoare din Germania* etc., Viaţa Basarabiei, 7, 1938, 3, p. 202—203.

LA VIE ET L'OEUVRE DE N. N. MOROȘAN

RÉSUMÉ

Un demi-siècle s'est écoulé depuis le 2 février 1944 où disparaissait tragiquement N. N. Moroșan, personnalité de marque de la science roumaine, qui fut en égale mesure archéologue, géologue, paléontologue et en même temps un grand pédagogue.

Né le 1er juillet 1902 à Coconeștii Vechi de l'ancien département de Bălți, N. N. Moroșan suit les cours de lycée de Chișinău (Kichinev) et, entre 1923 et 1927, ceux de la Faculté de Sciences Naturelles de l'Université de Iassy. Parmi tant de professeurs réputés, il y rencontre l'excellent géologue et paleontologue Ion Simionescu dont il fait son mentor et avec l'aide duquel il obtient une bourse d'études pour les années 1929—1931 à l'Institut de Paléontologie Humaine de Paris. Auprès des ilustres professeurs Henri Breuil et Marcellin Boule il pénètre les secrets de l'archéologie préhistorique et de la paléontologie.

En archéologie, la contribution de N. N. Moroșan est concrétisée dans plus de 40 études publiées et dans sa synthèse *La Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est*, parue en 1938.

N. N. Moroșan a été un pionnier des recherches paléolithiques en Moldavie, recherches qu'il a abordées peu après la fin de la première guerre mondiale. On lui doit les premières fouilles et la découverte de stations paléolithiques qui sont devenues de véritables „repères" aussi bien pour l'archéologie roumaine, que pour celle européenne, dont nous rappelons les stations de Ripiceni-Izvor, Mitoc—Malul Galben et Molodova.

N. N. Moroșan peut être considéré à bon droit comme le créateur de la recherche complexe, moderne, du paléolithique de Roumanie et le précurseur des études interdisciplinaires en Roumanie dans le domaine de la préhistoire.

On peut ainsi affirmer que N. N. Moroșan a dominé, pendant presque deux décennies, la recherche du paléolithique non seulement de la Moldavie, mait de la Roumanie entière.

Comme paléontologue, il a étudié la faune fossile quaternaire ainsi que la faune pliocène, telle que celle du nid fossilifère de Cimișlia (ancien dép. de Tighina).

Le géologue qu'était N. N. Moroșan a étudié le quaternaire du Nord-Est de la Roumanie : la structure des terrasses du Prut et du Dniestr et celle du loess. Il s'est également intéressé à la géologie et à la hydrogéologie de la Moldavie. Citons en ce sens ses études concernant les dépôts crétaciques et tertiaires des vallées du Prut et du Dniestr, ainsi que celles à caractère monographique sur la géologie du village de Nicșani et de la région de Copanca.

Malheureusement, la riche activité scientifique de N. N. Moroșan est brusquement interrompue en juin 1940, lorsque la Moldavie entre le Prut et le Dniestr, le nord de la Bucovine et la contrée de la Herța tombent victimes du rapt commis par l'U.R.S.S.

N. N. Moroșan ne cherche par refuge en Roumanie, comme le font tant d'autres. Il reste à Chișinău, aux côtés des amis décidés de porter plus avant le flambeau de la culture et de la romanité.

Au mois de juillet 1941 il est arrêté et déporté en Sibérie, à Tomsk. A la fin de janvier 1944, les autorités soviétiques le rappellent à Moscou. Après quelques jours, le 2 février, on le découvert mort dans une chambre d'hôtel.

C'était, sans doute, l'oeuvre de la police secrète soviétique.

UNELE DATE ÎN LEGĂTURĂ CU PARTICIPAREA LUI N. N. MOROŞAN LA CEL DE-AL XVII-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ANTROPOLOGIE ŞI ARHEOLOGIE PREISTORICĂ, BUCUREŞTI, 1937

de MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIŢA

În comunicarea de faţă ne-am propus să prezentăm câteva date în legătură cu participarea lui N. N. Moroşan la cel de al XVII-lea Congres Internaţional de Antropologie şi Arheologie Preistorică, care a avut loc între 1 şi 8 septembrie 1937 la Bucureşti (inclusiv excursia la Cluj, Cernăuţi, Constanţa, Turnu Severin şi alte localităţi), concomitent cu cea de a VII-a Sesiune a Institutului Internaţional de Antropologie din Paris, manifestare ştiinţifică internaţională de mare prestigiu, la care am luat parte în calitate de proaspăt licenţiat şi asistent onorific la catedra de arheologie şi preistorie, condusă de prof. I. Andrieşescu, din cadrul Facultăţii de Filosofie şi Litere a Universităţii din Bucureşti. Cu acest prilej am putut cunoaşte bogata şi variata activitate desfăşurată de N. N. Moroşan la acest Congres, consemnând-o succint, pe cât mi-a fost posibil, într-un articol apărut în 1940 la Bucureşti [1]. Date mai ample în legătură cu această activitate, care nu a fost concretizată prin publicarea comunicărilor şi discuţiilor, lipsesc atât din volumul masiv al Actelor acestui Congres, apărut la Bucureşti în 1939 [2], cât şi din dările de seamă relativ la Congres, tipărite de N. N. Moroşan în 1937 [3] şi 1938 [4] şi de T. J. Arne în 1940 [5], la care se adaugă şi aceea a lui Vayson de Pradenne din 1937 [6], pe care nu am reuşit s-o consult. În această situaţie, am căutat să suplinesc, cât a fost posibil, lipsa de informaţii directe mai ample cu tezele susţinute de autor în valoroasa lui lucrare în limba franceză din 1938 relativ la pleistocenul şi paleoliticul României de nord-est [7], precum şi în alte studii.

Înainte de a arăta contribuţiile lui N. N. Moroşan la acest Congres, considerăm necesară o succintă prezentare a acestei manifestări ştiinţifice internaţionale, remarcabilă prin organizare, tematică şi participare a unor personalităţi de mare reputaţie ştiinţifică.

În primul rând, congresul acesta, al XVII-lea, face parte din seria marilor congrese de acest fel, organizate cu începere din 1866 la Neuchâtel şi, în continuare, la Paris (de trei ori), Norwich, Copenhaga, Bologna, Bruxelles (de două ori), Stockholm, Budapesta, Lisabona, Moscova,

[1] M. Petrescu-Dîmboviţa, Revista de preistorie şi antichităţi naţionale, 2—4, 1940, p. 119—127.

[2] *XVIIe Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie préhistorique. VIIe Assemblée générale de l'Institut International d'Anthropologie, Bucarest, 1—8 septembre 1937*, Bucureşti, 1939, 387 p.

[3] N. N. Moroşan, Rev. Adamachi, 23, 1937, 4, 1, 181—185.

[4] Idem, *Al XVII-lea Congres internaţional de antropologie şi Arheologie preistorică (Bucureşti 1937)*, Chişinău, 1938, p. 3—14.

[5] T. J. Arne, Revista de preistorie şi antichităţi naţionale, 2—4, 1940, p. 129—132.

[6] V. de Pradenne, Revue Anthropologique, 47, 1937, 10—12, p. 326—331.

[7] N. N. Moroşan, AIGR, 19, 1938.

Monaco, Geneva și Coïmbra-Porto-Lisabona [8]. La aceste congrese, dintre români a participat îndeosebi Al. Odobescu, care, pe lângă comunicări remarcabile, la congresele din 1867 și 1889 de la Paris s-a străduit să aibă loc un asemenea congres la București, ceea ce s-a realizat abia în 1937 [9]. De asemenea, la al XV-lea congres și a IV-a sesiune a Institutului, din 1930 de la Coïmbra-Porto-Lisabona, din România a fost C.S. Nicolaescu-Plopșor, care a ținut două comunicări relativ la arta rupestră carpato-balcanică și vânătoarea cu eretele, iar la a V-a sesiune a Institutului din 1931 de la Paris a participat, în afară de C. S. Nicolaescu-Plopșor, și N. N. Moroșan, care a luat parte la discuțiile secțiunii a II-a [10]. Dintre străini, A. de Mortillet a susținut la congresul din 1900 de la Paris o comunicare care ne interesează, relativ la neoliticul din România și în special stațiunea de la Cucuteni, sub președinția reputatului arheolog suedez Oscar Montelius, la discuții participând savanți de mare autoritate, ca E. Cartailhac, S. Reinach și J. Hampel [11].

Din 1918 înainte, odată cu înființarea Institutului Internațional de Antropologie din Paris, conducerea permanentă a congreselor a fost subordonată acestui Institut, ceea ce a determinat o reacție din partea nordicilor și a unor occidentali pentru separarea acestui institut de congrese, ajungându-se în cele din urmă, datorită mai ales importanței cercetărilor de pre- și protoistorie, la noul Congres de științe pre- și protoistorice [12], cu două sesiuni până în 1937, la Londra (1932) și Oslo (1936), după care au urmat încă zece congrese în diferite țări ale Europei și Mexic, în prezent fiind în pregătire cel de al XIII-lea congres din 1996 de la Forlo, lângă Bologna, în Italia. La congresul de la Oslo au fost prezentate și două comunicări ale lui N. N. Moroșan la secția I de paleontologie umană [13].

În ceea ce privește aceste două congrese internaționale, cel vechi de antropologie și arheologie preistorică și cel nou de științe pre- și protoistorice, I. Andrieșescu considera, exprimând punctul de vedere al arheologilor români, participanți la ambele congrese, că între ele nu poate fi decât „o apropiere și nu ceea ce, prin intervenția oamenilor, poate să le separe, vechea instituție reprezentând pentru noi, în toate cazurile, tradiția și precursorii pe care nu trebuie să-i uităm [14].

La aceste două organisme internaționale s-a adăugat din 1933 în urma conferinței internaționale a antropologilor de la Bâle, un al treilea, Congresul Internațional de Antropologie și Etnologie [15], la ale cărui diferite sesiuni au participat și specialiști români, inclusiv preistoricieni.

În ceea ce privește cel de al 17-lea Congres Internațional de Antropologie și Arheologie Preistorică din 1937 de la București, care ne interesează aici în mod special, pus sub înaltul patronaj al M. S. Regelui Carol al II-lea, acesta a fost organizat de un comitet de onoare în frunte cu Gh. Tătărăscu, prim ministru, și de un Comitet național, compus din prof. dr. C. Angelescu, ministrul Educației Naționale, președinte, prof. dr. N. Mino-

[8] I. Andrieșescu, Revista de preistorie și antichități naționale, 1, 1937, p. 3 și urm. și p. 15.
[9] *Ibidem*, p. 3 și urm.
[10] M. Petrescu-Dimbovița, *op. cit.*, p. 120.
[11] *Ibidem*, p. 119.
[12] N. N. Moroșan, Rev. Adamachi, 18, 1932, 2, p. 79.
[13] Idem, *Al XVII-lea Congres...*, p. 3.
[14] I. Andrieșescu, *op. cit.*, p. 8.
[15] N. N. Moroșan, *op. cit.*, p. 3.

vici, secretar general, docent dr. N. Iorgulescu, secretar, şi dr. Th. Vasiliu, casier [16]. De asemenea, pentru punerea la punct a programului s-a constituit şi un Comitet internaţional, din care au făcut parte Louis Marin, mare etnolog francez, fost ministru, deputat şi preşedinte al Societăţii de Etnologie din Paris proclamat la încheierea congresului Cetăţean de Onoare al oraşului Cluj şi prof. dr. E. Pittard, renumit antropolog genevez, preşedintele Institutului Internaţional de Antropologie şi Arheologie Preistorică din Paris [17], care a avut ca asistent pe valorosul antropolog român Al. Donici, stins din viaţă prematur la Geneva [18], precum şi pe prof. dr. N. Minovici. De menţionat că Louis Marin a trăit ca student printre ţăranii români ca să le cunoască condiţiile de viaţă, iar E. Pittard, ca specialist în antropologie, a avut ocazia să cunoască România, ambii bucurându-se de multă prietenie şi simpatie în ţara noastră [19]. Reprezentantul Academiei Române la congres a fost renumitul neurolog român prof. dr. Gh. Marinescu [20].

La lucrările congresului, care au avut loc în localul nou al Facultăţii de Drept din Bucureşti, au participat specialişti din 18 ţări ale Europei, Japonia, Algeria, Statele Unite ale Americii şi Mexic, cei mai mulţi fiind, cum era şi normal, din România, cca. 60, respectiv din Bucureşti, Cluj, Iaşi, Chişinău şi alte localităţi, apoi din Franţa, Italia, Cehoslovacia, Anglia şi alte ţări [21]. A frapat însă lipsa acelora din Germania, Ungaria şi din alte ţări din nordul, centrul şi vestul Europei, punându-se aceasta pe seama tensiunii politice internaţionale din preajma celui de al doilea război mondial [22]. În această privinţă, cum s-a arătat în volumul congresului, guvernul român din perioada respectivă a considerat că este mai bine să organizeze această manifestare ştiinţifică şi a păcii, punând la dispoziţie fondurile necesare, decât să se procure un avion sau un tun în plus [23].

Lucrările congresului s-au desfăşurat în următoarele cinci secţii: 1) Antropologie morfologică şi funcţională; 2) Paleontologie umană şi arheologie preistorică; 3) Ereditate, eugenie, selecţie; 4) Psiho-sociologie. Antropologie criminală. Medicină legală şi 5) Etnografie, folclor, lingvistică şi istoria religiilor [24].

În şedinţa festivă, după alocuţiunea lui E. Pittard, cuvântarea ocazională a lui N. Minovici şi salutul reprezentanţilor autorităţilor române şi al delegaţiilor ţărilor participante la congres, s-au ţinut trei conferinţe privind problema etnică (E. Pittard), evoluţia familiei (L. Marin) şi cercetările arheologice din Turcia (E. Afet) [25]. Au urmat apoi timp de două zile şi jumătate comunicările din cele cinci secţii ale congresului.

În cele ce urmează ne vom referi numai la secţia a II-a, arătând pe scurt personalităţile care au participat, tematica abordată şi, ceva mai pe larg, contribuţia lui N. N. Moroşan.

[16] Vezi nota 2, p. 22.
[17] *Ibidem*, p. 15 şi urm.
[18] Idem, Rev. Adamachi, 22, 1936, 3—4, p. 119 şi urm.
[19] Vezi nota 2, p. 34.
[20] *Ibidem*,
[21] *Ibidem*, p. 15 şi urm.
[22] *Ibidem*, p. 1349.
[23] *Ibidem*.
[24] M. Petrescu-Dîmboviţa *op. cit.*, p. 121.
[25] *Ibidem*, p. 121 şi urm.

Astfel, în ceea ce privește personalitățile din țară, menționăm pe prof. dr. Ioan Andrieșescu, directorul Seminarului de Arheologie Preistorică al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București, membru corespondent al Academiei Române, membru al Institutului Arheologic German și al Societății Anticarilor din Londra; prof. dr. Valeriu Bologa de la Facultatea de Medicină din Cluj, unul din cei mai buni specialiști români în istoria medicinei; prof. dr. I. G. Botez, directorul Institutului de Antropologie și Paleontologic al Facultății de Științe a Universității din Iași; docent dr. Vl. Dumitrescu, directorul Muzeului Național de Antichități din București; dr. N. N. Moroșan, profesor din Chișinău, delegat al Societății Preistorice Franceze; dr. Ion Nestor, conservator la Muzeul Național de Antichități din București; prof. dr. Paul Nicorescu de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași; dr. C. S. Nicolaescu-Plopșor, directorul Instituttutului de Arheologie Olteană din Craiova, Dinu V. Rosetti, directorul Muzeului Municipiului București; dr. Gabriel I. Russu de la Institutul de Anatomie al Facultății de Medicină din Cluj; docent dr. Radu Vulpe de la Catedra de istorie antică a Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București [26] ș.a.

Dintre personalitățile din străinătate amintim pe prof. dr. Karel Absolon, directorul Muzeului din Brno; dr. E. Afet, fiica adoptivă a lui Kemal Atatürk, elevă a lui E. Pittard și vicepreședintă a Institutului de Istorie a Turciei; prof. dr. A. Alföldi de la Universitatea din Budapesta; prof. dr. Wlodzimierz Antoniewicz, rector al Universității din Varșovia; prof. dr. T. J. Arne, conservatorul Muzeului Național din Stockholm; prof. dr. Miles C. Burkitt de la Universitatea din Cambridge; dr. Miodrag Grbić, directorul Muzeului Prințul Paul din Belgrad; prof. dr. Joseph Kostrzewski de la Universitatea din Poznan, președintele Societății preistoricienilor polonezi; prof. dr. Vasili Mikov de la Universitatea din Sofia; conf. dr. Maurice Reygasse, directorul Muzeului din Bardo și reprezentantul guvernului general al Algeriei, specialist în arta rupestră din Sahara Centrală; prof. dr. Sergio Sergi, directorul Institutului de Antropologie al Universității din Roma; dr. Jan Skutil de la Muzeul Național din Brno [27] ș.a.

Ședințele de comunicări la această secție au fost prezidate de K. Absolon, I. Andrieșescu, T. J. Arne, I. G. Botez, M. Burkit, V. Mikov, S. Sergi și M. Reygasse, secretar fiind Vl. Dumitrescu [28].

Din punct de vedere tematic, s-au dezbătut în special probleme cu subiecte generale și speciale, fiind mai mult expuneri ale rezultatelor obținute de cercetători în diferite țări ale Europei, precum și în Africa și Asia, mai ales, nepăstrându-se, în general, o ordine cronologică, pe epoci [29]. La acestea se adaugă altele cu teme de antropologie, geologie, paleontologie, climatologie ș.a., distingându-se în mod deosebit, prin comunicările susținute din domeniul antropologiei, școala de istoria medicinei din Cluj, reprezentată prin prof. dr. Valeriu Bologa și asistent dr. Gabriel I. Russu [30].

[26] *Ibidem, passim.*
[27] *Ibidem.*
[28] Vezi nota 2, p. 23.
[29] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p. 125.
[30] *Ibidem.*

În ceea ce privește contribuțiile lui N. N. Moroșan la acest congres, acestea se concretizează în trei comunicări și răspunsurile la întrebările puse, precum și în patru intervenții, care, ca și comunicările, nu au fost tipărite în volumul din 1939 al Congresului.

Tezele primeia dintre comunicări, privitoare la unele observații asupra florei, faunei și climatului în paleoliticul din nord-estul României, considerăm că se pot cunoaște cu ajutorul studiului din 1933 relativ la flora pleistocenului din nord-estul României, întocmit de Suzanne Leclercq din Liège în colaborare cu N. N. Moroșan [31], precum și din monografia lui N. N. Moroșan din 1938 privitoare la pleistocenul și paleoliticul din nord-estul României [32]. Din aceste lucrări rezultă că descrierea microscopică a fost făcută de Suzanne Leclercq, iar observațiile pe teren de N. N. Moroșan, care a adunat și probele fitopaleontologice din patru stațiuni paleolitice de pe malul drept al Prutului, încadrate de autor în musterianul incipient (Ripiceni-La Izvor), aurignacianul superior și solutreanul inferior (Ripiceni — grota Stânca Ripiceni și magdalenian (Mitoc-La Mori) și paleoliticul superior, fără alte preciziuni (Mitoc-Malul Galben), aceasta din urmă prin cercetările recente efectuate de V. Chirica datându-se în aurignacian și gravetian [33]. Clima, pe baza probelor analizate, a fost, după autori, mai rece în musterianul incipient, aurignacianul superior și solutreanul inferior, fiind ilustrată prin conifere, specia *pinus*, și mai temperată către sfârșitul pleistocenului în magdalenianul superior, cum o indică în special probele de stejar [34]. Aceste rezultate, cu tot caracterul lor regional, concordă, după autori, cu cele din valea Nistrului, cu o floră mai bogată și variată, studiată de Radu Popovici, provenind din aurignacianul superior și eventual solutreanul inferior, ca și cu rezultatele din Polonia și Ucraina, precum și cu fauna pleistocenului superior, ilustrată prin mamut, ren și rinocer lânos [35]. În felul acesta se consideră de autori că fauna și flora se completează reciproc, oferind dovezi pentru climatul rece din pleistocenul superior nu numai pentru zona extracarpatică a României, ci și pentru alte teritorii ale Europei [36].

Determinările fitopaleontologice și asocierile cu fauna și clima din stațiunile investigate, precum și cadrul mai larg teritorial, în care este tratată problema respectivă, reprezintă, fără îndoială, o contribuție demnă de luat în seamă, întrucât ajută la reconstituirea unor fenomene biologice și climatice din pleistocenul superior [37], cu rezerva că, din punct de vedere arheologic, așa cum a arătat dr. Al. Păunescu, nivelurile denumite de N. N. Moroșan aurignacian superior, solutrean inferior și magdalenian superior, aparțin de fapt, în stadiul actual al cercetărilor pe baza pieselor caracteristice (lamele *à bord rabattu* și vârfurile *La Gravette)* gravetianului oriental [38], contemporan cu solutreanul și magdalenianul occidental [39].

[31] Suzanne Leclercq și N. N. Moroșan, Comptes Rendus IGR, 21, 1933, 1p. 1—6.
[32] Vezi nota 7.
[33] V. Chirică, ArhMold, 12, 1988, p. 12; idem, *The Gravettian in the East of Romanian Carpathians*, III, Iași, 1989, p. 48 și urm.
[34] Suzanne Leclercq et N. N. Moroșan, *op. cit.*, 1933, p. 3 și urm.
[35] *Ibidem*, p. 4 și urm.
[36] *Ibidem*, p. 5 și urm.
[37] *Ibidem*, p. 6.
[38] Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970, p. 23, nota 53.
[39] *Ibidem*, p. 21.

În ceea ce privește comunicarea relativ la câteva obiecte preistorice de bronz din România, nu am reușit să aflu piesele la care se referă autorul, care, în articolul din 1936 relativ la un depozit de bronzuri din nordul Basarabiei [40], se ocupă în mod special de depozitul de bronzuri de la Tețcani, compus din două topoare cu aripioare mediane și un vârf de lance, din care s-a păstrat numai un singur topor cu aripioare mediane, celelalte două fiind distruse de fierarul satului [41]. Cu prilejul publicării acestui depozit autorul menționează și depozitele de bronzuri descoperite mai de mult la Borodino și Pavlovka, din fostul județ Cetatea Albă din sudul Basarabiei, precum și descoperirea de la Bubuia (Bubuiești) din județul Chișinău din centrul Basarabiei [42]. Toporul cu aripioare mediane păstrat din depozitul de la Tețcani, de tip Aleșd din clasificarea lui Al. Vulpe, caracterizat prin mânerul trapezoidal și aripioare nedezvoltate, care se continuă până la tăiș, pare să aparțină din punct de vedere cronologic seriei de depozite Uriu-Domănești din Bronzul târziu [43]. Cu toată incertitudinea în legătură cu piesele de bronz, care au constituit obiectul comunicării lui N. N. Moroșan, se poate totuși spera, după părerea noastră, că prin investigațiile din colecțiile și registrele inventar ale vechiului Muzeu arheologic din Chișinău să li se poată da de urmă. Sigur că a fost vorba de mai multe piese de vreme ce I. Nestor, după comunicare, a făcut unele observații relativ la diferența de culoare a patinei acestor materiale, la care N. N. Moroșan a răspuns [44], iar Dinu V. Rosetti a citat câteva analogii pentru aceste piese [45].

În fine, în legătură cu cea de-a treia comunicare din domeniul antropologiei, privind deformarea macrocefalică a unui craniu preistoric din Basarabia, al cărei conținut nu l-am putut reconstitui, menționăm doar că la discuțiile care au urmat, relativ la populația căreia i-a aparținut craniul, au participat prof. dr. A. Alföldi și D. V. Rosetti, răspunzând N. N. Moroșan [46].

În afară de aceste trei comunicări, N. N. Moroșan a fost activ și la discuții, având patru intervenții.

Prima din acestea a fost provocată de întrebarea pusă lui N. N. Moroșan de către I. Nestor relativ la existența în România a magdalenianului, în legătură cu inexistența lui aici după M. Burkitt, care a ținut o comunicare privitoare la stadiul actual al cercetărilor preistorice în Anglia, după care a urmat o discuție interesantă, la care au participat N. N. Moroșan, M. Reygass și K. Absolon, răspunzând M. Burkitt [47]. Privitor la această problemă, N. N. Moroșan, în lucrarea sa de sinteză din 1938 asupra pleistocenului și paleoliticului din nord-estul României, de altfel ca și în comunicarea din 1933 relativ la resturile omului fosil din România

[40] N. N. Moroșan, *Un tezaur de bronz — primul găsit — în Basarabia de nord*, Chișinău, 1936, p. 284—288.

[41] *Ibidem*, p. 286.

[42] *Ibidem*, p. 284.

[43] Al. Vulpe, PBF, IX. 5, 1975, p. 75.

[44] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, 1940, p. 124.

[45] *Ibidem*.

[46] *Ibidem*, p. 122

[47] *Ibidem*.

de la cel de al XVI-lea Congres Internațional de Geologie de la Washington, deși nu exclude posibilitatea ca în viitor să se pună la îndoială existența magdalenianului în nord-estul României, care se pare că ar fi fost diferit de cel din Occident, totuși, după opinia sa, la Cuconeștii Vechi — În Ponoare, Badragi, Ripiceni-La Izvor și stratul VII din grota la Stânca Ripiceni sunt dovezi tipologice (silexuri arcuite mari, racloare mari, microlite ș.a.) și la Ripiceni-La Izvor și Stânca Ripiceni și stratigrafice despre existența magdelenianului, cu analogii în magdalenianul superior din Franța[48]. În sprijinul acestei teze autorul a invocat și remarca lui H. Breuil, potrivit căreia originea magdalenianului din Franța ar fi mai curând în Europa răsăriteană, unde s-ar putea să fie anterior magdalenianului superior din vestul Europei [49]. În legătură cu această problemă, s-a arătat recent de Al. Păunescu în monografia sa privitoare la paleoliticul și mezoliticul din stațiunea de la Ripiceni-La Izvor că, stratigrafic și tipologic, puținele piese de silex și gresie, descoperite în ambele puncte de la Ripiceni-La Izvor și atribuite de N. N. Moroșan magdalenianului, ar putea aparține gravetianului și unele chiar tardenoasianului [50].

A doua intervenție a lui N. N. Moroșan la acest Congres a avut loc după prezentarea de către S. Sergi a comunicării dr. Alberto Carlo Blanc, ulterior profesor la Universitatea din Roma și președinte al Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice (1958—1960), comunicare privind zăcământul musterian de la Saccopastore în cadrul pleistocenului general, unde s-a descoperit în 1935 *in situ* un craniu de *Homo neandertalensis*, denumit Saccopastore [51]. La discuțiile care au urmat N. N. Moroșan a emis o ipoteză în legătură cu migrațiile omului de tip Neanderthal [52]. În legătură cu problema migrațiilor din paleolitic, se știe că N. N. Moroșan a susținut teza potrivit căreia valea Dunării a fost una din căile de migrații din aurignacianul mijlociu, prin care câteva triburi izolate au pătruns până pe cursul inferior al Dunării, la Topalu în Dobrogea, în timp ce triburi mai numeroase s-au oprit în zona intracarpatică, unde au dezvoltat o cultură specifică, până la migrația din aurignacianul superior, care a lăsat urme mai evidente în această parte a Europei [53].

În a treia intervenție, care a avut loc după comunicarea prof. dr. Valeriu Bologa și dr. Gabriel I. Russu relativ la craniile trepanate din Muzeul de Antichități din Cluj, N. N. Moroșan a făcut, ca și A. Alföldi, câteva observații interesante în legătură cu trepanația [54]. Tot acum dr. I. Nestor a anunțat descoperirea recentă a unui craniu trepanat în cimitirul de la începutul epocii bronzului de la Monteoru, pe care a avut ocazia să-l vadă și prof. dr. E. Pittard cu prilejul vizitei la Muzeul Național de Antichități, iar dr. C. S. Nicolaescu a dat unele informații privitoare la trepanația în chirurgia veterinară populară din Oltenia [55].

[48] N. N. Moroșan, în *Report of XVI International Geological Congress, Washington*, București, 1933, p. 138.
[49] *Ibidem*, p. 7 și 138 și urm.
[50] Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor paleolitic și mezolitic*, București, 1993, p. 171, nota 2.
[51] Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frügeschichte Europas*, I, Praga, 1966, p. 128.
[52] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit*, 1940, p. 124.
[53] N. N. Moroșan, *op. cit.*, București, 1933, p. 4.
[54] M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, 1940, p. 122.
[55] *Ibidem*.

În fine, după comunicarea dr. Gabriel I. Russu în legătură cu studiul antropologic asupra craniilor vechi găsite în Ardeal, la discuții, pe lângă prof. dr. Valeriu Bologa, care a evidențiat importanța acestor cercetări paleoantropologice asupra scheletelor preistorice din România, a participat cu o a patra intervenție și N. N. Moroșan, care a dat câteva informații în legătură cu craniile și scheletele pe care le-a descoperit în Basarabia[56].

Din această trecere în revistă a activității desfășurată de N. N. Moroșan la cel de al XVII-lea Congres Internațional, de Antropologie și Arheologie Preistorică din 1937 de la București, concretizată în trei comunicări și patru intervenții, toate la nivel științific european, se poate deduce că a fost unul din cei mai activi participanți de la Secția a II-a a acestei mari manifestări științifice internaționale. De altfel, pregătirea sa temeinică în țară și străinătate ca geolog, paleontolog și paleolitician, colaborarea cu unii reputați învățați români și străini, lucrările tipărite în țară și peste hotare și participarea la mai multe mari congrese internaționale cu comunicări și intervenții valoroase, ne îndreptățesc să-l considerăm ca pe cel mai bun paleolitician român din vremea respectivă, apreciat cum se cuvine de specialiști atât în timpul vieții, cât și după tragica sa dispariție, până astăzi, în țară și străinătate.

SUR LA PARTICIPATION DE N. N. MOROȘAN AU XVIIe CONGRÈS INTERNATIONAL D'ANTHROPOLOGIE ET D'ARCHÉOLOGIE PRÉHISTORIQUE, BUCAREST 1937

RÉSUMÉ

Entre le 1er et le 8 Septembre 1937 à Bucarest s'est déroulé le XVII Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistorique, en même temps que la VIIe Session de l'Institut International d'Anthropologie de Paris.

L'article présente brièvement cette manifestation scientifique en ce qui concerne l'organisation, la thématique et les personnalités de grande réputation scientifique qui sont participé.

L'activité de N. N. Moroșan dans ce cadre s'est concrétisée dans trois communications et quatre interventions, soutenues devant la deuxième Section du Congrès. Malheureusement, ces contributions n'ont pas été comprises dans les Actes du Congrès, de 1939. Les thèses de sa première communication, concernant la flore, la faune et le climat propres du Paléolithique dans le Nord-Est de la Rounanie, ont été publiées par N. N. Moroșan en 1933, en collaboration avec Suzanne Leclercq, ainsi que dans sa monographie de 1938 sur le Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie de Nord-Est.

La deuxième communication portait sur quelques objets préhistoriques en bronze de Bessarabie. La troisième traitait de la déformation macrocéphalique d'un crâne préhistorique découvert lui aussi en Bessarabie et a été suivie de discussions sur l'appartenance ethnique de celui-ci.

[56] *Ibidem*, p. 123.

N. N. Moroșan a participé aux débats concernant l'existence du magdalénien en Roumanie, a émis une hypothèse quant à la migration de l'homme du type Neanderthal et a fait quelques observations interéssantes au sujet de la trépanation, ainsi que sur les crânes et les squelettes découverts par lui en Bessarabie.

Lors de ce Congrès N. N. Moroșan s'est imposé comme un spécialiste de taille européenne.

UN DOCUMENT ENGLEZ DESPRE N. N. MOROȘAN

de VALERIU FLORIN DOBRINESCU

Cu prilejul unei călătorii — efectuată în iarna anului 1981 în Anglia — am depistat la Public Record Office — Kew Gardens — , în corespondența politico-diplomatică a Foreign Office-ului, un document revelator asupra profesorului N. N. Moroșan. Este vorba despre o telegramă pe care un funcționar al Ambasadei engleze de la Moscova o adresa Foreign Office-ului la 2 februarie 1944. Conținutul acesteia — aflată în dosarul nr. 43.984, fila 50 — face obiectul excursului nostru.

De la început să subliniem că întregul Fond Sud al Ministerului de Externe de la Londra — pentru perioada 1934—1947 — conține 642 de volume, cu numeroase referiri la istoria politico-diplomatică și militară a României din anii '40 și '50. Cu excepția anilor 1945 (154 volume) și 1946 (141 volume), anul 1944 este cel mai bine reprezentat, fondul respectiv conținând 78 de volume. Acest fapt arată interesul cu care Foreign Office-ul s-a aplecat asupra chestiunilor din zona sud-estic europeană, în care se afla România.

Înainte de a trece la analiza conținutului telegramei, am considerat necesare câteva date preliminare. Mai întâi aflăm data când a fost întocmită telegrama — 2 februarie 1944 — care coincide cu vizita efectuată a sediul ambasadei engleze de la Moscova. Telegrama nu este semnată, ci conține doar trei inițiale: J.L.R. Credem că inițialele îl reprezintă pe Sir John Helier Le Rougetel (1894—1975). Diplomatul englez, ca și generalul Walther Howard Greenley (1875—1955), fost șef al misiunii militare britanice din România din anii primului război mondial, nu a lăsat arhivă personală, telegramele transmise de el aflându-se în fondurile Foreign Office-ului. Dintr-o discuție purtată cu regretatul profesor Eric Tappe în 1981, care l-a cunoscut pe Le Rougetel, primul mi-a mărturisit că diplomatul nu și-a alcătuit nici un jurnal, în care să prezinte activitatea sa din România sau Uniunea Sovietică. Credem că Le Rougetel a alcătuit telegrama de față și pentru motivul că el era cunoscător al limbii române. În ajunul celui de-al doilea război mondial Le Rougetel a fost acreditat la București în cadrul Legației conduse de Sir Reginald Hoore. A părăsit România, în februarie 1941, atunci când raporturile oficiale româno-britanice s-au întrerupt. După 1941, nu cunoaștem exact anul, a fost mutat la Moscova, fiind unul din subalternii lui Sir A. J. K. Clark Kerr, Primul Baron de Inverchapel, în perioada 1942—1946 titularul ambasadei Angliei din Uniunea Sovietică. Că semnatarul acestui document este Le Rougetel reiese și din conținutul său. Diplomatul englez cunoștea și avea prieteni printre români, unii aflați la Cairo — fără îndoială nu poate fi vorba decât despre prințul Barbu Știrbei și C. Vișoianu, care negociau cu Aliații în capitala Egiptului — pe aceștia îi cunoscuse, probabil, în timpul misiunii de la București. Între 30 octombrie 1944—1946, John Le Rougetel va fi reprezentant politic al Angliei în România. Diplomatul englez, aflat în misiune la București, s-a arătat deseori surprins de modul în care guvernul său trata problema românească. Una din „replicile" sale nemulțumea pe W. Churchill care, la 4 noiembrie 1944, afirma

că „Le Rougetel, evident, nu înțelege că noi avem numai un procent de 10% interes în România și suntem mai mult decât spectatori" (Great Britain, P.R.O., F.O. 371, 44.012, f. 18 — Minuta N 1.010/4, R. 14.819). Acest document confirmă că atunci când Le Rougetel s-a întâlnit cu N. Moroșan opinia sa potrivit căreia Rusia nu are „nici o ambiție teritorială dincolo de frontiera din 1939" era probabil sinceră. Practic, nu toți diplomații englezi au fost ținuți la curent cu practicile și jocurile lui W. Chruchill.

Din lectura documentului reies următoarele considerații:

1) La ocuparea Basarabiei, în urma notelor ultimative din 26 și 27 iunie 1940, sovieticii au procedat la deportări și asasinate „în stil nemțesc" a populației românești.

2) După arestare, N. N. Moroșan a fost eliberat și i s-a permis să predea la Universitatea din Tomsk. Apoi, a devenit membru în Sovietul Suprem, aceasta numai după amenințarea cu moartea.

3) Refuzul de a vorbi la radio pentru România deoarece avea convingerea că la finele războiului țara sa va fi ocupată de sovietici. Totodată N. N. Moroșan nu a acceptat să facă rapoarte geologice asupra României.

4) Dorința de a-l întâlni pe ambasadorul Kerr pentru ca acesta, la finele războiului, să comunice Academiei Române că el „nu și-a trădat țara nici cu bună știință și nici voluntar".

5) N. N. Moroșan știa că, refuzând să colaboreze cu sovieticii, era condamnat la moarte.

6) „Asigurările" lui Le Rougetel privind cumințenia teritorială a sovieticilor și sfatul de a accepta să vorbească la radio nu au fost acceptate de Moroșan, convins că rușii vor să-i „anexeze" țara. Nu este exclus ca Rougetel să nu fi cunoscut „înțelegerile" guvernului său cu Moscova. „Sfatul" lui Rougetel ca Moroșan să nu mai revină poate că a fost sincer, știind că profesorul, venind la reședința Ambasadei Angliei de la Moscova, urmărit fără îndoială de N.K.G.B., își punea în pericol viața. De altfel, cred că după această vizită, profesorul N. Moroșan a fost arestat de sovietici.

Documentul pe care l-am prezentat reprezintă, fără îndoială, crâmpeiul cel mai interesant al vieții lui N. N. Moroșan — perioada 1940—1944. Profesorul s-a aflat în țara care rupsese unitatea teritorială a României și îi pregătea, cu sprijinul și complicitatea „democrațiilor occidentale" ocupația. Refuzul său de a colabora cu autoritățile sovietice, fie că este vorba de a participa la emisiunile postului de radio „România liberă" sau de a întocmi hărți geologice asupra României — ceea ce alți români basarabeni au făcut — îl onorează. Conștiința de român l-a determinat, să viziteze cu riscul vieții, reședința ambasadei Angliei de la Moscova, fără ca de fapt să știe că Marea Britanie și Uniunea Sovietică conveniseră la „reorganizarea" postbelică a Europei. Din nefericire, gestul său nu a putut opri sovietizarea României și rămânerea nejustificată, după 1944—1945, a Basarabiei în componența statului agresor din 1940.

A Monsieur Nicolai Moroșan called this morning and said he wished to see the Ambassador.

When I asked him his business he explained that he was a Roumanian, a former professor of geology at the University of Chișinau in Bessarabia, a poet, and a member of the Academia Română — the local variant of the Académie Française. He seemed to be very nervous and was twitching and shivering all over.

He told me that, after the Soviet occupation of Bessarabia, he had been imprisoned and subsequently released to do teaching work at Tomsk. The Soviets had then pressed him — under threat of renewed imprisonment should he refuse — to become a non-party delegate for the Moldavian Republic to the Supreme Soviet. He had accepted and had come to Moscow for the opening session; he produced his blue and gold deputy's identity card as proof of this story. He went on to say that he was tortured by conscience and was faced by a terrible problem. The Soviets were urging him to broadcast to Roumania and this was a thing he felt the could not do as he was sure the Russians were going to seize and annex the whole of his country. I did my best to dispel his fears on this point saying I believed that the Russians had no territorial ambitions in Roumania beyond the 1939 frontier. I advised him strongly to accept the offer to broadcast — saying some of my Roumanian friends in Cairo were already doing so, and that the sooner the Roumanians went out of the war the better, and so forth and so on. Buthe was not to be comforted and said he did not think he could bring himself to work for the Russians after what he had seen in Bessarabia. The inmates of a home for old people had been gassed to death „à *l'allemande*", and ten train loads of Bessarabian bourgeoisie and peasantry had been sent to Siberia where some of them were still living in terrible conditions. Furthermore, he declared, a Commissar of the Moldavian Republic, named Forș, had informed him that the Russians intended to annex or asimilate all Roumania, Bulgaria and Yugoslavia. He himself had been asked to prepare geological reports for the Russians on Roumania and Bulgaria but had refused. He was sure that he would shortly be arrested and said that he had really come to ask the Ambassador to arrange for a message to be sent to the Roumanian Academy after the war that he had not wittingly or voluntarily betrayed his country. He also wished the Ambassador to accept certain poems (which he fortunately did not have on him) to be forwarded to the Academy.

I advised M. Moroșan not to call again.

J. L. R.

February 2nd 1944

Un anume domn, Nicolae Moroșan, a telefonat azi de dimineață și a cerut să-l vadă pe ambasador.

Când l-am întrebat ce problemă are, mi-a explicat că este român, că a fost profesor de geologie la Universitatea din Chișinău, din Basarabia,

poet și membru al Academiei Române — varianta locală a Academiei Franceze. Părea foarte nervos, era crispat și tremura din tot trupul.

Mi-a spus că după ocuparea sovietică a Basarabiei a fost închis și apoi eliberat pentru a preda la Tomsk. Sovieticii l-au obligat atunci —cu amenințările unei noi închideri dacă ref ză — să devină un delegat fără de partid al Republicii Moldovenești în Sovietul Suprem. A acceptat și a venit la Moscova pentru sesiunea care se deschidea, mi-a arătat buletinul de identitate albastru cu galben de deputat ca dovadă a ceea ce spunea. A continuat prin a-mi spune că era torturat de conștiință și că avea de înfruntat o problemă foarte grea. Sovieticii insistau să vorbească la radio pentru România și acest lucru el nu putea să-l facă deoarece era sigur că rușii intenționau să anexeze întreaga țară. Am făcut tot posibilul să-i îndepărtez temerile asupra acestui lucru spunându-i că eu cred că rușii nu au nici o ambiție teritorială dincolo de frontiera din 1939. L-am sfătuit insistent să accepte oferta de a vorbi — spunându-i că și câțiva prieteni ai mei români din Cairo deja făceau asta, și cu cât românii ieșeau mai repede din război, cu atât era mai bine, și așa mai departe. Dar el nu se lăsa înduplecat și a spus că nu poate să se lase convins să lucreze pentru ruși după cele ce văzuse în Basarabia. Pensionarii unui azil pentru bătrâni fuseseră gazați și uciși în „stil nemțesc" și 10 trenuri încărcate de moșieri și țărani din Basarabia fuseseră trimise în Siberia, unde unii dintre ei trăiau încă în condiții foarte grele. Mai mult, a declarat el, un comisar din Repubica Moldovenească, pe nume Forș, l-a informat că rușii intenționau să anexeze sau să asimileze întreaga Românie, Bulgaria și Iugoslavia. Chiar el a fost rugat să pregătească niște rapoarte geologice pentru ruși despre România și Bulgaria, dar a refuzat. Era sigur că în scurtă vreme va fi arestat și a spus că venise într-adevăr pentru a-l ruga pe ambasador să facă să fie trimis un mesaj la Academia Română, după război, cum că el nu și-a trădat țara nici cu bună știință și nici voluntar. Și-a exprimat, de asemenea, dorința ca ambasadorul să accepte câteva poezii (care din întâmplare nu se aflau la el) pentru a fi înaintate Academiei.

L-am sfătuit pe domnul Moroșan să nu revină,

J. L. R.

2 februarie 1944.

(P.R.O., Foreign Office 371, dosar 43984, f. 50)

UN DOCUMENT BRITANNIQUE AU SUJET DE N. N. MOROȘAN

RÉSUMÉ

Dans la correspondance politique-diplomatique de Foreign Office l'auteur a découvert un document révélateur concernant la fin tragique de N. N. Moroșan. Il s'agit d'un télégramme qu'un membre de l'ambassade de la Grande Bretagne à Moscou, John Hetier Le Rougetel, adresse le 2 février 1944 au Foreign Office.

L'auteur conclut qu'il y a coïncidence entre la rédaction du télégramme et la visite faite par le savant roumain au siège de l'ambassade : c'est le jour où N. N. Moroşan est trouvé mort dans une chambre d'hôtel de Moscou.

Se refusant à la collaboration avec les soviétiques contre son propre peuple, N. N. Moroşan désirait rencontrer l'ambassadeur anglais, A. J. K. Clark Kerr, afin de le prier qu'à la fin de la guerre celui-ci communique à l'Académie Roumaine un message, à savoir qu'il „n'a trahi son pays ni à son escient, ni de bon gré".

bilul pentru a trimite la cursuri de reciclare câțiva muzeografi. Credem că a fost primul dintre muzeografii din Basarabia care a înțeles foarte bine că patrimoniul muzeului trebuie să supraviețuiască în orice condiții, cât de grele ar fi ele.

Amintindu-și despre N. N. Moroșan, foștii lui colegi de serviciu la muzeu (geologul Zinaida Suhov și taxidermistul Vladislav Ufnarovschi) l-au caracterizat drept un om foarte simpatic în relațiile cu subalternii, omenos, erudit, fiind totodată exigent, sever în probleme de serviciu. După mărturisirea acestora, de-a lungul întregii lor activități muzeografice cel mai ușor le-a fost să lucreze cu directorul N. Moroșan.

Aceste calități s-au manifestat pregnant în perioada de înlăturare a urmărilor cutremurelor de pământ din toamna anului 1940, care au deteriorat considerabil atât clădirea muzeului cât și colecțiile bogate ale acestuia.

Astfel, putem afirma că rolul lui N. N. Moroșan la crearea și păstrarea patrimoniului muzeistic a fost deosebit de important.

L'ACTIVITÉ DE N. N. MOROȘAN DANS LE CADRE DE MUSÉE NATIONAL D'HISTOIRE NATURELLE DE CHIȘINĂU

RÉSUMÉ

En tant que préparateur du Musée National d'Histoire Naturelle à Chișinău, N. N. Moroșan entreprend, à partir de 1936, des investigations géologiques dans les alentours de la ville de Chișinău et étudie en même temps la faune des invertébrés et des vertébrés fossiles.

Actif dans l'équipe formée par l'Institut Social Roumain de Bessarabie, il étudie la géologie des villages de Nicșani et de Copanca, ensuite celle des monumments naturels de Bessarabie, en s'intéressant à la pétrographie, à la stratigraphie, à la morphologie et à l'hydrologie des eaux phréatiques du territoire du parc de Gârbovăț.

Une fois créée, en 1938, la station limnologique de Vâlcov, le muséographe N. N. Moroșan effectue des recherches approfondies sur le terain concernant la géologie, la paléontologie, la paléogéographie, la géographie physique et la préhistoire du delta du Danube. À cette occasion il ramassa de nombreuses pièces qui — préparées, restaurée et décrites — prirent leur place dans les collections du musée.

Le muséographe N. N. Moroșan a le mérite d'avoir réorganisé les collections de pièces archéologiques, géologiques et paléontologiques en les soumettant à une rigoureuse révision scientiphique.

În urma cercetărilor efectuate, N. N. Moroșan a colecționat nenumărate piese, care apoi, fiind preparate, restaurate și descrise, își ocupau locul lor printre colecțiile muzeului. Anual el completa patrimoniul acestei instituții cu circa o mie de piese muzeale de mare valoare. Cea mai bogată a fost colecția geologică și paleontologică, care cuprinde diverse roci, minerale, resturi fosile ale animalelor nevertebrate și a celor vertebrate, fragmente de lemn pietrificate. O deosebită atenție a acordat N. N. Moroșan culegerii și studierii faunei cu *Hipparion* de la Cimișlia și Taraclia, faunei de vertebrate de la Volcineț (Călărași), resturilor fosile din diverse terase ale Nistrului și Prutului. Bogată este colecția dinților de *Dinotherium* strânsă de N. N. Moroșan în diferite localități din împrejurimile orașului Chișinău.

Multe din materialele colectate de N. N. Moroșan se păstrează și astăzi în fondurile Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Basarabiei — instituție în care el a lucrat aproape 7 ani. O mare parte din mostrele paleontologice colectate, determinate sau descrise de el sunt expuse în expoziția actuală a muzeului, drept unele din cele mai valoroase piese.

Prodigioasa activitate de teren, susținută de cea de laborator i-au permis realizarea a zeci de lucrări printre care amintim: „Câteva observațiuni geologice și hidrogeologice de pe valea Nistrului aval de Tighina", „Depozitele geologice ale fântânilor arteziene din Chișinău, și în special a artezienei noui nr. 3", „Geologia satului Nișcani privită în cadrul cosmologic monografic al satului", „Geologia, Hidrologia, Preistoria și Paleoantropologia regiunii Copanca", și multe altele.

Savant și muzeograf, N. N. Moroșan s-a orientat mereu spre crearea unui mediu științific în muzeu antrenându-și colegii în investigațiile de pionierat, realizate în așa-numitele „excursiuni științifice", susținute de comunicări periodice originale. În aceste comunicări el acorda o mare atenție problemelor legate de paleontologie.

Ca muzeograf îi aparține meritul de a fi reorganizat colecția preistorică (conform noilor cerințe ce apăruseră atunci), a analizat materialele geologice și paleontologice, le-a etichetat din nou supunându-le unei revizii științifice. Efectuând acest lucru a restaurat multe resturi fosile și piese arheologice, a determinat colecțiile geologice și paleontologice adunate de Maria Pocoară, a reînnoit toată documentația științifică ce ținea de colecțiile respective. N. N. Moroșan a completat colecțiile geologice, paleontologice și arheologice, precum și cele din alte domenii cu zeci de mii de piese.

Pentru activitatea sa rodnică la muzeu și la liceul „M. Eminescu" a fost decorat cu medalia „Centenarul Regelui Carol I" [4].

Rămânând să lucreze la muzeu și după cotropirea Basarabiei la 28 iunie 1940, a fost numit directorul acestei instituții. Cel mai mare aport al său în această funcție este păstrarea integrală a patrimoniului muzeului. Necătând la faptul că era administrator, participă activ la rezolvarea problemelor științifice de importanță primordială.

N. N. Moroșan acorda o mare atenție creșterii calificării muzeografilor, de aceea din primele zile ale directoratului său a făcut tot posi-

[4] Arhiva Națională a Republicii Moldova, Fondul 2011, inv. 1, p. 464, dosarul 41.

bilul pentru a trimite la cursuri de reciclare câțiva muzeografi. Credem că a fost primul dintre muzeografii din Basarabia care a înțeles foarte bine că patrimoniul muzeului trebuie să supraviețuiască în orice condiții, cât de grele ar fi ele.

Amintindu-și despre N. N. Moroșan, foștii lui colegi de serviciu la muzeu (geologul Zinaida Suhov și taxidermistul Vladislav Ufnarovschi) l-au caracterizat drept un om foarte simpatic în relațiile cu subalternii, omenos, erudit, fiind totodată exigent, sever în probleme de serviciu. După mărturisirea acestora, de-a lungul întregii lor activități muzeografice cel mai ușor le-a fost să lucreze cu directorul N. Moroșan.

Aceste calități s-au manifestat pregnant în perioada de înlăturare a urmărilor cutremurelor de pământ din toamna anului 1940, care au deteriorat considerabil atât clădirea muzeului cât și colecțiile bogate ale acestuia.

Astfel, putem afirma că rolul lui N. N. Moroșan la crearea și păstrarea patrimoniului muzeistic a fost deosebit de important.

L'ACTIVITÉ DE N. N. MOROȘAN DANS LE CADRE DE MUSÉE NATIONAL D'HISTOIRE NATURELLE DE CHIȘINĂU

RÉSUMÉ

En tant que préparateur du Musée National d'Histoire Naturelle à Chișinău, N. N. Moroșan entreprend, à partir de 1936, des investigations géologiques dans les alentours de la ville de Chișinău et étudie en même temps la faune des invertébrés et des vertébrés fossiles.

Actif dans l'équipe formée par l'Institut Social Roumain de Bessarabie, il étudie la géologie des villages de Nicșani et de Copanca, ensuite celle des monumments naturels de Bessarabie, en s'intéressant à la pétrographie, à la stratigraphie, à la morphologie et à l'hydrologie des eaux phréatiques du territoire du parc de Gârbovăț.

Une fois créée, en 1938, la station limnologique de Vâlcov, le muséographe N. N. Moroșan effectue des recherches approfondies sur le terain concernant la géologie, la paléontologie, la paléogéographie, la géographie physique et la préhistoire du delta du Danube. A cette occasion il ramassa de nombreuses pièces qui — préparées, restaurée et décrites — prirent leur place dans les collections du musée.

Le muséographe N. N. Moroșan a le mérite d'avoir réorganisé les collections de pièces archéologiques, géologiques et paléontologiques en les soumettant à une rigoureuse révision scientiphique.

N. N. MOROŞAN – CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA CUATERNARULUI

de LUCIAN BADEA

Recepţionăm uneori (şi se pare din ce în ce mai mult în ultimii ani) ecourile unor exclamări de surpriză, entuziasm şi admiraţie pentru abordările complexe şi interdisciplinare, cu dorinţă integratoare, şi nu mai puţin pentru viziunile globale urmate, de obicei, de îndemnul urmării cu necesitate a acestor căi. Dacă exclamarea admirativă îşi are deplina justificare ca reflectare indirectă a valorii şi importanţei rezultatelor obţinute, menite de a asigura progresul ştiinţei, entuziasmul manifestat pentru viziunile integratoare şi globale constituie motive de reflecţie. Înainte de orice ne poartă spre ideea unei anumite stări a cercetării, pentru că lucrurile sunt spuse şi luate în aşa fel încât s-ar părea că abia acum, sau de foarte curând, cercetarea a ajuns la descoperirea căilor integrării, la înţelegerea legăturilor indisolubile şi a necesităţii considerării globale a fenomenelor.

Într-un anumit fel şi într-o anumită măsură se poate găsi o explicaţie, însă fără a fi o justificare.

Investigarea realităţii terestre a străbătut o epocă de profundă adâncire a cunoştinţelor, dar, din păcate, însoţită de accentuarea separării domeniilor de cercetare a aceluiaşi obiect, de o anumită sciziune şi izolare prin specializare (un fel de dihotomie a întregului natural), fără a mai urma intenţia refacerii imaginii integrale a ceea ce numim cadru natural ca suport al existenţei umanităţii, cel care este receptat de societate nu parţial, pe bucăţi sau felii, secvenţial, ci direct şi total, integral.

Dacă avem răbdarea reîntoarcerii spre ceea ce s-a spus cândva, va trebui din nou să exclamăm cu surprindere că multe din cele ce par a fi aflate acum s-au mai spus, că mulţi redescoperă căi deja cunoscute şi sâmburi de gândire de mult răsădiţi. Întorcându-ne cu atenţia cuvenită la ceea ce a lăsat N. N. Moroşan, nu este deloc greu de constatat că producţia sa ştiinţifică s-a aflat în permanenţă pe calea consideraţiilor largi şi de integrare a fenomenului cercetat în ambianţa cât mai cuprinzătoare (şi lămuritoare) a existenţei lui. La elaborarea studiilor sale a utilizat lucrări din diferite domenii preocupate de cunoaşterea a ceea ce se spune că reprezintă substratul — solul şi subsolul — în care stă înregistrat tot trecutul locurilor cercetate. Alături de marii arheologi ai timpului (români şi străini), în lucrările destinate cunoaşterii paleoliticului a citat pe Gr. Ştefănescu şi L. Mrazec, pe N. Florov şi P. Enculescu, pe Em. Protopopescu-Pache şi R. Sevastos, pe Em. de Martonne şi I. Simionescu, ca şi pe atâtea alte distinse figuri de naturalişti, geologi şi geografi. De asemenea, îl găsim citat în lucrări de geologie şi geomorfologie nu prea de mult apărute, referitoare la ţinuturile asupra cărora şi-a îndreptat atenţia cu stăruinţă. Toate acestea se constituie în dovezi ale capacităţii sale de cuprindere (formată în spiritul şcolii româneşti de cercetare naturalistă), ale interesului manifestat pentru cunoaşterea complexă a alcătuirii cu precădere a ţinuturilor basarabene şi Moldovei de nord-est şi nu mai puţin pentru descifrarea particularităţilor depozitelor şi formelor de relief în

SCIVA, tomul 45, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie, 1994, p. 235—238

care s-au putut păstra și s-au descoperit (și a descoperit) cele mai vechi vestigii ale prezenței omului în aceste locuri.

Deși a lucrat în condiții oarecum deosebite și nu cele mai propice pentru cercetarea de înaltă ținută, puterea de pătrundere și munca fără preget l-au purtat, totuși, spre o afirmare relativ timpurie. În deceniul dinaintea războiului numele lui apare în publicațiile Institutului Geologic al României cu contribuții asupra cuaternarului din nord-estul României dar mai mult decât atâta N. N. Moroșan făcea parte din structura acestui institut ca geolog colaborator.

În vremea aceea, cu 2—3 ani înainte de începerea războiului, Institutul Geologic era format din trei secții de cercetare (de geologie, de geologie economică și prospecțiuni și de agrogeologie, cu un număr total de 28 cercetători), la care se alătura un grup de 14 geologi colaboratori permanenți, cadre didactice în învățământul superior (de la asistent la profesor, între care aflăm pe marii geologi I. Popescu-Voitești, I. Atanasiu, Mircea Savul, N. Macarovici, N. Oncescu, Z. I. Barbu, I. Băncilă), toți în învățământul superior din București, Iași și Cernăuți. Era, însă, o singură excepție: aceea a lui N. N. Moroșan, profesor de liceu la Chișinău. Anuarul Institutului Geologic din 1938, cu mai puțin de 2 ani înaintea începerii agresiunilor din nefastul an 1940 pentru dezmembrarea României, consemna ca atare numele lui N. N. Moroșan, ca și lucrarea sa de largă cuprindere asupra pleistocenului și paleoliticului din România de nord-est — depozitele geologice, fauna, flora și produsele activității umane.

Din această lucrare ca și din celelalte (relativ numeroase raportate la timpul scurt dedicat cercetării pe care soarta i l-a hărăzit pentru a-și confirma pe deplin capacitatea de pătrundere și nu mai puțin la condițiile în care și-a desfășurat activitatea) se desprinde clar ideea corelării și comparării prin utilizarea mai multor metode — stratigrafice, paleontologice, arheologice, geomorfologice — , a căror combinare (obligatorie) duce la eliminarea incertitudinilor spre a asigura precizia într-o viziune spațială cât mai largă. În acest fel a putut aborda și spune un cuvânt în probleme de mare dificultate cum sunt acelea ale cuverturii de loess, ale depozitelor de pietrișuri și orizonturilor de soluri îngropate raportate la formele de relief (în general terase) în a căror constituție intră, corelate, bineînțeles, cu resturile activității umane.

Mai mult decât judecarea sub raport regional a cercetărilor sale directe trebuie luată în seamă înscrierea activității și a rezultatelor obținute în viziunea abordării complexe (sub evidenta influență a profesorilor I. Simionescu și I. Atanasiu și nu numai a lor), ceea ce i-a permis, pe de o parte, să înscrie investigația arheologică într-un ansamblu de legături impuse de particularitățile mediului în care s-au aflat resturile descoperite, iar pe de altă parte să pătrundă chiar în intimitatea paleogeografică a factorilor asociați pentru a defini anumite condiții de mediu. În acest fel a adus contribuții de excepție la cunoașterea cadrului paleogeografic din pleistocen, cu succesiunea de schimbări atât de greu de descifrat.

Reconstituirea caracterelor mediului cu interpretări și precizări asupra climei și vegetației și, în egală măsură, asupra faunei (în primul rând a diversității faunistice) a constituit una din preocupările predilecte și în care, de fapt, se concentra și se exprimă întreaga sa capacitate de pă-

trundere în problematica atât de complexă a pleistocenului. Chiar dacă partea de nord a Moldovei, în mod deosebit ținuturile dintre Prut și Nistru, și Podișul Dobrogei îi ofereau atâtea posibilități de a se preocupa de problemele formațiunilor sarmațiene, fără a le ocoli pe acestea, s-a dedicat problematicii pleistocenului, cea care exercită o fascinantă atracție pentru cercetătorul de rasă cu capacitate mare de sesizare a legăturilor și de interpretare a indiciilor pentru conturarea evoluției unei regiuni. Încercarea de stabilire a cronologiei depozitelor de loess și loessoide și concluzia că paralelizarea teraselor de pe Prut și de pe Nistru nu se poate face numai în funcție de altitudinea relativă s-au înscris ca fapte obligatoriu de luat în considerație pentru toate cercetările de mai târziu. Ideea originii eoliene a orizonturilor de loess se încadrează în concepția climatică dominantă în perioada respectivă și rămasă ca atare în preocupările cercetătorilor, fără a manifesta o opțiune categorică și unilaterală. Această concepție se deduce și din modul de judecare a depozitelor fluviatile, variabile ca alcătuire.

Dar, mai mult decât oricare altă interpretare, un loc cu totul deosebit considerăm că îl ocupă aprecierile privitoare la stabilitatea tectonică a regiunii din nord-estul Moldovei străbătută de Prut. Depozitele cuaternare (aluviu de terasă și loess, depuse pe formațiunile aparținând celei de-a doua părți a miocenului, privite compatrativ, arată că „l'ecorce terrestre de cette région de la Moldavie semble n'avoir subi aucune oscilation importante sur la verticale" cel puțin în pleistocenul superior (N. N.Moroșan, 1938, p. 50). Datele oferite pentru terasele Prutului (într-o vale cu caracter epigenetic evident) sunt folosite și pentru formularea unei concluzii (validată de cercetările mai detaliate ulterioare) referitor la lipsa unei influențe notabile a proceselor neotectonice pleistocene asupra modelării reliefului în condițiile de alcătuire și structură proprii Podișului Moldovei.

Stabilirea părții de nord-est a Podișului Moldovei (înțeles în limitele lui reale nu mărginit de Prut) în timpul pleistocenului este recunoscută și reprezintă o condiție esențială pentru a ajunge la fundamentarea concluziei că ne aflăm în fața unei regiuni care, prin poziție și caractere geologo-geomorfologice, a oferit un cadru foarte favorabil pentru conservarea vestigiilor omului preistoric, chiar mai bine decât celelalte părți ale pământului românesc. Numărul stațiunilor și bogăția resturilor studiate de N. N. Moroșan, amplificate considerabil de cei care i-au continuat cercetările, dovedesc cu prisosință acest fapt. De aceea, nu este nici o exagerare dacă jumătatea nord-estică a Podișului Moldovei trebuie considerată drept o regiune etalon din acest punct de vedere.

Diversitatea informațiilor oferite de N. N. Moroșan pentru slujirea ideii de viziune interdisciplinară prin cercetarea corelată a formațiunilor cuaternare și a vestigiilor activității umane este impresionantă. Și oricine, preocupat de astfel de probleme, nu poate decât să-și exprime regretul profund că tenebrele istoriei i-au curmat atât de timpuriu și de tragic dorința de a-și îndeplini promisiunile (una, foarte importantă, consemnată de Anuarul Institutului Geologic din 1938 într-o notă infrapaginală : elaborarea unui studiu cuprinzător intitulat „Cuaternarul din nord-estul României").

Soarta lui și a științei românești a frânt speranțele, hotărând o altă cale decât cea dorită și anume cea mai întunecată posibil. Dar întorcân-

du-ne la ceea ce a lăsat N. N. Moroşan trebuie să-l alăturăm făuritorilor de progres şi de gândire adâncă. Pentru că opera sa ne oferă o pildă pe care, în zilele noastre mulţi o uită : istoria nu începe cu fiecare, dar fiecare are obligaţia morală de a contribui la făurirea dreptei istoriei şi de a i se dărui ei.

BIBLIOGRAFIE

La întocmirea articolului au fost folosite studiile nr. 2, 5, 13, 21 şi 46 din lista de la p. 211—212 a prezentului volum.

N.N. MOROŞAN — CONTRIBUTIONS À LA CONNAISSANCE DU QUATERNAIRE

RÉSUMÉ

Formé dans l'esprit de l'école scientifique du professeur Ion Simionescu, N.N. Moroşan allait se dédier à la recherche géologique et archeologique (paléolithique) surtout pour la partie nord-est de la Roumanie. Depuis ses premiers travaux il a été guidé par les principes de l'intégration des phénomènes naturels. L'idée des recherches complexes, des corrélations et des comparaisons par l'utilisation des méthodes (et des preuves-argument) stratigraphiques, paléontologiques, géomorphologiques et archéologiques lui a assuré une vision spatiale très large et la précision des conclusions sur l'ensemble des problèmes si compliqués du pléistocène. Il a réussi à inscrire les résultats de l'investigation archéologique dans un ensemble de liaisons imposées par les particularités du milieu et à expliquer les caractères paléogéographiques des phases successives durant le quaternaire. Les interprétations ont visé également le régime climatique, les associations végétales, la faune. L'essai de corrélation des dépôts de lœss et lœssoides et des terrasses est resté comme base des recherches ultérieures, dans la même mesure archéologiques, géomorphologiques et paléogéographiques.

CONTRIBUȚIA LUI N. N. MOROȘAN LA GEOMORFOLOGIA ȘI PALEOGEOGRAFIA BASARABIEI

de C. MIHĂILESCU

Un loc deosebit în ansamblul preocupărilor științifice ale eminentului profesor Nicolae N. Moroșan revine studiilor de geomorfologie și paleogeografie asupra teritoriului Basarabiei. Deoarece pe atunci problemele de paleogeografia cuaternarului nu erau strict delimitate de cercetările antropologice, arheologice, geologice, paleontologice etc., acestea constituiau o parte a investigațiilor complexe preistorice, așa cum le numea însuși ilustrul învățat.

Interesul deosebit manifestat pentru cercetările preistorice este dovedit de faptul că N.N. Moroșan le-a dedicat o bună parte din lucrările sale. Amplele sale monografii *Geologia satului Nișcani privită în cadrul cosmologic monografic al satului* (1937), *Le Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est* (1938), *Geologia și Preistoria regiunii Copanca* (1939) trebuie considerate pe drept cuvânt ca primele lucrări de paleogeografie și geomorfologie regională.

Apreciind valoarea științifică înaltă a acestor lucrări nu poate fi subapreciată importanța lor metodică. Incluzând numeroase exemple locale, descrise amplu și competent, aceste lucrări au servit și ca adevărate și prețioase îndrumătoare metodice privind procedeele de efectuare a cercetărilor biostratigrafice și paleogeografice complexe, atât pe teren cât și în laborator. Deși în cea mai mare parte aceste lucrări sunt consacrate teritoriului Basarabiei, e evident faptul că au contribuit, totuși, la dezvoltarea paleogeografiei cuaternarului nu numai în România, dar și la nivelul continentului.

Posedând o pregătire vastă și cunoștințe profunde în diferite domenii, N. Moroșan a putut deveni autorul unor descrieri stratigrafice detaliate, care au servit drept model pentru generații de arheologi, cuaternariști, paleontologi, paleogeografi și geomorfologi. Lui îi aparțin primele descrieri clasice ale multor aflorimente etalon și stațiuni paleolitice de pe teritoriul Basarabiei, cum sunt stațiunile Vasilica (Mânzătești), Sculeni, Gherman-Dumeni, Durduca (Cuconeștii Vechi), Stânca Corpaci, Viișoara, Bădragi, Lopatnic, Pererita, Lipcani, Cosăuți, Molodova, Cormani, Babin, Neporotova etc. Datorită complexității descrierii lor, multe dintre aceste monumente au căpătat renume mondial, servind și astăzi ca șantiere etalon pentru desfășurarea cercetărilor complexe și validarea noilor metode de studiu.

Fiind un stratigraf excelent, N.N. Moroșan a argumentat printre primii necesitatea studierii complexe a stațiunilor multistratificate. El a scos în evidență importanța deosebită a acestora pentru corelarea nivelurilor culturale cu fenomenele naturale din epoca respectivă. A pledat pentru completarea cercetărilor arheologice prin aplicarea metodelor paleofloristice, paleozoologice, paleopedologice, de datare absolută etc., metode care permit cercetarea detaliată nu numai a stratelor cu urme culturale, dar și a celor ce le despart. Deși arheologii, de obicei, le numesc „sterile”, din punct de vedere paleogeografic adesea acestea oferă infor-

mații mai bogate decât primele. Pentru teritoriul Basarabiei N. Moroșan este pe drept cuvânt considerat întemeietor al studiilor microstratigrafice detaliate, care în prezent se utilizează în cartarea geologică, în paleogeografie, paleoclimatologie, geomorfologie etc. Pentru perioada pe care o prezintă, când întreg cuaternarul era divizat doar în 3—4 orizonturi, inițiativa desfășurării unor astfel de cercetări era foarte avansată.

Un interes deosebit prezintă și studiile paleopedologice care conțin ideea utilizării în scopuri stratigrafice a solurilor fosile care au calitatea de niveluri reper pentru divizarea depozitelor loessoide. Aplicarea acestei metode i-a dat posibilitatea să determine variabilitatea regională a solurilor fosile și caracterul complicat al paleoreliefului existent. A argumentat divizarea solurilor fosile în automorfe (formate pe cumpene de ape) și hidromorfe sau de baltă (cum le numea autorul). Dacă primele sunt mai prețioase sub raport stratigrafic, cele din urmă conțin informații importante din punct de vedere paleogeografic. Solurile hidromorfe se formează în depresiuni și în luncile inundabile. Au grosime mare și culoare vie, bine pronunțată, determinată de prezența numeroșilor oxizi de Fe și Mn. De obicei aceste soluri se evidențiază bine în pereții multor șantiere arheologice ocupând o poziție intermediară între sedimentele grosiere aluvionare ale teraselor și cele fine (loessoide) ale seriei subaerale.

Frecvența mare a resturilor fosile de macromamifere întâlnite în solurile hidromorfe i-au sugerat lui N. Moroșan ideea vânatului în turmă, răspândit în paleoliticul superior în Basarabia de nord. Vânatul turmelor întregi de macromamifere (mamuți, rinoceri, cai, bovine etc.) prin gonirea lor spre locurile mlăștinoase era posibilă numai datorită existenței în Basarabia de nord a unui relief propice unei astfel de practici. Aici predomină văile înguste și adânci cu versanți priporoși și lunci inundabile care, în perioadele reci din paleoliticul superior, se transformau ușor în arii mlăștinoase. Este posibil ca în același scop să fi fost folosite și pantele abrupte ale barelor recifale (toltryle sau miodoborele calcaroase sarmațiene) foarte numeroase în această regiune. În același context N. Moroșan menționează că solurile de baltă (ori mlăștinoase) sunt foarte bogate în materiale arheologice. Faptul dovedește concentrarea colectivelor umane cu precădere în văile râurilor (în nemijlocita apropiere a apei), care, în același timp ofereau adăpost împotriva vânturilor puternice din pleistocenul superior. În perioada rece a anului sectoarele mlăștinoase din lunci, acoperite cu un strat nu prea gros de gheață, puteau fi folosite de către paleolitici tot în scopul vânatului în grup al mamiferelor mari, care se împotmoleau și deveneau inofensive.

Un alt aspect al preocupărilor de stratigrafie ale lui N. Moroșan vizează originea loessurilor în calitatea lor de cele mai răspândite sedimente cuaternare. Această problemă provoacă discuții aprinse și în prezent, dar ilustrul învățat și-a expus destul de clar și argumentat punctul de vedere. Loessurile, în cea mai mare parte a lor (loessuri tipice după N. Moroșan), sunt depuneri fine eoliene, formate în zona periglaciară, în condiții de climă rece și uscată, sub influența vânturilor puternice. De obicei, aceste sedimente au structură poroasă bine exprimată și nu dispun de o anumită stratificare evidentă. Discuțiile îndelungate sunt, în fapt, provocate nu de loessurile tipice, ci de o varietate a sedimentelor loessoide, ce

dispun de stratificare orizontală, și după părerea lui N. Moroșan, pot fi de origine fluvio-acustră. Este posibil ca prezența stratificării în astfel de sedimente să fie urmarea redepunerii acestora prin acțiunea apei.

E semnificativ faptul că sunt puse în evidență nu mai puțin de patru orizonturi de loess. Celui mai vechi orizont i-a atribuit vârsta pleistocenului inferior. Cel de-al doilea provine din pleistocenul mediu, iar ultimele două, mai tinere, aparțin pleistocenului superior. Pentru perioada respectivă reprezintă o poziție foarte avansată, pentru că argumentarea existenței mai multor glaciațiuni ținea încă de viitor.

În descrierea stratigrafiei unor stațiuni (Durduca, La Izvor, Mitoc, In Ponoară, Lopatnic etc.) a arătat că cele mai tinere orizonturi de loess sunt intercalate cu soluri fosile slab dezvoltate, care mărturisesc despre manifestarea câtorva interstadiale relativ calde în timpul glaciațiunii Würmiene. Prezența acestor interstadiale este în prezent bine argumentată prin multiple date paleogeografice, palinologice, arheologice etc. În literatura de specialitate din diferite țări acestea sunt cunoscute sub denumiri locale (Brörup, Odderade, Moershoofd, Hengelo, Stillfried „B", Denekamp, Bryansk, Lascaux, Bölling, Tursac, Alleröd etc.) fapt ce complică corelarea lor.

Ca discipol al ilustrului geolog și naturalist I. Simionescu a fost mult influențat în studiile sale arheologice și preistorice de acesta. De aceea N. Moroșan a dat o mare atenție structurii geologice a teritoriului și formelor de relief pe care sunt amplasate stațiunile paleolitice. Întrucât culturile se schimbă nu numai în timp, dar și în spațiu, N. Moroșan a ținut cont de schimbările intervenite în paleorelieful diferitelor etape, tinzând să înfăptuiască reconstrucții paleogeografice cât mai ample. El a completat și argumentat paleontologic sistemul de terase cuaternare ale Prutului propus anterior de Romulus Sevastos (1903, 1922). În valea Prutului a pus în evidență încă două terase de versant, cu înălțimea relativă de 10—12 m și 35—50 m, și o terasă de luncă, cu înălțimea de 1—5m. Concepția sa geomorfologică se bazează pe cercetarea directă și comparativă a ambilor versanți ai văii Prutului, precum și a versantului drept al văii Nistrului. Acest fapt a favorizat propunerea unei variante veridice și bine argumentate de corelare a teraselor Prutului cu cele ale Nistrului. Luând în considerație amplasarea geografică foarte favorabilă a văilor celor două râuri, a fost printre primii care au atras atenția asupra importanței lor pentru corelarea fenomenelor naturale și a culturilor arheologice din Europa Centrală și de Est.

A fost adept activ al teoriei eustatice de formare a teraselor fluviatile, anterior propusă de Lamote și Ch. Deperet (1922). Întocmind o descriere amplă a teraselor văii Prutului la Ungheni, Viișoara, Lipcani, Mitoc etc., precum și ale Nistrului la Ataki, Naslavcea, Chițcani și Copanca, a atras atenția asupra structurilor asemănătoare. În principiu, N.N. Moroșan a evidențiat succesiunea principalelor serii sedimentare din care sunt constituite terasele fluviatile: la bază predomină materialul grosier (pietriș, prundiș etc.), acumulat în condiții de albie, continuate cu sedimente mai fine (nisipuri microgranulare, aleurite, argile etc.) acumulate în condiții de luncă; urmează seria subaerală a terasei, constituită din orizonturi de loess și soluri fosile de vârste diferite. De obicei, dacă aflorimentul redă complet structura terasei, la contactul între seria sub-

acvatică şi cea subaerală e prezent un orizont bine exprimat de sol hidromorfic (ori de baltă, cum îl numea N. Moroşan). Prezenţa lui este mărturia fazei de luncă inundabilă în evoluţia terasei respective.

Fiind un eminent petrograf, N. Moroşan a cercetat şi clasificat terasele după componenţa mineralogică şi petrografică a aluviunilor procedeu aplicat pe larg în geomorfologia modernă. Deşi pleda pentru aplicarea largă a datelor petrografice şi hipsometrice în corelarea teraselor diferitor sisteme fluviale, rolul decisiv în astfel de corelări l-a atribuit materialelor paleontologice.

În listele de resturi paleontologice identificate sunt prezente şi resturile fosile ale micromamiferelor (şi anume, de rozătoare). Pentru reconstrucţia condiţiilor paleogeografice a landşaftelor din zona de stepă, în care e situată aria de studiu, această grupă are o importanţă deosebită şi este pe larg aplicată în studiile biostratigrafice moderne. În aceste liste întâlnim şi primele date paleobotanice pentru cuaternarul din Basarabia. Astfel, aplicând metoda paleodendrologică, bazată pe studierea inelelor anuale a tulpinilor fosilizate de gimnosperme, a ajuns la concluzia că în pleistocenul superior predominau condiţii de climă rece, iar oscilaţiile sezoniere erau mai slab exprimate comparativ cu cele actuale.

Aplicarea largă a diferitelor metode de studiu şi volumul mare de informaţii acumulate i-au asigurat posibilitatea reconstrucţiilor paleogeografice pentru diferite etape a cuaternarului. Foarte important este faptul că în aceste reconstrucţii a ţinut cont de toate elementele landşaftului : natura rocilor, învelişul de sol, apele subterane, caracterele suprafeţei formelor de relief, flora, fauna, clima şi, în calitatea sa de arheolog, nu mai puţin factorului antropic. Pe teritoriul Basarabiei aceste descrieri paleogeografice sunt primele încercări de reconstrucţie a paleolandşaftelor. Deşi prin volumul redus de date aceste reconstituiri pentru pleistocenul inferior şi mediu au un caracter schematic, ele permit, totuşi, punerea în evidenţă a tendinţei generale de schimbare a condiţiilor geografice. Această tendinţă este reflectată mai clar pentru condiţiile paleoclimatice, cu mai multă insistenţă urmărite în *Le Pléistocène et le Paléolithique de la Roumanie du Nord-Est* (1938). N. Moroşan a apreciat că pe parcursul pleistocenului superior pe teritoriul Basarabiei de nord a avut loc un proces de răcire progresivă şi aridizare a climei.

Apreciind rolul mediului geografic în evoluţia culturilor umane, la descrierea staţiunilor paleolitice a acordat o mare atenţie condiţiilor de formare a stratelor cu urme culturale, precum şi reconstrucţiei mediului ambiant specific epocii date. Deseori aceste studii auxiliare au permis autorului să argumenteze mai amplu interpretarea materialelor arheologice. Astfel, comparând culturile paleolitice din sectorul epigenetic al văii Prutului a dedus că primele aşezări umane au apărut aici mai întâi pe locuri deschise. Transferarea lor în grote şi peşteri a avut loc cu mult mai târziu, deoarece în pleistocenul mediu şi chiar la începutul pleistocenului superior majoritatea grotelor erau încă în stadiu de formare. Evident că acest transfer a avut loc sub influenţa răcirii semnificative a climei în timpul glaciaţiei würmiene. Un interes deosebit prezintă şi concluziile privitoare la migraţiile de populaţii în vremea paleoliticului superior (*op. cit.*, p. 144). N. Moroşan explică concentrarea unui număr mare de staţiuni paleolitice pe teritoriul relativ restrâns al Moldovei de nord prin faptul că

această regiune se află în calea migraţiilor populaţiilor străvechi de la est spre vest şi invers. Despre veridicitatea acestor concluzii mărturisesc şi multiplele date arheologice şi paleogeografice colectate mai târziu pentru paleolitic şi nu mai puţin pentru neolitic şi chiar pentru perioada istorică. Majoritatea migraţiilor mari din Europa au parcurs aceeaşi cale, traversând sectorul epigenetic al văii Prutului. Nu este o simplă întâmplare coincidenţa dintre bogăţia vestigiilor paleolitice cu arealul de răspândire a recifelor calcaroase sarmaţiene (toltrylor). În paleoliticul superior, când predominau condiţiile de climă foarte rece cu vânturi puternice din direcţia nord şi nord-est, aceste recife erau utilizate de oameni ca prim adăpost. Ar fi logic să admitem că în vremea glaciaţiilor din pleistocenul superior comunităţile umane puteau migra spre sud unde, la prima vedere, par a fi condiţii naturale mai prielnice. Dar această migraţie nu este argumentată prin material factologic Mai verosimilă pare a fi concluzia că o astfel de migrare n-a avut loc, pentru că regiunile sudice nu puteau oferi comunităţilor umane nici grote pentru adăpost, nici silex pentru arme şi nici hrană îndestulătoare. Mamiferele mari şi principalele obiecte de vânat ale oamenilor paleolitici erau răspândite predominant în zona periglaciară, cea în care se includea doar partea de nord a Basarabiei. Este foarte posibil ca la numeroasele întrebări deja puse au fost date sau urma să se dea răspuns în lucrarea *Quaternarul şi Preistoria din Basarabia de Sud*, pentru care N. Moroşan arată că „am făcut şi voi mai întreprinde cercetări pe teren" (Preistoria regiunii Copanca, 1939, p. 49). Spre marele nostru regret n-am izbutit s-o găsim în fondurile bibliotecilor din Chişinău. De aceea nu excludem că intervenţia NCGB-ului stalinist l-a împiedicat s-o ducă la bun sfârşit*.

LA CONTRIBUTION DE N.N. MOROŞAN À LA GÉOMORPHOLOGIE ET À LA PALÉOGÉOGRAPHIE DE LA BESSARABIE

RÉSUMÉ

L'auteur estime que les études de géomorphologie et de paléogéographie de la Bessarabie confèrent pleinement à N.N. Moroşan le droit d'être considéré le fondateur — pour ce territoire — de la recherche microstratigraphique, qui est employée à présent à l'élaboration des cartes géologiques en paléogéographie, en paléoclimatologie, géomorphologie etc.

N.N. Moroşan s'est particulièrement intéressé à l'origine des loess en tant que les sédiments quaternaires les plus répondus. D'une attention toute spéciale de sa part a bénéficié la structure géologique du territoire et des formes de relief où se trouvent implantées les stations paléolithiques.

* Vezi bibliografia de la p. 211—212, numerele 4, 5, 7, 11, 13, 16, 21, 33, 36, 40, 42, 43, 46, 47, 48 şi Ch. Deperet, Bulletin de la Société Géologique Française, 4, 1921, 21, p. 125—127 ; R. Sevastos, Bulletin de la Societé Géologique Française, 3, 1903, 4, p. 178—181 ; Idem, AIGR, 1915—1920 (1922),. p 401—420.

N. N. MOROȘAN – CERCETĂTOR AL FAUNEI DE MAMIFERE CUATERNARE ÎN BASARABIA

de ANATOLIE DAVID

Nicolae Moroșan a fost primul cercetător al faunei de mamifere din pleistocenul superior din Basarabia. Aceste preocupări au fost motivate de descoperirea unor rămășițe de mamifere de talie mare în așezările paleolitice aflate în nordul și nord-vestul Basarabiei (luncile Prutului și ale Nistrului).

O sinteză completă a rezultatelor cercetărilor sale în acest domeniu este prezentată într-una din ultimele sale lucrări monografice[1].

Vom analiza mai jos contribuția concretă a lui N.N. Moroșan la cercetarea faunei de mamifere cuaternare în Basarabia.

În 1926, ca student la Universitatea din Iași, Facultatea de Științe Naturale, în anii 1927–1929, lucrând ca geolog în județele Bălți, Soroca și Tighina și la începutul anilor treizeci, fiind angajat, după întoarcerea de la Paris, în funcția de profesor la liceul „M. Eminescu" din Chișinău, Nicolae Moroșan a reușit să colecteze din mai multe așezări paleolitice de pe malul stâng al Prutului și de pe cel drept al Nistrului o bogată și interesantă colecție de fosile de mamifere mari.

Pe malul stâng al Prutului, resturi de mamifere au fost recoltate din așezările musteriene de la Vasilica (Mânzătești) și Sculeni (La Izvoare), levalloisiene – de la Gherman-Dumeni și Cuconeștii Vechi Durducan, precum și din mai multe stațiuni ale paleoliticului superior : Cuconeștii Vechi (La Moara Popei, În Ponoară), Lopatnic (Bortoasa), Viișoara, Pererita, Lipcani și altele.

Din punct de vedere faunistic un interes deosebit îl prezintă descoperirea de la Gherman-Dumeni[2]. Aici, în stratul inferior atribuit pleistocenului mediu, s-au găsit resturi scheletice puternic fosilizate și rulate de *Elephas antiquus* Falc.[3] (jumătatea posterioară din al patrulea molar inferior, găsită împreună cu fragmente de coaste, bucăți sau așchii de defense și de oase lungi) și de *Equus caballus fossilis* Cuv. (doi molari, câteva oase metapodiale, bucăți de oase lungi). Prezența fosilelor de *Elephas antiquus* Falc. în această localitate e considerată prima constatare în Moldova a elefantului antic.

Mai diverse și mai slab fosilizate s-au dovedit a fi rămășițele scheletice din stratul superior (loessuri cu urme de cultură levalloisiană) : *Elephas* cf. *primigenius* Blum. (fragmente de defense și de diafize de oase lungi, 3 oase metapodii în conexiunea lor anatomică etc.), *Rhinoceros* cf. *tichorhinus* Fischer (partea posterioară a mandibulei drepte, fără dinți, osul nazal *Equus caballus fossilis* Cuv. (un molar), *Cervus (Dama)* cf. *Somonensis* Desm. (porțiunea bazilară a unui corn stâng). *Cervus megaceros* (o mandibulă dreaptă cu dentiția completă) două bovine mari, *Bison priscus* H. Meyer și *Bos primigenius* Boj. (molari, oase metapodiale,

[1] N.N. Moroșan, AIGR, 19, 1938

[2] Idem, *Depozitele cuaternare paleontologice și levalloassiene de la Gherman-Dumeni (Malul stâng al Prutului)*, Chișinău, 1934, p. 1–28.

[3] Am păstrat aceeași denumire a speciilor dată de N.N. Moroșan.

S C I V A, tomul 45, nr. 3, București, iulie–septembrie, 1994, p. 245–250

un radius, bucăți de oase lungi etc.). Dintre aceste specii prezența lui *Bos primigenius*, consemnată doar prin molari, și a lui *Cervus (Dama)* cf. *Somonensis*, determinată după un fragment de corn, sunt îndoielnice.

Caracteristic pentru toate punctele fosilifere enumerate mai sus e prezența mamutului — *Elephas (Mammuthus) primigenius* Blum. Nicolae Moroșan menționează că pentru straturile musteriene și levalloasiene este specifică o formă de mamut mai arhaică din punct de vedere evolutiv în comparație cu mamutul din straturile paleoliticului superior. Printre resturile scheletelor de mamut mai frecvent întâlnite erau molarii, fragmentele de defense și de oase lungi.

Un alt mamifer ale cărui resturi scheletice (măsele, fragmente de oase ale membrelor) au fost întâlnite în așezările paleolitice de pe malul stâng al Prutului (Vasilica, Gherman-Dumeni, Cuconeștii Vechi-Durduca, Viișoara, Lopatnic și a.) a fost calul — *Equus caballus fossilis* Cuv.

În unele puncte (Vasilica, La Moara Popei și Durduca de la Cuconeștii Vechi), Lopatnic, Viișoara, s-au înregistrat sporadic dinți, fragmente de mandibule și de oase de bovine de talie mare *(Bison, Bos)*. N.N. Moroșan a recoltat la Sculeni, Cuconeștii Vechi (În Popoară) și la Lopatnic fragmente de coarne și de oase ale membrelor de cerbi *(Cervus elaphus* L., *Cervus tarandus, Cervus* sp.*)*, iar la Lipcani și Lopatnic — fragmente de oase de rinocer — *Rhinoceros* cf. *tichorhinus* Fischer.

Începând cu anul 1959, pe urmele descoperirilor lui N. N. Moroșan de pe malul stâng al Prutului au mers arheologi (Nicolae Chetraru, Ilie Borziac, Pavel Bârnea, Vsevolod Marchevici, Valentin Dergacev) și paleontologi (autorul acestui studiu), dar în majoritatea cazurilor punctele menționate de Nicolae Moroșan n-au fost identificate, în schimb s-au descoperit noi puncte, de unde au fost colectate obiecte răzlețe de silex și fragmente de oase fosilizate de cal, cerb sau mamut, atribuite paleoliticului mijlociu și superior[4]. Doar în localitățile Brânzeni (punctul Mersâna), Corpaci (Corpaci-Cap) și Costești (Costești I) s-au descoperit incontestabile așezări paleolitice, însă numai la Costești I (sfârșitul paleoliticului superior)[5] au fost constatate resturi scheletice (circa 2 mii de exemplare) de animale aparținând speciilor: *Equus latipes* Grom. (1024/11)[6], *Rangifer tarandus* L (89/4), *Bison priscus* (76/4), *Cervus elaphus* L. (7/1), *Capreolus capreolus* L. (4/1), *Coelodonta antiquitatis* Blum. (3/1), *Mammuthus primigenius* Blum. (3/1) (fragmente nedeterminabile, peste 700)[7].

În această ordine de idei e cazul să menționăm ca un fapt important acela că în anii 1960—1980, în valea Prutului și a afluenților lui, numeroase resturi de mamifere și, uneori, de păsări au fost recoltate din așezările paleolitice, situate în peșteri din zona carstică a acestei regiuni, descoperite și cercetate de arheologii Nicolae Chetraru și Ilie Borziac[8].

Interesante rămășițe scheletice de mamifere au fost colectate de asemenea de N.N. Moroșan din mai multe așezări paleolitice de pe malul

[4] N.A. Chetraru, *Arheologičeskaja karta Moldavskoi SSR*, 1. Chișinău, 1973, 180 p.

[5] G.V. Grigorieva, N.A. Chetraru, în *Pervobytnye drevnosti Moldavii*. Chișinău, 1983, p. 65—88.

[6] Aici și mai departe se indică la numărător — cantitatea de oase, iar la numitor — numărul de indivizi.

[7] A.I. David, *Teriofauna pleistočena Moldavii*. Chișinău, 1980, 186 p.

[8] N.A. Chetraru, *op. cit.*, ; A.I. David, *op. cit.*; I.A. Borziac, G. V.Grigorieva, N.A. Chetraru, *Posslenija drevenekamennogo veka na severo-zapade Moldavii*, Chișinău, 1981.

drept al Nistrului, dintre care unele de lângă localitățile Naslavcea, Molodova, Cormani, Cosăuți[9].

Ca și la așezările de pe malul Prutului, aici au fost întâlnite resturi de : *Elephas primigenius* Blum. și *Equus caballus fossilis* Cuv. : Cosăuți (La Praguri), Naslavcea (râpa de lângă cantonul de cale ferată), Răspopinți (Hlibochii-Iar), Voloșcova, Molodova (Râpa Bailov), Cormani (U-Mlinov, Tomina, Delnița), Chișla-Nedjimova. Mai rar s-au găsit resturi de *Cervus tarandus* L. (Molodova, Cosăuți, Neporotova, Cormani, Chișla-Nedjimova), *Cervus elaphus* L. (Naslavcea, Cormani, Chișla-Nedjimova), *Bos primigenius* Boj. (Molodova, Chișla-Nedjimova, Cormani, Neporotova), *Bison priscus* Boj. (Molodova, Neporotova, Naslavcea), *Rhinoceros tichorhinus* Fisch. (Molodova, Neporotova), *Cervus megaceros* Ov. (Neporotova, Cormani), *Canis vulpes* L. (Molodova), *Lepus* sp. (Molodova), precum și de unele rozătoare.

Rezultatele acestor interesante cercetări de după al doilea război mondial au atras atenția arheologilor, geologilor și paleontologilor din Ucraina și Rusia. În anii 1946—1954 în regiunea respectivă a avut loc o expediție paleolitică a Academiei de Științe din Ucraina, sub îndrumarea cunoscutului arheolog A.P. Cernâș. Au fost întreprinse cercetări de suprafață, iar în anii 1955—1963 și 1969—1980 săpături în unele puncte ca : Molodova I (Râpa Bailov, descoperită de N. Moroșan), Molodova V (consemnată de A. Cernâș, Cormani IV (U-Mlinov), aceasta din urmă descoperită și cercetată de I.G. Botez[10] și N.N. Moroșan[11]. Astăzi aceste stațiuni arheologice sunt cunoscute ca unele din cele mai mari și mai interesante complexe paleolitice din Europa, ele conținând o considerabilă cantitate de resturi de animale[12].

Complexul paleolitic de la Molodova I, de exemplu, cuprinde 5 straturi musteriene, 3 de diverse culturi din paleoliticul superior și unul mezolitic. Cel mai bogat și interesant strat de cultură materială s-a dovedit a fi stratul 4 musterian, în care au fost descoperite resturile unei locuințe (adăpost) (10×7 m) de lungă durată, construită aproape în întregime din oase de mamut — *Mammuthus primigenius* Blum. (15 cranii, 5 mandibule, 14 defense, 34 omoplați și oase ale bazinului, 51 de oase lungi ale membrelor etc.) și circa 11 adăposturi temporare, în care s-au înregistrat zeci de cranii și defense, sute de oase ale altor părți scheletice de mamut, precum și un număr mult mai redus de oase de cal (*Equus latipes* Grom.), rinocer cu blană (*Coelodonta antiquitatis* Blum.), zimbru (*Bison priscus* Boj.), ren (*Rangifer tarandus* L.), elan (*Alces alces* L.), cerb gigantic (*Megaloceros giganteum* Blum.), cerb (*Cervus* sp.), lup (*Canis lupus* L), urs brun (*Ursus arctos* L.), helgie (*Mustela nivalis* L.), iepure (*Lepus* sp.), baibac

[9] N.N. Moroșan, AIGR, 19, 1938.

[10] I.G. Botez, *Recherches de la Paléontologie humane du nord de la Bessarabie*, Iași, 1931, p. 4—74.

[11] N.N. Moroșan, *op. cit.*

[12] A.P. Cernâș, *Pozdnii paleolit Srednego Pridnestrovia*, Moscova, 1959, 278 p. : idem, *Rannii i srednii paleolit Pridnestrovja*, Moscova, 1965, 137 p. ; idem, *Mnogosloinaja paleolitičeskaja stojanka Kormani IV na Srednem Dnestre*, Moscova, 1977, 184 p. : idem, *Molodova. I. Unikalinoe mustierskoe poselenie na Srednem Dnestre*, Moscova, 1982, 102 p. : idem, *Mnogosloinaja paleolitičieskaja stojanka Molodova V*, Moscova, 1987, 184 p.

(*Arctomys bobac* Schr.), Tot în acest strat prin cernerea și spălarea solului (loessului) s-au descoperit resturi scheletice de micromamifere (circa 14—16 specii).

În straturile de locuire paleolitice ale așezării Cormani IV s-au colectat peste 4 mii de fosile de mamifere (vezi tabelul 1)[13].

Tabelul 1

Lista mamiferelor și frecvența resturilor lor scheletice din așezarea paleolitică de la Cormani IV (după K.A. Tatarinov)

Genul, specia	Straturile musteriene (aproximativ 40 mii ani)		Straturile paleoliticului superior (aproximativ 20 mii ani)	
	Oase	Indivizi	Oase	Indivizi
Mammuthus primigenius Blum.	20	4	342	9
Equus equus Pidop.	150	6	913	30
Coelodonta antiquitatis Blum.	18	4	1	1
Bison priscus Boj.	65	3	73	6
Bos. sp	—	—	26	2
Capreolus sp.	—	—	1	1
Cervus elaphus L.	97	5	178	7
Megaloceros giganteum Blum.	5	1	4	1
Rangifer tarandus L.	21	2	2267	32
Alces alces L.	2	1	21	1
Ursus arctos L.	—	—	7	1
Canis lupus L.	—	—	17	1
Lupo-familiaris (forma nova)	—	—	3	1
Felis spelaeus Gold.	—	—	9	3
Lepus timidus L.	—	—	9	2
Spalax polonicus Mch.	—	—	1	1

Nu mai puțin interes prezintă și fauna de mamifere descoperită în stațiunea paleolitică târzie de la Cosăuți I, pe baza materialului osteologic colectat în timpul săpăturilor de către arheologul Ilie Borziac[14] și cercetat de autorul acestui articol.

În ansamblu, de aici au fost recoltate și cercetate circa 60 mii de fragmente scheletice, o jumătate dintre ele fiind foarte fragmentare, nedeterminabile. Cele mai multe oase au fost descoperite în complexele din straturile II—IV. Circa 62 % din tot materialul osos provine din straturile III, IIIA și IIIB. Aici, oasele formau pături de câțiva centimetri grosime.

Starea fragmentară a descoperirilor scheletice mărturisește că acestea prezintă resturi de hrană a vânătorilor paleolitici. Craniile și oasele tubulare sunt sparte, despicate, puternic fărâmițate. Trebuie să

[13] K.A. Tatarinov, în *Mnogosloinaja paleoliticeskaja stoianka Kormani IV na Srednem Dnestre*, Moscova, p. 112—118.

[14] I.A. Borziac, S.I. Kovalenko, în *Četvertičinji period. Paleontologija i arheologija*, Chișinău, 1989, p. 210—223; idem, *Materialy i issledovanija po arheologhii Moldovy*. Chișinău, 1992, p. 48—68; idem, *Arheologičeskie issledovanija Moldove v 1986 godu*, Chișinău, 1992, p. 3—28.

Tabelul 2

Lista mamiferelor și frecvența oaselor lor pe straturi (fragmente/indivizi) din așezarea paleolitică de la Cosăuți I

Stratul / Genul, specia	I	IIA	IIB	IIC	IIIB	III	IIIA	IV	V	XI	XII—X	În total
Canis sp.	—	—	—	—	—	—	—	—	12/1	14/2	—	23/6
Alopex lagopus L.	—	14/2	—	—	1	7/2	—	1	—	—	—	23/5
Vulpes sp.	—	13/2	—	—	—	8/1	—	—	—	—	—	21/3
Ursus arctos L.	—	1	—	—	—	—	—	—	3/1	—	—	4/2
Mammuthus primigenius Blum	—	—	—	—	5/1	8	—	1	—	—	1	25/4
Equus latipes Grom.	91/2	319/5	30/1	12/1	224/3	276/5	84/3	266/3	72/4	133/5	41/3	1548/35
Coelodonta antiquitatis Blum.	—	—	—	—	—	2/1	—	—	1	2/1	—	5/2
Capreolus capreolus L.	3/1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3/1
Rangifer tarandus L.	1794/8	2931/17	402/1	497/4	4594/34	11041/50	1971/10	1133/10	561/8	1957/16	150/5	27031/166
Bison priscus Boj.	34/1	7/1	—	—	—	2/1	—	35/1	1	17/2	—	96/7
Lepus tanaiticus Gur.	31/3	9/3	3/1	—	6/2	60/3	1	314/4	—	—	—	424/17
Lepus sp.	33/1	8/2	5/1	—	9/2	5/1	2/1	—	—	3/1	—	65/9

menționăm că o bună parte din coarne, maxilare, mandibule, oase și chiar din măsele s-au mai fărâmițat și în timpul extragerii lor din argila foarte compactă în care au zăcut. Relativ bine s-au păstrat majoritatea dinților, oasele articulațiilor carpiene și tarsiene, falangele, unele vertebre și altele.

Din această imensă cantitate de resturi scheletice s-au stabilit circa 10—11 specii de mamifere mari (vezi tabelul 2). Majoritatea covârșitoare a resturilor (92%) din întreaga cantitate și de indivizi (65%) aparține renului, care e prezent cu aproape toate părțile scheletului. Această stațiune poate fi considerată pe drept cuvânt o așezare a vânătorilor de reni. Probabil, în apropierea ei se afla calea de migrație a acestor animale polare. Oasele și coarnele de ren au fost găsite în toate straturile de cultură ale stațiunii, cele mai numeroase aflându-se în straturile III, IIIB și IIA. Deseori, oasele membrelor și unele vertebre se găseau în conexiune anatomică.

Pornind de la nivelul de dezvoltare individuală al coarnelor și al sistemului dentar (gradul de uzură a măselelor, timpul apariției dinților etc.) și de la gradul de concrescență a epifizei cu diafiza la oasele membrelor, s-a constatat că cea mai mare parte din resturile de ren aparțin animalelor adulte și semiadulte (în vârstă de 3 ani). Puține exemplare de coarne, mandibule, măsele și oase ale membrelor provin de la indivizi de 2—4 luni, de până la 1 an și de la animale foarte bătrâne de 10—12 ani. Resturi de indivizi uterinari sau noi născuți nu s-au înregistrat, fapt ce dovedește că în perioada fătatului, care avea loc (pornind de la observațiile asupra animalelor de astăzi)[15] în lunile mai-iunie, precum și în primele 1,5—2 luni după fătat, în zona așezărilor discutate nu s-au întâlnit reni. Ei apăreau probabil, aici în a doua jumătate a lunii august.

Locul al doilea după cantitatea de oase (5,3%) și numărul de indivizi (13,7%) îi revine calului, înregistrat, ca și renul, în toate straturile. Pe locul al treilea se află iepurele (respectiv 1,6% și 10,2%), apoi urmează zimbrul (0,3% și 2,7%) ș.a.m.d.

Dintre particularitățile specifice ale faunei stațiunii paleolitice Cosăuți I menționăm lipsa cerbilor autohtoni, numărul foarte mic de resturi de mamut și prezența unui lup de dimensiuni mici.

Fauna de mamifere de la Cosăuți I constituie, după părerea noastră, una din fazele târzii de dezvoltare a complexului de la finele pleistocenului.

N.N. MOROȘAN — CHERCHEUR DE LA FAUNE DE MAMMIFÈRES QUATERNAIRES EN BESSARABIE

RÉSUMÉ

On fait une analyse des travaux de N.N. Moroșan, relatifs à la faune de mammifères du Pléistocène supérieur, découverte en Bessarabie, surtout dans les stations paléolithiques des vallées du Prut et du Dniester. On énumère les principales localités ayant fourni des restes de mammifères et on ajoute des commentaires sur les espèces mieux documentées ou plus intéressantes. On présente aussi les recherches effectuées ultérieurement dans les sites les plus importants découverts par N. N. Moroșan.

[15] O.I. Semenov-Tian-Șanskii, *Severnyi oleni*, Moscova, 1977, 91 p.

FAUNA DE MAMUT DIN STAȚIUNEA PALEOLITICĂ CLIMĂUȚI II DIN BASARABIA

de THEODOR OBADĂ, ANATOLIE DAVID, ILIE BORZIAC

Stațiunea paleolitică Climăuți II a fost descoperită în primăvara anului 1989 în centrul satului Climăuții de Jos, raionul Șoldănești[1]. Este situată pe un sector înalt al malului drept al râului Nistru, în apropierea povârnișului abrupt și înalt de aproximativ 90 metri, la înălțimea de 27—35 metri deasupra nivelului actual al râului, la o distanță de circa 100—150 metri de mal. Malul opus al Nistrului în acest sector este jos, lat, constituit din depozitele înalte ale luncii inundabile și teraselor joase[2].

Suprafața săpată cuprinde circa 160 m². S-au identificat două niveluri de locuire. Datările de radiocarbon au oferit pentru nivelul I (superior) : 20350±230 (LU-248), iar pentru nivelul II (inferior) : 24840±410 (LU-2351)[3].

Din punct de vedere faunistic această stațiune a furnizat un material osteologic foarte bogat (peste 1500 de piese identificate). Deși în timpul lucrărilor de construcție la fundația grădiniței de copii din localitate așezarea a fost parțial distrusă, iar lucrările de salvare au fost efectuate în condiții climaterice extrem de anevoioase, echipa complexă de la Academia de Științe din Chișinău a reușit totuși să colecteze și să conserve o mare parte din piesele osteologice.

În nivelul superior al stațiunii au fost observate resturile unei locuințe în construcția căreia au fost folosite craniile de mamut (din care în prealabil erau retezați fildeșii, fiind îngropați cu rostrumul în sol), oasele membrelor anterioare și posterioare (majoritatea cu urme bine exprimate de sfredelire și cioplire la epifize, folosite mai cu seamă la construcția soclului și la prinderea pieilor cu care erau acoperite aceste locuințe), fildeșii (care atingeau în lungime până la 1,2—1,8 metri), oasele bazinului și omoplații. Unele scapule erau cu urme evidente de prelucrare a greabănelor, deci putem presupune că jucau inițial un rol de țiglă. În ansamblu predominau oasele tubulare de mamut.

Nivelul superior a furnizat resturi scheletice ale următoarelor mamifere: mamut (forma târzie), zimbru, cal, ren, cerb nobil, lup, vulpe și iepure (vezi tabelul 1,2). Au fost determinate de către Al. A. Prepeliță și următoarele specii de moluște terestre și de apă dulce : *Helix pomatia*, *Bradiobena fructicum*, *Cepaea vindobonensis*, *Helicella condicons*, *Lithoglyphus naticoides*, *Planorbis planorbis*.

În unele părți ale locuinței s-a putut observa poziția, într-o anumită ordine, a șapte cranii și a unor oase, ceea ce atestă prezența unei construcții. Majoritatea oaselor au fost intens utilizate. În partea centrală

[1] I.A. Borziac, T.F. Obadă, în *Problemy issledovanii arheologičeskih pamjatnikov Severskogo Donca*, 1990.

[2] I.A. Borziac, A.V. Golbert, S.I. Medianik, M.E. Motoc, în *Materialy i issledovanija po arheologii i etnografii Moldovy*, Chișinău, 1992, p. 31—48.

[3] I.A. Borziac, A.I. David, T.F. Obadă, în Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, 1, 1991, p. 75—94.

S C I V A, tomul 45, nr. 3, București, iulie—septembrie 1994, p. 251—255

Tabelul 1

Componența faunei de vânătoare și numărul de piese scheletice/ indivizi în stațiune paleolitică Climăuți II

Denumirea animalelor	Nivelul	
	superior	inferior
Mamut (*Mammuthus primigenius* Blum.)	1100/19	70/3
Cal (*Equus latipes* Grom.)	117/4	73/2
Zimbru (*Bison priscus* Boj.)	23/2	21/1
Ren (*Rangifer tarandus* L.)	18/2	26/1
Cerb nobil (*Cervus elaphus* L.)	6/2	—
Lup (*Canis lupus* L.)	48/4	3/1
Vulpe (*Vulpes vulpes* L.)	2/1	—
Leu de peșteră (*Panthera spelaea* Goldf.)	—	1/1
Iepure (*Lepus* sp.)	9/3	—
Total	1323/37	194/9

a locuinței a fost descoperită o vatră de foc cu pământ ars, înconjurată de câteva pietre masive de calcar. Poziția înclinată a oaselor în cerc ne permite să presupunem că locuința a fost construită în pantă și avea o formă cvasirotundă, având diametrul mai lung pe direcția nord-sud. Intrarea pare să se fi aflat în partea de sud-vest, unde se găseau șase fildeși. În centrul locuinței se aflau câțiva fildeși care jucau probabil rolul de sprijin pentru acoperiș. În interior au fost găsite pietre de calcar și gresie, unele din ele purtând urme de modelare și șlefuire (asemenea piese s-au găsit și în nivelul II). În partea centrală a locuinței, la o adâncime de circa 30 centimetri, a fost îngropat un humerus de mamut adult. Capătul din partea de sus a fost puternic sfredelit și cioplit. Deși a fost găsit în poziție înclinată putem presupune că inițial el a servit la susținerea unei bârne mai lungi și mai robuste care forma cel mai înalt punct al locuinței (cupola). Această locuință, de tipul iarangei contemporane, avea însă o construcție mai primitivă decât cea descoperită la Mejirici (Ucraina)[4] sau în alte așezări din bazinele râurilor Nipru și Don, aflate mult mai la nord în Câmpia Rusă. Astfel, stațiunea Climăuți II (prin nivelul superior), reprezintă punctul cel mai sudic și unul dintre cele mai timpurii cunoscute până în prezent în ceea ce privește locuințele de acest tip (în care se utilizau la construcție oase de mamut) de pe întreg teritoriul Europei de Est.

Se poate afirma că vânătorii paleolitici din această stațiune vânau mamuții și aduceau părți însemnate din vânatul capturat în locuințe. Numai așa se explică seria de oase tubulare, vertebre și oase de la labe găsite în conexiune anatomică.

Nivelul inferior a furnizat resturi osoase ale următoarelor animale (deși a fost cercetat pe o suprafață mult mai restrânsă, piesele osoase și uneltele din silex fiind cantitativ mult mai puține) ; mamut (formă târzie),

[4] I G. Pidopliciko, *Mežiričiskie žiliščea iz kostei mamonta*, Kiev, 1974.

Fig. 1. Vedere din timpul săpăturilor în aşezarea paleolitică Climăuţi II.

zimbru, cal, ren, lup, leu de peşteră (vezi tabelele 1, 2). La fel ca şi în nivelul superior, predomină fragmentele oaselor tubulare de mamut. Fosilizarea şi culoarea pieselor este mai pronunţată. Spre deosebire de nivelul superior, în care piesele osteologice au o culoare galben-deschisă, piesele din nivelul inferior au o culoare brună-cenuşie de o nuanţă închisă. Fildeşii, în ambele niveluri, după câteva zile de contact cu aerul crăpau şi se fărâmiţau, astfel încât nu am putut păstra nici un exemplar mai reprezentativ.

Mai rezistente s-au dovedit a fi obiectele de artă reprezentate prin brăţări şi alte obiecte[5] (unele cu destinaţie încă necunoscută) confecţionate din fildeş şi găsite în niveluri superioare. Putem presupune că locuitorii acestei staţiuni aveau o tehnologie deosebită de prelucrare a fildeşului (posibil de înmuiere şi redurificare).

Craniile de mamut şi de alte mamifere, în depozitele de loessuri, se păstrează extrem de rar, iar în cele mai bune cazuri sunt puternic deformate. Având o structură poroasă şi un perete subţire ele nu pot fi rezistente un timp îndelungat la oscilaţiile frecvente de temperatură şi la alţi factori ai mediului. Astfel, în cazul staţiunii paleolitice de la Climăuţi II s-au păstrat doar fragmentele de rostrumuri cu molarii superiori, care erau mai rezistente şi care au fost parţial îngropate în sol. O conservare mai bună a fost observată la piesele de dentiţie, la maxilarele inferioare şi oasele mari care aparţineau animalelor adulte. În starea cea mai nesatisfăcătoare se aflau craniile, fildeşii, coastele şi în general oasele ce aparţineau animalelor tinere.

[5] I.A. Borziac, A.I. David, T.F. Obadă, *op. cit.*

Tabelul 2

Repartiția intrascheletică a resturilor identificate în stațiunea paleolitică Climăuți II

Elemente scheletice	Mamut		Cal		Zimbru		Ren		Cerb nobil		Iepure		Lup		Vulpe		Leu de peșteră	
	s[1]	i[2]	s	i	s	i	s	i	s	i	s	i	s	i	s	i	s	i
Cranium	11	1	3	3	—	—	3	3	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mandibula	10	1	5	2	—	2	1	—	—	—	—	—	6	3	—	—	—	—
Dens	19	4	47	27	11	7	—	4	—	—	1	—	4	1	2	—	—	—
Vertebrae	26	—	1	2	—	—	3	5	—	—	1	—	4	—	—	—	—	—
Scapula	28	1	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Humerus	14	1	4	—	4	2	1	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1
Radius	5	—	4	8	—	—	—	2	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Ulna	10	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—
Os carpi + os tarsi	8	4	4	6	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Femur	11	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—
Tibia	17	—	7	2	—	2	3	1	—	—	1	—	4	—	—	—	—	—
Fibula	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pelvis	28	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	
Astragalus	—	—	8	3	4	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Calcaneus	1	1	6	4	—	1	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Metapodia	1	—	7	5	1	5	3	5	—	—	4	—	4	—	—	—	—	—
Phalanx	7	2	10	3	2	1	1	2	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—
Fragmente indeterminabile	992	52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Total	1100	70	117	73	23	21	18	26	6	—	9	—	48	3	2	—	—	1

[1] s — nivelul superior
[2] i — nivelul inferior

LA FAUNE DE MAMMOUTH DE LA STATION PALÉOLITHIQUE DE CLIMĂUŢI II EN BESSARABIE

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent la station paléolithique de Climăuţi, II située sur la rive droite du Dniester. Les deux niveaux d'habitation sont datés (^{14}C), le supérieur de 20350±230 (LU-248), l'inférieur de 24840±410 (LU-2351). Dans le niveau supérieur on a mis en évidence une cabane, construite à partie de crânes et d'éléments du squelette des mammouths ; on a trouvé aussi des pièces paléolithiques et de nombreux restes fauniques. Le niveau inférieur a livré un inventaire lithique moins important et des ossements de mammifères on petite quantité.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Vue prise durant les fouilles dans le site paléolithique de Climăuţi II.

N. N. MOROȘAN, CERCETĂTOR AL FAUNELOR DE MAMIFERE NEOGENE

de COSTIN RĂDULESCU

Ne propunem, în cele ce urmează, o scurtă analiză asupra studiilor efectuate de N.N. Moroșan în domeniul paleontologiei mamiferelor, subiect care a constituit un capitol adiacent la preocupările de ordin științific ale acestui cercetător.

N.N. Moroșan a dedicat un studiu independent dinoteridelor din România. Această lucrare, una din contribuțiile paleontologice cele mai importante ale sale, intitulată *Contribution à l'étude de la dentition et de la distribution paléogéographique des Dinothéridés de Roumanie*, a văzut lumina tiparului în 1936 în Analele Științifice ale Universității din Iași 22, fasc. 1—4, p. 256—279, cu 2 fig. în text și 3 planșe.

Studiul cuprinde descrierea pieselor paleontologice din colecția Muzeului de Istorie Naturală din Chișinău colectate din raza localității Volcineț, situată în fostul județ Lăpușna și din alte puncte fosilifere. La Volcineț, dinoteridele sunt reprezentate printr-un fragment de incisiv, premolari (trei maxilari și unul mandibular), un fragment de mandibulă având seria dentară „in situ" (cu excepția ultimului molar) și, de asemenea, prin fragmente de oase lungi.

Pentru efectuarea acestui studiu paleontologic, N.N. Moroșan, cu extremă probitate științifică, se deplasează la Volcineț pentru a examina stratigrafia depozitelor în care fuseseră descoperite resturile de dinoteride. În această împrejurare află că, de mai bine de o jumătate de secol, localnicii au extras din râpele de la „Patruja" oase întregi pe care, fiind tari ca piatra, cu greu le-au spart cu ciocanele, folosindu-le apoi ca material de construcție.

Descrierile paleontologice sunt precise și metodice, păstrându-și valabilitatea și în prezent. Autorul folosește în comparații materialele publicate de Gregoriu Ștefănescu (1878, 1896, 1910) și Sava Athanasiu (1907), identificând la Volcineț două forme de *Dinotherium* : *D. gigantissimum* Ștefănescu și *D. giganteum* Kaup. În considerațiile sale de ordin taxonomic, N.N. Moroșan evaluează cu multă prudență criteriile privind morfologia dentară și dimensiunile, pentru a se înscrie contra opiniei emise de S. Athanasiu, care nu acorda uriașului *Dinotherium* descris de Ștefănescu decât o valoare de varietate (taxon subspecific în nomenclatura sistematică actuală) în cadrul speciei *D. giganteum*.

În aceeași lucrare, N.N. Moroșan semnalează piese dentare de *D. giganteum* la Telenești, în fostul județ Orhei și Cimislia, în fostul județ Tighina, ca și resturi de oase lungi la Visterniceni (lângă Chișinău) pe care le atribuie speciei *D. gigantissimum*.

Din studiul lui N.N. Moroșan reies două concluzii importante. Prima, de ordin sistematic, se referă la interpretarea taxonului creat de Ștefănescu, *D. gigantissimum* ,care este recunoscut drept o specie independentă, termen final al liniei filetice europene *D. bavaricum* Meyer (=*cuvieri* Kaup) — *D. giganteum* — *D. gigantissimum*. Cea de-a doua concluzie, de ordin biostratigrafic, se referă la echivalarea posibilă între nisipurile

cu *Dinotheridae* de la Volcineț și nisipurile de Balta, caracterizate, la rândul lor, prin prezența speciei *D. gigantissimum*, ansamblul fiind atribuit bazei pliocenului. Ambele concluzii au fost confirmate de cercetările ulterioare.

Menționăm că, în continuarea preocupărilor sale referitoare la *Dinotheridae*, N.N. Moroșan publică, în același an (1936), în Bulletin de la Société Géologique de France (V^{e} série, t. VI, p. 109—111, cu 1 planșă și 1 tablou cu dimensiuni), un subiect similar privind molari de *Dinotherium* provenind din Scandinavia (?), păstrați la Muzeul din Chișinău (*Les molaires de Dinotherium provenant de Scandinavie (?) au Musée de Kichineff (Bessarabie)*).

Este vorba de doi molari care, conform unor indicații, ar fi provenit din Scandinavia. Din nefericire, din notița care însoțea piesele nu s-a putut deduce amplasarea geografică exactă a molarilor de *Dinotherium* și N.N. Moroșan păstrează toate rezervele asupra acestei „surprinzătoare" descoperiri.

Discutând dimensiunile pieselor (P4 și M3), autorul ajunge la concluzia ca ele trebuie repartizate speciei de talie foarte mare, descrisă de Ștefănescu (*D. gigantissimum*).

M-am oprit asupra acestui articol deoarece el face să reiasă, o dată mai mult, spiritul de observație, exactitatea descrierilor morfologice, ca și prudența de care dă dovadă N.N. Moroșan în aprecierile sale de ordin sistematic și paleogeografic.

O contribuție deosebit de importantă la cunoașterea mamiferelor neogene se referă la exploatarea binecunoscutului zăcământ fosilifer de la Cimișlia. Circumstanțele descoperirii au fost expuse într-un scurt articol din Notationes Biologicae (*Un nou cuib de mamifere fosile în Romania*), 2, 1934, 1), redactat în limba română și însoțit de un rezumat francez.

Cu sprijinul profesorului Ion Simionescu, N.N. Moroșan întreprinde, începând din 1933, săpături sistematice în cuibul fosilifer din această localitate. Numeroase resturi de mamifere vor ajunge în colecția Laboratorului de paleontologie al Universității din București, unde sunt păstrate și în prezent.

Pe baza acestui material, vor apare, între 1938 și 1941, o serie de publicații ale prof. Ion Simionescu și ale unor colaboratori. În introducerea primei contribuții asupra *Mamiferelor pliocene de la Cimișlia*, consacrată carnivorelor (apărută în 1938 în Publ. fondului Vasile Adamachi al Academiei Române), prof. Simionescu precizează: „De curând s-a găsit o nouă lentilă cu bogate oase, mult mai la răsărit de Taraclia, la Cimișlia (jud. Tighina), în apropiere de hotarul județului Cahul. Datorită sprijinului material dat de Academia Română, fostul meu elev, bursier al fondului V. Adamachi, d-l N.N. Moroșan, profesor la liceul M. Eminescu din Chișinău, în câtiva ani a adunat pentru laboratorul de paleontologie de la Universitatea din București o bogată colecție din culcușul de la Cimișlia".

Vor vedea, ulterior, lumina tiparului lucrările privind unele ierbivore (*Helladotherium*, 1939), *Proboscidienii* (1939), *Rinocerii* (1940) și *Rumegătoarele* (1941). Pe baza resturilor de la Cimișlia, Virginia Barbu, asistenta prof. Simionescu, își va elobora teza asupra genului *Hipparion*. Această lucrare nu va fi tipărită însă decât în 1959, în Editura Academiei.

Prin săpăturile sistematice efectuate şi colectarea resturilor fosile de la Cimişlia, N.N. Moroşan, chiar dacă nu a tratat personal vreunul din ordinele de mamifere apărute acolo, a adus ştiinţei o contribuţie a cărei importanţă este cum nu se poate mai evidentă. Interesantul şi frumosul material paleontologic de la Cimişlia, din colecţia Laboratorului de Paleontologie al Universităţii din Bucureşti, este un martor elocvent al pasiunii pentru cercetare care a caracterizat întreaga activitate ştiinţifică a lui N.N. Moroşan.

RECHERCHES DE N. N. MOROŞAN SUR LA FAUNE DE MAMMIFÈRES NÉOGÈNES

RÉSUMÉ

On présente brièvement les recherches entreprises par N.N. Moroşan sur la faune de mammifères néogènes. Il s'agit d'une étude sur la dentition et la distribution paléogéographique des Dinothéridés de Roumanie, d'un article sur les molaires de Dinotherium en provenance de Scandinavie (?) et de la note signalant la découverte d'un nid fossilifère avec mammifères miocènes à Cimişlia.

CERCETĂRILE PALEOLITICE ALE LUI NICOLAE N. MOROȘAN DE PE PARTEA DREAPTĂ A PRUTULUI

de ALEXANDRU PĂUNESCU

Nicolae N. Moroșan a fost primul care, prin intense și minuțioase cercetări de teren, efectuate pe malul drept al Prutului mijlociu, a identificat, între localitățile Mitoc și Ștefănești, pe un segment de aproximativ 40 km lungime, un număr de 20 de puncte paleolitice.

Ceea ce se cunoștea până la el erau doar simple semnalări pe care le datoram unor vestiți geologi și paleontologi ca Gregoriu Ștefănescu, Ion Simionescu, P. Enculescu, Em. Protopopescu-Pache.

Prima stațiune cercetată de N.N. Moroșan, încă de pe vremea studenției a fost cea din peștera aflată în colina calcaroasă Stânca Ripiceni, colină care, prin exploatarea pietrei începută în anul 1902 a dus, din păcate, la distrugerea unei bune părți a grotei, pe o lungime de circa 16m. Pentru a salva ce mai rămăsese din această peșteră, N.N. Moroșan întreprinde în anii 1925—1926 săpături.

Importanța descoperirii și recuperării materialului arheologic și faunistic de aici este cu atât mai mare, cu cât ea este unica peșteră din întreg sectorul epigenetic (de pe partea dreaptă) a râului, locuită de om. Este necesar să precizăm că în acest microraion al toltrylor, unde Prutul își îngustează albia, la 80—90 m, s-au mai descoperit în ultima vreme încă patru mici peșteri care n-au oferit însă resturi de locuire, precum și un adăpost sub stâncă cercetat tot de N.N. Moroșan și asupra căruia vom reveni.

Din punct de vedere stratigrafic, în peștera Stânca Ripiceni, N.N. Moroșan, a identificat patru niveluri de locuire (I—III—V—VII), despărțite între ele prin depuneri sterile.[1] Primul, (cel inferior) a fost atribuit aurignacianului post-mijlociu, cel de al III-lea aurignacianului superior final, cel de al V-lea, solutreanului inferior sau protosolutreanului, iar cel de al VII-lea magdalenianului. Asupra locuirii cu intermitențe a acestei peșteri — părăsirea ei de către om fiind dovedită stratigrafic prin cele trei depuneri sterile (straturile II—IV—VI)—N.N. Moroșan emite două ipoteze.

Prima, ar fi aceea după care perioadele cu climat rece, sincronice celor patru niveluri de locuire amintite, alternau cu alte trei, ceva mai puțin reci, ce corespundeau depunerilor sterile, în timpul cărora omul trăia în afara peșterii.

Cea de-a doua, spre care înclina mai mult, este legată de migrațiile succesive ale omului paleolitic în care mediul și mijloacele sale — de existență — vânatul —, i-ar fi impus o viață semi-nomadă[2].

Peștera Stânca Ripiceni era la acea vreme prima stațiune paleolitică din România unde se descoperise un utilaj de os și corn.

[1] I Simionescu și N. Moroșan, AR—BSS, 10, 1927, 3, p. 1—6; N. N. Moroșan, Dacia 5—6, 1935—1936 (1938), p. 1—22, pl. I—V.
[2] N. N. Moroșan, AIGR, 19, 1938, p. 30.

În aceeași colină calcaroasă, la circa 30 m nord de peșteră, N. N. Moroșan descoperea întâmplător, în septembrie 1932, o crevasă (canal) umplută cu argilă loessoidă, oase și industrie musteriană provenind dintr-un adăpost sub stâncă care dispăruse, din păcate, datorită exploatării calcarului de către localnici în perioada 1905—1912. Este o a doua intervenție a lui N. N. Moroșan de salvare a unui obiectiv arheologic, el reușind să reconstituie exact morfologia acestui adăpost natural în care a locuit un timp îndelungat omul neandertalian[3].

O a treia așezare cercetată de el este cea în aer liber aflată la circa 200 m nord de colina Stânca Ripiceni și care a intrat în literatura de specialitate sub denumirea de Ripiceni-La Izvor sau Ripiceni-Izvor[4]. Prima descoperire pe care o face N. N. Moroșan în acest punct — este vorba de un os de mamut găsit în depunerile loessice — datează din 1919, pe când era încă elev de liceu. În 1925, ca student, el culegea de aici obiecte litice pe care le atribuia paleoliticului superior, iar puțin mai târziu (în 1928—1929) alte piese aparținând paleoliticului mijlociu. Aceste descoperiri l-au determinat să execute în anii 1929—1930 mici săpături în marginea estică a terasei. Profilul stratigrafic al porțiunii de terasă cercetată de N. N. Moroșan atingea o grosime de aproximativ 12,50 m. Era cel mai mare profil arheologic cunoscut până atunci într-o așezare preistorică din țara noastră.

Nu vom căuta să insistăm asupra descrierii atât de detaliate a acestui important profil, ci ne vom rezuma numai a menționa succesiunea depunerilor geologice care acoperă după N.N. Moroșan calcarele sarmațiene. Astfel, peste pietrișurile din bază, se suprapun nisipuri, iar peste ele argila, argila loessoidă, loessul gălbui, loessul cu infiltrații de humus, acesta fiind acoperit de solul vegetal. Din punct de vedere geomorfologic N. N. Moroșan ajungea la concluzia că formațiunile eoliene din așezarea Ripiceni-Izvor au un caracter uniform, ele suprapunându-se terasei inferioare de 5 m a Prutului. După el, depozitele argilo-loessoide și depozitele de loess cu industrie musteriană și cu alte industrii mai recente sunt depuse după formarea acestei terase würmiene[5]. În legătură cu depozitele loessice, N. N. Moroșan considera că loessul recent I, care acoperă platourile, terasa rissiană și terasele de 6—15 m (zisă terasa inferioară înaltă), nu se găsește pe terasele joase inferioare cum ar fi terasa de 1—5 m. După opinia sa, în constituția acestui loess ar intra, în afara loessului tipic și un depozit de sol fosil mlăștinos, sedimentarea sa corespunzând atât perioadei de stagnare și de început a retragerii ghețarului würmian cât și a unei părți a interstadiului Würm I-Würm II, fiind sincron locuirilor atribuite musterianului superior clasic (cu forme bifaciale) și musterianului superior normal. În schimb, loessul recent II era, după N.N. Moroșan, depozitul cel mai bine dezvoltat din Pleistocen, atât prin întinderea cât și prin grosimea sa, el găsindu-se pe platouri, pe terasele superioare și inferioare, deci și pe terasa joasă inferioară. Grosimea sa pare să depășească 20 m. N. N. Moroșan considera că sedimentarea sa s-a efectuat începând din etajul superior al interstadiului würmian până în Holocen, cea mai in-

[3] *Ibidem*, p. 32; idem, în *XVIe Congrès International d'Athropologie, Bruxelles, 1935*, Bruxelles, 1936, p. 1—2.

[4] Idem, AIGR, 19, 1938, p. 33—52.

[5] *Ibidem*, p. 36, 49.

tensă perioadă fiind cea corespunzătoare paleoliticului superior[6]. Din punct de vedere arheologic, N. N. Moroșan a găsit la Ripiceni-Izvor bogate resturi de locuire atât paleolitice cât și postpaleolitice. Locuirile paleolitice aparțin, după el, următoarelor culturi: levalloasian superior, musterian superior, aurignacian și magdalenian. Astfel, cele mai vechi resturi de locuire de pe această terasă au fost atribuite levalloasianului superior, a cărui industrie, mai mult sau mai puțin remaniată, găsită în pietrișurile terasei inferioare, pare după opinia sa, cel puțin parțial, anterioară formării terasei de 5 m a Prutului[7]. Cronologic, el socotea că această industrie, asociată cu resturi osoase de mamut, similară celor descoperite la Vasilica, Gherman-Dumeni și Cuconeștii Vechi-In Durduca (toate situate pe malul stâng al Prutului), ar aparține interglaciarului Riss-Würm[8].

Deosebit de bogate, atât în obiecte litice cât și în resturi faunistice sunt locuirile musteriene.

În ceea ce privește splendida industrie litică atribuită musterianului superior clasic (cu forme bifaciale), N. N. Moroșan relevă atât varietatea uneltelor cât și iscusința „meșterilor" neandertalieni care au prelucrat silexul de Prut, acel silex de o excepțională calitate, superior ca structură, după el, chiar celui din care au fost făurite uneltele din celebrele stațiuni franceze de la La Moustier, La Ferrassie și Combe Capelle[9].

Referindu-se la fauna musteriană, N. N. Moroșan sublinia bogăția resturilor osoase de mamut găsite în aceste depuneri ajungând la concluzia că numărul de indivizi al acestor proboscidieni, depășeau în suprafața săpată, cifra de 20[10].

După N.N. Moroșan, industria aurignaciană descoperită la Ripiceni-Izvor putea fi atribuită mai mult, aurignacianului superior decât celui mijlociu, iar cea mai recentă industrie paleolitică de aici, judecând după poziția sa stratigrafică dar și după tipologia uneltelor aparținea magdalenianului.

Observând raporturile strânse care existau între nivelurile arheologice, resturile paleontologice și depunerile geologice ale terasei Prutului din punctul La Izvor, N. N. Moroșan sublinia, pe bună dreptate, importanța deosebită a acestei stațiuni considerînd-o ca unică în felul ei nu numai pentru România, dar și pentru toată Europa centrală și răsăriteană[11].

Pe drept cuvânt, cercetările ulterioare, efectuate în ultimele decenii în stațiunea Ripiceni-Izvor au demonstrat că, prin întinderea, succesiunea numeroaselor dovezi de locuire (15 niveluri paleolitice, unul mezolitic și altele postpaleolitice) și bogăția materialului, această așezare, ale cărei sedimente se înscriu pe o grosime de 12—13 m, confirmă din plin și completează în același timp, descoperirile lui N. N. Moroșan, întărind prin aceasta afirmația lui asupra importanței excepționale a așezării privită în contextul est-central european[12].

[6] *Ibidem*, p. 141.
[7] *Ibidem*, p. 49 și 141.
[8] *Ibidem*, p. 128.
[9] *Ibidem*, p. 41.
[10] *Ibidem*, p. 37.
[11] *Ibidem* p. 51
[12] Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic*. Studiu monografic, București, 1993.

În afara valoroaselor descoperiri de pe teritoriul comunei Ripiceni, N. N. Moroşan a cercetat şi alte depozite pleistocene de pe malul drept al Prutului, în amonte de localitatea amintită, identificând cu această ocazie, numeroase aşezări paleolitice. Avem în vedere pe cele atribuite de el paleoliticului superior de la Bold, Hriţeni-Stânca, Manoleasa-Prut, Şerpeniţa, Liveni, Ghireni şi Mitoc unde a găsit mai multe puncte cum ar fi cel de la Pârâul Istrati (sau Pârâul lui Istrati), La Pichet, La Mori şi Malul Galben[13].

În ceea ce priveşte descoperirile paleolitice privind malul drept al Prutului, în aval de Ripiceni, N. N. Moroşan constată că acestea sunt aproape inexistente. Lipsa sau sărăcia lor s-ar datora, după el, faptului că la sud de Ripiceni concreţiunile de silex (galetele), devin din ce în ce mai rare, ele fiind reduse la mici bolovănaşi aflaţi în prundişurile terasei Prutului[14]. Cu alte cuvinte, el sublinia, că cele mai multe aşezări paleolitice nu se pot găsi decât acolo unde materia primă — silexul din depozitele cenomaniene — se afla din belşug şi la zi în acea vreme, această zonă nefiind alta decât cea dintre Mitoc şi Ripiceni.

În cele expuse mai sus am căutat să prezentăm succint cercetările perieghetice ca şi săpăturile întreprinse de N. N. Moroşan pe malul drept al Prutului.

În continuare ne vom referi la contribuţiile marelui arheolog în reconstituirea pentru prima oară a trecutului îndepărtat al istoriei acestui pământ precum şi la unele confirmări sau infirmări privind unele ipoteze ale sale, ca şi la câteva completări rezultate în urma cercetărilor din ultimele decenii efectuate de paleoliticienii români sau străini.

În ceea ce priveşte paleoliticul superior, N. N. Moroşan consideră, aşa cum am văzut, că acesta este reprezentat de trei culturi : aurignaciană, solutreană şi magdaleniană.

După el, aurignacianul a avut o dezvoltare remarcabilă, în timp ce adevăratul solutrean din teritoriul extracarpatic nu era documentat decât printr-un număr restrâns de puncte[15].

Cât priveşte magdalenianul din nord-estul României (deci din teritoriul cuprins între Prut şi Nistru), N. N. Moroşan era de părere că această cultură, puţin dezvoltată, diferea atât de cea din occident cât şi de cea din răsărit. După morfologia inventarului litic descoperit, el credea că acesta ar putea fi raportat tipologic, magdalenianului superior francez. După opinia sa, din punct de vedere cronologic, magdalenianul din zona noastră ar fi fost puţin mai vechi decât magdalenianul superior din vestul Europei[16].

N. N. Moroşan consideră că, dacă teritoriul României nu a putut fi leagănul unor culturi paleolitice proprii, totuşi acest teritoriu a jucat un rol important, el reprezentând unul din cele mai importante culoare prin care au migrat populaţiile paleolitice din spre vestul Europei spre estul ei şi invers. De altfel, prin poziţia sa geografică, el a jucat acelaşi rol şi mai târziu atât în timpurile protoistorice cât şi în cele istorice[17].

[13] N. N. Moroşan, *op. cit.*, p. 52—61.
[14] *Ibidem*, p. 60—61.
[15] *Ibidem*, p. 137.
[16] *Ibidem*, p. 139.
[17] *Ibidem*, p. 144.

Fără îndoială, cercetările paleolitice ulterioare și mai cu seamă cele din ultimele decenii, atât la noi cât și în întreaga Europă, au dus, cum era și firesc, la numeroase descoperiri, ale căror rezultate au îngăduit realizarea unui cadru paleoclimatic și cronologic mult mai bine precizat, o contribuție importantă oferind-o cercetările interdisciplinare al căror precursor pentru România a fost N.N. Moroșan.

În ceea ce privește teritoriul nord-estic al României — ne referim cu precădere la cel din zona Prutului mijlociu — investigațiile întreprinse în ultima vreme ne permit acum să facem unele completări.

Astfel, cea mai veche industrie litică din această zonă, cum este cea de la Ripiceni-Izvor, reprezentată de piesele de silex de debitaj Levallois și non Levallois, având un grad mai mult sau mai puțin pronunțat de patină, lustru și rulare, descoperite în depunerile remaniate (mai precis în prundișurile de la baza terasei), aparțin premusterianului. Este foarte posibil ca seria cea mai veche de piese să fi fost antrenată (preluată) dintr-un depozit anterior de vârstă Riss-Würmiană sau poate chiar Riss târzie. Cronologic, aceste obiecte litice aflate deci într-o poziție secundară se situează, credem, înainte de 70—80 000 de ani, iar seria cea mai veche (cu gradul foarte pronunțat de patină, lustru și rulare) ar putea atinge o vechime probabilă de circa 120 000—140 000 ani[18].

Referitor la paleoliticul mijlociu din zona în discuție, investigațiile recente întreprinse la Ripiceni-Izvor și în alte puncte au dovedit existența mai multor faciesuri musteriene, ca de pildă cel zis tipic, cel de tradiție acheuleană și cel denticulat. Este foarte posibil ca premusterianul de la Ripiceni, ca și din alte locuri, să fi stat la originea celui mai vechi facies musterian din Moldova. Evoluând pe parcursul a mai mult de 40—50 000 de ani, această cultură a paleantropilor *(Homo sapiens neandertalensis)* ia sfârșit, în spațiul la care ne referim, între aproximativ 35 000 și 30 000 ani B.P.[19].

În ceea ce privește paleoliticul superior, acesta a cunoscut în zona discutată, două mari culturi: aurignaciană și gravetian-orientală sau est-europeană, ele fiind creația neantropilor *(Homo sapiens sapiens)*. Cronologic, acestea s-au desfășurat pe parcursul a circa 20 -25 000 de ani. Astfel, aurignacianul din Moldova pare să fi cunoscut cinci etape de evoluție, ultima încheindu-se pe la aproximativ 24—23 000 ani B.P. În schimb, gravetianul s-a dezvoltat, probabil pe parcursul a opt etape, începuturile lui, în teritoriul de la est de Carpați, situându-se pe la 23—22 000 ani B.P. Este foarte posibil ca ultima sa etapă să fi luat sfârșit pe la 10 000—9 500 B.P.[20].

Este cunoscut faptul că gravetianul din zona noastră corespunde în vestul Europei perigordianului superior. În Franța, de exemplu, perigordianul, cu cele trei etape ale sale (inferior, mijlociu, superior) a fost contemporan aurignacianului pe aproape toată durata acestuia.

În ceea ce privește solutreanul, putem afirma cu certitudine că această cultură nu s-a dezvoltat pe teritoriul României. Ea s-a concentrat pe un teritoriu restrâns din sud-vestul Franței, situat între Loara, valea Rhônului, nordul Spaniei și Oceanul Atlantic, interpunându-se

[18] Al. Păunescu, *op. cit.*, p. 20—30 și 211.
[19] *Ibidem*, p. 31—130 și 211—214.
[20] *Ibidem*, p. 131—171 și 214—216.

cronologic, aici, între aurignacian și magdalenian (circa 3 000 ani, între aprox. 20 000 și 17 000 ani B.P.), industria sa caracterizându-se prin vârful în forma frunzei de laur, care este — așa cum remarca André Leroi-Gourhan — cel mai frumos obiect de silex din întreaga epocă a renului[21].

De altfel, cele câteva vârfuri bifaciale considerate de N. N. Moroșan ca solutreene fac parte din utilajul ce caracterizează industriile aurignaciene și gravetiene din zona discutată.

Cât privește magdalenianul la care se referă N. N. Moroșan, cercetările mai noi au dovedit, așa cum am arătat, că această cultură nu a evoluat pe teritoriul României. Situat cronologic între 17 000 și 11 000 ani B.P., magdalenianul se caracterizează printr-un utilaj variat atât litic cât și osos, prin noi obiecte de podoabă și mai ales printr-o dezvoltare considerabilă în domeniul artistic. El a ocupat întinse spații geografice în vestul Europei (Franța, Belgia, Germania, Spania), iar în restul continentului, cum ar fi Italia sau Europa centrală — în care se include și spațiul carpato-dunăreano-pontic — evoluează în continuare gravetianul. Fără îndoială că, în zonele de contact, aceste două culturi s-au influențat reciproc[22]. În încheiere, am vrea să precizăm că aceste completări pe care le-am făcut nu micșorează câtuși de puțin valoarea contribuțiilor ilustrului nostru arheolog, fiindcă, așa cum bine afirma N. N. Moroșan într-un articol din 1933, „Suntem siguri că cercetările din viitor ne vor da răspunsuri la problemele ce s-au pus direct sau indirect și ne vor scoate la lumină încă multe noui fapte desfășurate în timpurile paleoliticului-pleistocenului din România"[23].

LES RECHERCHES PALÉOLITHIQUES DE N. N. MOROȘAN DU COTÉ DROIT DU PRUT

RÉSUMÉ

N. N. Moroșan est le premier à avoir identifié sur la rive droite du Prut moyen, au prix d'assidues recherches sur le terrain, des repères paléolithiques. Il s'agit de 20 points situés au long d'un segment d'environ 40 km, entre les localités de Mitoc et de Ștefănești.

Parmi les plus importants citons-en ceux de Ripiceni (la grotte Stânca Ripiceni et le site de terrasse La Izvor) et de Mitoc (les lieux-dits Pârâul lui Istrati, La Pichet, La Mori et Malul Galben).

N. N. Moroșan nous a ainsi légué des contributions importantes qui ont conduit à la reconstitution, pour la première fois, du passé lointain de l'histoire de ces contrées.

[21] A. Leroi-Gourhan, *Les chasseurs de la Préhistoire*, Paris, 1983, p. 117—121.
[22] *Ibidem.*
[23] N.N. Moroșan, Rev. Adamachi, 4, 1933, (1936) p. 11.

PALEOLITICUL DE LA MITOC

de VASILE CHIRICA

În cercetarea paleoliticului de la Mitoc ar putea fi evidenţiate mai multe etape :

1/ Descoperirea primei staţiuni paleolitice de pe teritoriul Moldovei, în punctul Mitoc-La Pichet, de către geologul Gregoriu Ştefănescu[1], descoperire verificată şi confirmată ulterior de către geologul Ioan Simionescu[2].

2/ Perioada „N.N. Moroşan", când întreaga depresiune pruto-nistriană a fost intens cercetată de către ilustrul geolog şi paleolitician[3].

3/ Efectuarea de cercetări sistematice de către Institutul de Arheologie din Bucureşti în colaborare cu Institutul de Arheologie din Iaşi, prin C.S. Nicolăescu-Plopşor şi N. Zaharia[4], în anii 1956—1957 şi începând din 1961 de către Al. Păunescu la Ripiceni-Izvor.

4/ Reluarea cercetărilor paleolitice la Mitoc, în anul 1972, de către Institutul de Arheologie din Iaşi, în punctele Pârâul lui Istrati, Valea lui Stan şi apoi Malu Galben[5].

5/ Continuarea acestor cercetări la Malu Galben şi Pârâul lui Istrati în cadrul unei cooperări internaţionale, începând din 1992, pe noi principii metodologice, de caracter exhaustiv[6].

N.N. Moroşan a efectuat cercetări arheologice şi geologice sumare în patru puncte : Pârâul lui Istrati (pe care l-a considerat în afara Mitocului), La Pichet, la Mori şi Malu Galben[7], pe care le-a prezentat cu mai multe detalii de stratigrafie geologică decât arheologică. Precizăm însă că absolut toate determinările şi încadrările sale sunt şi astăzi de o exactitate ce pare să fi lipsit generaţiilor care i-au urmat, chiar dacă interpretările actuale nu mai concordă cu acelea din deceniul al IV-lea.

La Pârâul lui Istrati, N.N. Moroşan a beneficiat de „Constituţiunea geologică a ţărmului Prutului din nordul Moldovei", valoroasa lucrare a lui I. Simionescu, în care este prezentată întreaga vale a pârâului într-o manieră ştiinţifică cu totul deosebită[8].

Din punct de vedere al stratigrafiei geologice, cercetările noastre, efectuate aici între anii 1972 şi 1977, nu au adus decât precizări de detaliu, aproape nesemnificative în comparaţie cu datele geologice oferite de N.N. Moroşan[9]. Deosebirile, unele esenţiale, apar în ceea ce priveşte situaţia

[1] Gr. Ştefănescu, Anuarul Biroului Geologic, 3 (1885), Bucureşti, 1888, p. 20.

[2] I. Simionescu, *Acad. Rom., Publicaţiunile fondului „V. Adamachi"*, II (1901—1906), Bucureşti, 1906, p. 41.

[3] N.N. Moroşan, AIGR, 19, 1938, p. 8—146.

[4] C.S. Nicolăescu-Plopşor, N. Zaharia, Materiale, 5, 1959, p. 34—38 ; idem, Materiale, 6, 1959, p. 11—19.

[5] V. Chirica, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, III, Iaşi, 1989, *passim*.

[6] M. Otte, V. Chirica, Préhistoire Européenne, 3, 1993, p. 55—66 ; P. Haesaerts, *loc. cit.*, p. 67—71 ; Paola Jardon, F. Collin, *loc. cit.*, p. 73—76 ; A. Gautier, I. Lopez-Bayon, *loc. cit.*, 77—82.

[7] N.N. Moroşan, *op. cit.*, p. 55—60.

[8] I. Simionescu, *op. cit.*

[9] N.N. Moroşan, *op. cit.*, p. 55.

S C I V A, tomul 45, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie, 1994, p. 267—272

arheologică, începând cu materia primă. N.N. Moroşan a descoperit, în cadrul săpăturilor sumare, „percutoare din gresie, cuarţit şi uneori din silex". Săpăturile noastre ne-au oferit doar 3 piese din gresie — un racloar, un vârf şi o lamă — nici una din cuarţit, dar o proporţie de aproape 100% de folosire a silexului.

N.N. Moroşan a descoperit racloare şi vârfuri musteriene, lame, puţine burine şi „*coup de burin*". El precizează că aici ar putea exista fie o aşezare, fie o aşezare-atelier, pe care o încadrează în Aurignacian.

Cercetările noastre au permis identificarea a patru niveluri arheologice :

— nivelul I, aparţinând aurignacianului, situat la limita inferioară a unui orizont cu acumulări omogene de $CaCO_3$ şi la cea superioară a unui depozit loessoid, între 4,20—3,80 m.

— nivelul II, aparţinând probabil gravetianului inferior, situat între 3,60—2,80 m.

— nivelul III, aparţinând probabil unei etape mijlocii a gravetianului, situat între 2,50—1,70 m.

— nivelul IV, aparţinând gravetianului final, situat în depunerea remaniată de la 1,40 m adâncime.

Staţiunea este acoperită de o locuire de tip Cucuteni A. De asemenea, s-au mai descoperit două morminte aparţinând sfârşitului epocii bronzului (Noua).

În afara unui mare număr de ateliere de cioplire a silexului, s-au găsit bogate resturi faunistice (*Bos s. Bison*, *Bos primigenius*, *Bison priscus*, *Equus transilvanicus* Teodoreanu, *Rhinoceros tichorhinus*[10]. O singură vatră de foc a livrat prea puţin material pentru o analiză de C_{14} la Laboratorul din Berlin.

Locuirile gravetiene de la Mitoc-Pârâul lui Istrati prezintă unele trăsături distincte, specifice, neîntâlnite în alte aşezări sau niveluri gravetiene. Mai întâi, se remarcă marele număr de ateliere de cioplit, majoritatea cu 1—5 nicovale şi cu o foarte mare cantitate de deşeuri rezultate în procesul prelucrării bulgărilor şi a nucleelor din silex. Dar, nu numai în ateliere, ci şi în stratul de cultură s-au găsit numeroase produse primare şi secundare de debitaj, iar uneltele tipice au o pondere cu totul neînsemnată. O cantitate atât de mare de produse primare şi secundare de debitaj nu se poate explica decât prin faptul că aşezarea se află la numai 4—5 km sud de extraordinar de bogatele zăcăminte naturale de silex. Din acest motiv, în timp ce în sudul Podişului Moldovei această materie primă de foarte bună calitate era utilizată până la epuizare, în zona Mitoc au fost lăsate fără a fi finisate mai multe mii de aşchii şi lame.

Prin studierea sumarelor liste tipologice realizate, constatăm că piesele microlitice reprezintă procentaje foarte scăzute în raport cu acelea mijlocii, dar acest element trebuie interpretat tot ca datorându-se bogatelor zăcăminte de materie primă. Remarcăm faptul că piesele macrolitice se află în proporţie şi mai mică. Din acest punct de vedere, tocmai datorită apropierii de sursele de materie primă, aceste locuiri ar fi putut avea ca specific tehnologic macrolitismul accentuat, dar acest element nu se

[10] V. Chirica, *op. cit.*, p. 58—59.

constată în analiza materialului litic, reprezentat în proporție de peste 99% de silexul buglovian din baza terasei inferioare a Prutului.

Cantitatea atât de mică de piese finite ar putea fi explicată prin semnalarea acestora în locuirile contemporane de pe terasele Bistriței din zona Ceahlău, unde gratoarele, burinele, lamele *„à bord abattu”* și vârfurile *„La Gravette”* se găsesc uneori în proporții dominante. Absența pieselor specific gravetiene ar putea fi suplinită prin marele număr de lame mijlocii, zvelte, subțiri și alungite, care nu au mai fost transformate în piese finite, poate datorită părăsirii fortuite a așezării ca urmare a unor factori climatici.

Nivelul II, pe care îl atribuim unei etape timpurii a gravetianului, sincron cu nivelul I gravetian de la Malu-Galben-Mitoc, conține cele mai multe elemente gravetiene, dar prin prezența celor opt racloare pe așchii și nuclee, se constată încă utilizarea acestor tipuri specifice paleoliticului mijlociu, imprimând utilajului un caracter arhaic. Acest nivel cuprinde și cele mai multe lame *„à bord abattu”*, total absente în locuirea anterioară, pe care am atribuit-o aurignacianului superior. Din acest punct de vedere, estimăm că acest nivel poate fi încadrat din punct de vedere geocronologic la finalul oscilației climatice Ohaba B (Stiellfried), datată la Malu Galben la aproximativ 27 000 ani B.P.

Nivelul III ar putea fi datat într-o etapă mijlocie a gravetianului, încadrat din punct de vedere geocronologic în oscilația climatică Herculane I (Tursac), deci spre 23 000 de ani B.P. În acest nivel, lamele *„à bord abattu”* se diminuează cantitativ, dar nu mai apar piesele de tradiție musteriană, chiar dacă proporția așchiilor se menține relativ ridicată.

În sfârșit, nivelul IV poate fi atribuit tardiglaciarului, probabil oscilației climatice Româneşti (Lascaux). În acest nivel lipsesc în totalitate piesele specifice gravetianului, iar printre materialele de tradiție mai veche, este semnalată prezența unui racloar și a unui gratoar carenat. Poziția stratigrafică a acestui nivel nu permite o datare mai timpurie; mai mult încă, pe baza analizelor de polen, această secvență stratigrafică a fost atribuită holocenului, încadrare pe care o considerăm prea târzie în comparație cu caracteristicile utilajului litic.

Revenind la factorii climaterici, nu trebuie să se piardă din vedere faptul că așezarea de la Pârâul lui Istrati se află în imediata apropiere a Prutului, care adesea își dublează sau chiar triplează debitul, ca urmare a unor perioade cu ploi intermitente. Același fenomen a putut avea loc și în diferite etape ale perioadelor interstadiale, când confluența acestuia cu Pârâul lui Istrati a putut avea loc în amonte de așezarea cercetată de noi, astfel că grupele umane au fost silite să-și părăsească campamentele datorită puternicelor inundații. Aceste elemente de climă au antrenat fenomenele geologice, în urma cărora sedimentele ce despărțeau straturile de cultură au fost mult diminuate prin eroziune, fiind serios afectate și resturile de locuire, situația vetrelor de foc fiind destul de concludentă. Așadar, nu trebuie să căutăm explicația deselor părăsiri ale așezării în apropierea sau instalarea efectivă a unor perioade de climă cu aspectul unor stadii würmiene, ci și în apropiere de râul Prut, care, prin valea larg deschisă a confluenței Pârâului lui Istrati, s-a putut revărsa în amonte, creând inundații catastrofale pentru comunitățile umane din ultimul interstadial sau din tardiglaciar.

O altă stațiune paleolitică cercetată pentru prima dată de N.N. Moroșan este cea de la Mitoc-Malu Galben, situată aproape de confluența Pârâului Ghireni cu Prutul.

Aici, în cadrul unei succesiuni de niveluri geologice bine precizate, au fost descoperite gasteropode terestre abundente: *Helix hispida*, *Succinea oblonga* și *Pupa muscorum*.

Cărbunii de plante, studiați de Suzanne Leclercq, aparțineau unei dicotiledonate. Autorul cercetărilor a precizat că industria litică, situată la aproximativ 5 m sub solul vegetal, aparține unei etape dezvoltate a paleoliticului superior[11].

Cercetările de la Malu Galben au fost reluate în anii 1956 și 1957 de către C.S. Nicolaescu-Plopșor și N. Zaharia. Cu acest prilej au fost descoperite, la bază, materiale litice aparținând unui paleolitic vechi de tip clactonian; o secvență importantă de locuire a fost atribuită paleoliticului mijlociu și o alta, paleoliticului superior-aurignacianului.

Cercetările noastre au evidențiat complexitatea acestei stațiuni și a locuirilor paleolitice cantonate în sedimentele sale.

Întrucât am constatat că datele oferite de noi în 1989[12] nu au fost corect înțelese, vom relua, pe scurt, principalele caracteristici ale stațiunii și locuirilor.

1/ Sedimentele acestui coluviu și implicit nivelurile de locuire au o dublă înclinare, care face dificilă interpretarea datelor, dar nu imposibilă. Această dublă înclinare nu poate constitui un argument cu privire la incertitudinea descoperirilor de la Mitoc[13]. Oricum, constatăm că și în stațiuni ale căror sedimente sunt cvasiorizontale există anomalii severe între poziția stratigrafică a nivelurilor de locuire și a eșantioanelor pe baza cărora s-au efectuat datările de cronologie absolută[14].

2/ Pe parcursul efectuării cercetărilor, am estimat existența, pe baza vetrelor, a 7 niveluri de locuire gravetiană; când aria de săpături a fost extinsă, s-au conturat, pe criterii stratigrafice, patru niveluri gravetiene, cu următoarele coordonate:

— nivelul I, situat la adâncimea de 7,10 m (în carourile J—L, 10) și 8,10 m (în carourile J—L, 0);

— nivelul II, între 6,40 m (carourile J—L, 10) și 7,40 m (carourile J—L,0);

— nivelul III, între 5,60 (carourile J—L,10) și 6,50 m (carourile J—L,0);

— nivelul IV, între 4,00 m (caroul M,10) și 5,25 m (caroul M,0).

Grosimea fiecărui nivel arheologic nu depășește 0,20—0,30 m.

Nu excludem încă posibila existență a unui al V-lea nivel gravetian, situat deasupra lentilelor de nisipuri, deci în tardiglaciar.

Vârsta de 28 910 ± 480 B.P. (GrN—12636) am considerat-o ca datând primul nivel gravetian, întrucât la aceeași adâncime (7,85 m) au fost descoperite piese de aspect gravetian, iar vatra se încadrează, pe direcția înclinării profilului, în limitele primului nivel gravetian.

Fauna, aproape identică în tot ciclul gravetian, este reprezentată de *Cervus*, *Rangifer*, *Bos*, *Bison*, *Equus*, *Asynus*; ultimele determinări

[11] N.N. Moroșan, *op. cit.*, p. 59—60.
[12] V. Chirica, *op. cit.*, p. 48—55.
[13] Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic*, București, 1993, p. 196—197.
[14] *Ibidem*, p. 24—25 și 186.

paleofaunistice par să ateste o anumită dominanță a renului. Fauna malacologică este dominată de prezența speciilor : *Vallonia costata*, *Cochlicopa lubrica*, *Helicella striata*, *unifasciata* și *itala*, *Pupilla* : *muscorum*, *submuscorum*, *moessica*, *steari*, *bigranata*, *alpicola* (gravetian) și *Vallonia* : *costata*, *excentrica*, *pulchella*, *ennsiensis*, *Jaminia tridens* *Cochlicopa lubrica*, *Pupila muscorum*, *Vitrea* : *contracta*, *crystalina*, *Succinea oblonga* *Trichia striolata* (aurignacian).

O situație unică Mitocului, relevată tot prin cooperarea cu specialiștii din Belgia, este prezența cvasitotală a molidului pe absolut întreaga coloană stratigrafică, relevată de determinările antracologice. Ne referim la faptul că, prin această cooperare, în ultimii doi ani săpăturile și cercetarea acestui obiectiv s-au efectuat după o nouă metodologie, ceea ce a permis o mai exactă punere în evidență a materialelor arheologice. Au fost descoperite vetre și urme de cărbune pe întreaga coloană stratigrafică și s-a constatat că absolut nici o altă specie lemnoasă, în afară de molid, nu este prezentă la Mitoc-Malu Galben. Aceasta, presupune, așa cum am estimat în 1989[15] că întreaga secvență de locuiri s-au derulat într-un climat rece, periglaciar.

Aurignacianul de la Mitoc nu este atât de bine stratificat ca gravetianul. De aceea nu putem vorbi, în stadiul actual al săpăturilor, de o secvență de niveluri aurignaciene, ci de o serie de concentrări-resturi de locuire cuprinzând produse primare și secundare de debitaj, unelte specifice, resturi faunistice, vetre. Acestea se derulează pe o secvență stratigrafică cuprinsă între 8,60—12,50 m, urmând aceeași înclinare bidirecțională a sedimentelor.

Din punct de vedere al cronologiei absolute, dacă locuirile gravetiene se plasează între 28 000—20 000 B.P., acelea aurignaciene au fost datate, până în prezent, între 29 000—31 000 B.P., existând premisele identificării unor locuiri încă mai vechi, databile spre 35 000—36 000 ani B.P.

6/ Este adevărat că, prin caracterul lor de unicitate, secvențele de locuire aurignaciană și gravetiană de la Mitoc-Malu Galben sunt greu de admis, îndeosebi în ceea ce privește poziția geocronologică. Evident, există anomalii de datare ce nu concordă stratigrafic, dar precizăm încă o dată că pentru fiecare nivel de locuire gravetiană există 3—4 datări ce pot fi considerate corecte din toate punctele de vedere, chiar dacă primele două niveluri gravetiene de aici sunt mai vechi decât locuirile aurignaciene de pe terasele Bistriței.

7/ Referitor la Aurignacianul de la Mitoc-Malu Galben, și acesta se detașează prin unicitatea sa în cadrul paleoliticului superior vechi din România. Ne referim la faptul că aceste secvențe de locuire sunt, deocamdată, singurele de pe teritoriul țării noastre, unde tipologia, specifică aurignacianului, este în deplină concordanță cu datele stratigrafice și de cronologie absolută.

8/ Pentru prima dată, în România, s-au efectuat studii de traseologie asupra unor loturi de unelte finite. Astfel, dintr-un lot de 67 de piese : gratoare carenate, gratoare simple, burine busqué, s-a constat că doar 3 gratoare pe lamă prezentau urme de folosire : unul pentru răzui-

[15] V. Chirica, *op. cit.*, p. 48—55.

rea lemnului și două, a pieilor uscate[16]. O încercare de interpretare a fenomenului ne-ar putea duce la concluzia că scopul cioplirii uneltelor, la Mitoc-Malu Galben, nu era utilizarea lor pentru nevoile comunității, ci în vederea schimbului sau a transportării lor în alte așezări de către comunitatea ai cărei membri au cioplit piesele respective. O extindere a acestor studii ar fi foarte utilă în alte așezări, cum ar fi Crasnaleuca și Cotu Miculinți, unde, prin eforturile cercetătorului M. Brudiu, au fost identificate ateliere de cioplire a osului și cornului[17].

N.N. Moroșan a mai identificat la Mitoc alte două puncte : a/ La Pichet, unde sporadicele piese de silex l-au îndrumat spre un aurignacian superior ; b/ La Mori—Grădina M. Andrieș, așezare mai bogată, cu faună reprezentată de *Rangifer tarandus*, cal fosil, iar gasteropodele, prin *Unio sp.*, *Helix pomatia*, *Ciprea nemoralis*, *Helix (aspusa?)*, *Buliminus tridens* și *Succinea oblonga*.

Flora, studiată tot de S. Leclercq, este reprezentată de stejar.

Industria litică, relativ abundentă, se caracterizează prin prezența gratoarelor scurte pe așchii, aproape circulare și un vârf pedunculat. Toate aceste caracteristici l-au determinat pe autorul cercetărilor să atribuie așezarea unui paleolitic superior de tip magdalenian[18].

În deceniile 6—8 au fost descoperite la Mitoc și alte obiective paleolitice, dar au fost cercetate prin săpături sau sondaje, doar acelea de la Valea Izvorului și Valea lui Stan, pendinte de satul Horia, cu resturile de locuire a căror interpretare este încă controversată în lipsa unor caracteristici foarte stricte de încadrare cultural-cronologică.

LE PALÉOLITHIQUE DE MITOC

RÉSUMÉ

L'auteur distingue dans la recherche du Paléolithique de Mitoc plusieures étapes, parmi lesquelles «la période Moroșan» est la plus fructueuse ; c'est qu'en effet il a découvert les plus importantes sites paléolithiques situés sur les terrasses du Prut et du Dniestr : Mitoc-Malu Galben, Ripiceni-Izvor, Molodova etc. et a inauguré, avec S. Leclercq, les recherches interdisciplinaires en Roumanie.

Les recherches de N.N. Moroșan à Mitoc ont porté sur les lieux-dits Malu-Galben, Pârâul lui Istrati, La Pichet et La Mori. A partir de 1956, on a recommancé les fouilles archéologiques à Malu Galben, La Sărături (Valea Izvorului), Pârâul lui Istrati, Valea lui Stan.

L'auteur présente en détail les découvertes de Malu Galben, où, par la coopération avec les spécialistes de l'Université de Liège et de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique (Bruxelles), on est arrivé à établir la corrélation entre la stratigraphie archéologique et géologique. Prenant en considération les datations de chronologie absolue, on estime que les plus anciens habitats du Paléolithique supérieur (Aurignacian et Gravettien) de Roumanie se trouvent à Mitoc-Malu-Galben, gisement découvert par N.N. Moroșan.

[16] Paola Jardon, F. Collin, *op. cit.*
[17] Cf. intreaga bibliografie la V. Chirica, *op. cit.*, p. 40, 45.
[18] N.N. Moroșan, *op. cit.*, p. 59.
[19] *Ibidem*, p. 58.

INDUSTRIA CORNULUI ŞI OSULUI ÎN PALEOLITICUL SUPERIOR DIN NORD-ESTUL ROMÂNIEI

de MIHALACHE BRUDIU

S-a afirmat mereu că cercetarea sistematică a epocii paleolitice din Bazinul Prutului Mijlociu a început prin activitatea depusă de N.N. Moroşan, după primul război mondial. Această amplă activitate poate fi urmărită în câteva zeci de lucrări apărute în publicaţiile ştiinţifice de prestigiu ale Academiei Române, Institutului Geologic, precum şi în publicaţii de notorietate din Franţa sau în lucrări apărute ocazional în ţară.

Din strădaniile sale ştiinţifice reiese competenţa pe care a dobândit-o în cercetarea acestei perioade, asupra căreia avea o viziune transdisciplinară. Ca discipol al reputatului savant Ion Simionescu a avut ca şi acesta un spirit comprehensiv, atât de folositor omului de ştiinţă care cercetează trecutul. Astfel, ca licenţiat în ştiinţe naturale, el a abordat cercetarea erei cuaternare atât ca geolog, cât şi ca paleontolog, iar de aici până la investigarea paleoliticului n-a mai fost decât un pas.

Dar, dincolo de specializarea sa în domeniul ştiinţelor naturale, Nicolae N. Moroşan a avut o largă receptivitate pentru domeniul arheologiei, în general, contribuind atât la descoperirea unor monumente şi vestigii arheologice postpaleolitice valoroase, cât şi la tezaurizarea lor muzeistică, precum şi la valorificarea ştiinţifică a acestora. Să mai adăugăm acestor valenţe încă o calitate, aceea de grafician abil, pe care a folosit-o în numeroasele lucrări pentru a ilustra prezentarea şi interpretarea mărturiilor trecutului.

Toate aceste calităţi întrunite de N.N. Moroşan l-au ajutat să se impună ca o personalitate competentă şi nu a întârziat să ajungă şi la o notorietate ştiinţifică europeană. Din nefericire pentru el şi pentru ştiinţă, destinul său a fost distrus de sistemul totalitarist comunist al lui Stalin, fiind omorât la 2 februarie 1944.

Dacă, însă, activitatea sa a fost întreruptă datorită unor fatale împrejurări istorice, este bine să se ştie că el a lăsat în opera şi exemplul său de viaţă nu numai o sumă de informaţii ştiinţifice, ci şi un crez profesional pe care l-a purtat prin timp prietenul său constant — profesorul ieşan Nicolae Zaharia. Voi aduce cu o altă ocazie mărturii în această privinţă.

La începutul deceniului al şaselea, când C.S. Nicolaescu-Plopşor a dat un impuls puternic cercetărilor paleolitice din România, având grijă şi de pregătirea unui grup de tineri pentru acest domeniu, Nicolae Zaharia a fost acela care era pregătit să colaboreze pentru ca acestea să pornească de la ultimele urme ale paşilor lui N.N. Moroşan. Nicolae Zaharia, având aceeaşi formaţie ca şi N.N. Moroşan, i-a preţuit cu fidelitate prietenia şi era pregătit să transmită unei noi generaţii moştenirea şi crezul ştiinţific a acestuia, atunci când a început să efectueze investigaţii arheologice, la o vârstă apropiată pensionării. Cele 58 de noi descoperiri paleolitice identifi-

S C I V A, tomul 45, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie, 1994, p. 273—282

cate între Carpați și Prut, în perioada 1952—1957, au deschis cel mai larg orizont pentru cercetarea epocii paleolitice[1].

Sunt astăzi cunoscute rezultatele cercetărilor paleolitice din Bazinul Mijlociu al Prutului, din perioada postbelică. Aș putea spune că moștenirea lui N.N. Moroșan se aseamănă cu moștenirea lui Vasile Pârvan — în fiecare dintre acestea s-au găsit linii de continuitate în posteritate a operei lor. Chiar dacă interpretările paleoclimatice au evoluat astăzi, datorită unor metode mai subtile sau dacă s-au impus reconsiderări în oicumenele unor culturi, aceste fapte sunt inerente cercetărilor tot mai aprofundate din perioada mai recentă.

Voi aduce un singur exemplu din domeniul cercetării paleolitice, anume prelucrarea osului și a cornului în paleoliticul superior din Bazinul Prutului Mijlociu — activitate a comunităților preistorice pusă în evidență mai întâi de N.N. Moroșan.

Primele descoperiri paleolitice referitoare la prelucrarea osului și cornului aparțin lui N.N. Moroșan și provin din anul 1925, când el începe investigații în grota de la Stânca Ripiceni[2]. Cu acest prilej au fost descoperite cinci piese din os (fig. 1/1—3) care aveau urme de prelucrare și folosire, acestea reprezentând împungătoare. Tânărul cercetător revine în anul următor și salvează ultimele vestigii paleolitice ale grotei care fusese distrusă în anii anteriori cu ocazia exploatării calcarului pentru fabrica de zahăr de la Ripiceni. Sunt identificate patru niveluri de locuire paleolitică, iar piese din os și corn au apărut numai în primele trei[3] (fig. 4 B/2).

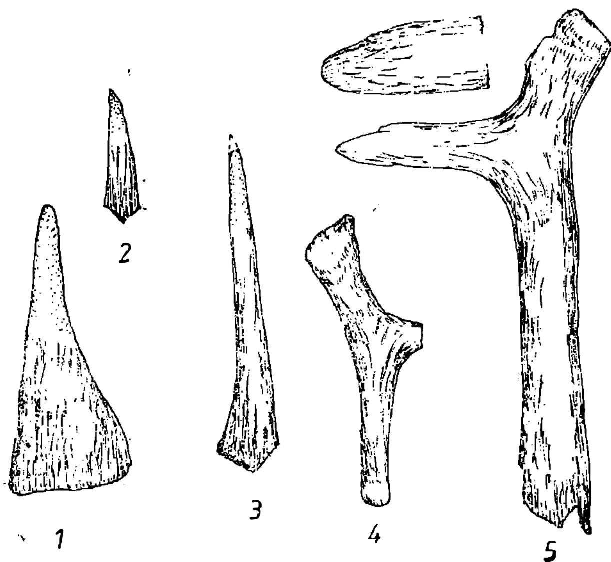

Fig. 1. Piese realizate din os și corn de ren: 1 împungător; 2 vîrf; 3 străpungător; 4 ciocan-târnăcop; 5 daltă.

[1] N. Zaharia, ArhMold, 1, 1961.

[2] I. Simionescu și N.N. Moroșan, AR-BSS, 10, 1926, 3, p. 62, fig. 5.

[3] N.N. Moroșan, ARMSS, 3, t. IV, mem. 7, 1927, p. 343—360; idem, Dacia, 5—6, 1935—1936 (1938), p. 1—22, idem, AIGR, 19, 1938, p. 18—24, pl. III—V.

În anii următori N.N. Moroșan își extinde cercetările cu caracter perieghetic și în aval de localitatea Ripiceni, între localitățile Gherman-Dumeni, situate pe partea stângă a Prutului, unde cercetează terasa inferioară și identifică mărturii paleontologice și Levalloisiene. Între acestea menționează un fragment de metatars de cal, prelucrat, iar, funcțional, reprezentând un „pumnal — sulă"[4].

Revenind la piesele din os și corn prelucrate de omul paleolitic din grota de la Ripiceni, se poate observa că acestea reprezintă mai multe tipuri funcționale și anume: ciocanul-târnăcop (2) (fig. 1/4), străpungătorul (7), dalta (1) (fig. 1/5) și lissoarul (1). Nicolae Moroșan a cercetat cu multă atenție nu numai morfologia acestor unelte, cât mai ales striațiunile, urmărite, adesea cu lupa, pentru a identifica rostul funcțional al fiecărei piese din os sau corn. În asemenea situații sub lustrul rezultat din utilizarea unei unelte se pot observa striațiuni, după a căror dispunere este posibilă reconstituirea direcției mișcării pe care i-a dat-o acesteia mâna omului.

După cercetările din zona Ceahlău-Valea Bistriței[5] și mai ales după reluarea săpăturilor la stațiunea paleolitică de la Ripiceni — Izvor, precum și în alte numeroase așezări paleolitice din Podișul Moldovei[6], s-a impus reconsiderarea încadrării culturale a celor patru niveluri de locuire de la Stânca Ripiceni, astfel, pe baza utilajului litic, ele fiind atribuite gravetianului oriental.

Începând din 1974, în cadrul cercetărilor de salvare din zona lacului de acumulare al hidrocentralei de la Stânca Ștefănești, pe Prut, am efectuat și noi cercetări perieghetice și săpături timp de mai mulți ani în zona Crasnaleuca — Cotu Miculiuți, unde am deschis mai multe secțiuni în zona Stanіștea (Crasnaleuca) și, în special, la Gârla Mare (situată pe hotarul dintre Crasnaleuca și Cotu-Miculiuți).

În secțiunea II de la Faleza Pârâului Staniștei au apărut două piese realizate din corn de ren și dintr-un metatars de cal[7]. Una dintre piese este un vârf de lance din corn de ren (lg = 15 cm, lț = 1,5 cm, gr = 1 cm). Acesta este oval în secțiune, având două caneluri dispuse câte una pe fiecare față (fig. 2/1)[8]. Piesa are baza frântă. A doua piesă reprezintă un metatars de *Equus caballus fossilis*, lung de 27 cm care a fost perforat în apropiere de baza crestei mediane a articulației distale (fig. 2/2)[9].

Cercetările de la Cotu Miculinți ne-au oferit posibilitatea să descoperim un repertoriu tipologic de piese prelucrate din os și corn de ren mult mai bogat, precum și să reconstituim tehnicile folosite de comunitățile din perioada târzie a paleoliticului superior[10].

Vom arăta acum structura acestui repertoriu, în care vom integra și tipurile provenind de la Stânca Ripiceni. Mai întâi, menționăm uneltele

[4] Idem, *Depozitele quaternare paleontologice și levalloisiene de la Gherman-Dumeni*, Chișinău, 1934, p. 20—21, fig. 7.

[5] C.S. Nicolăescu-Plopșor, Al Păunescu, Fl. Mogoșanu, Dacia, N.S., 10, 1066, p. 5—116.

[6] M. Brudiu, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova*, București, 1974, p. 7—11; Al. Păunescu, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic*, București, 1993.

[7] M. Brudiu, Hierasus, 7, 1979, p. 75—81.

[8] *Ibidem*.

[9] *Ibidem*.

[10] Idem, în *La genèse et l'évolution des cultures paléolithiques sur le territoire de la Roumanie*, Iași, 1987, p. 73—86.

ascuțite folosite la împuns și străpuns, și anume: *împungătorul*, *vârful* și *străpungătorul*, deosebirile între acestea fiind gradul de ascuțire a părții active a fiecăruia. Toate aceste tipuri prezente atât la Stânca Ripiceni, cât și la Cotul Miculinți[11] sunt realizate din os.

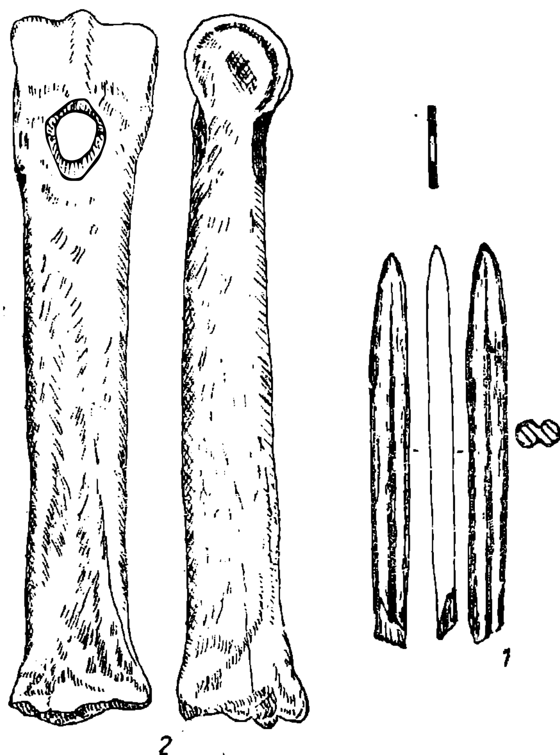

Fig. 2. Crasnaleuca, Pârâul Staniștei — Secțiunea a II-a; 1 vârf de lance din corn de ren; 2 metatarsian de cal, perforat.

O altă categorie de unelte o constituie armele; au fost identificate *sulița* și *lancea*. Sulița este o tijă din lemn sau os, ascuțită la unul din capete, care se asamblează la o tijă de lemn. Lancea este tot o tijă, obținută fie prin despicarea oblică a cornului de ren, fie prin tranșarea unor plăci dreptunghiulare, care erau șlefuite până primeau o secțiune ovală și, apoi, se adânceau câte două caneluri, dispuse simetric. În primul caz, când cornul de ren era despicat oblic, se îndepărta țesutul spongios din interior, creându-se astfel canelura. Într-un singur caz s-au aplicat incizii cu dalta pe suprafața exterioară a unei astfel de lance[12]

[11] *Ibidem.*

[12] *Ibidem.*

(fig. 3/1—2). A treia variantă de lance era sub forma unei tije de corn de ren, provenind de la un juvenil, căreia i se incizau două caneluri dispuse simetric[13]. Această categorie de piese lipseşte în peştera de la Stânca Ripiceni.

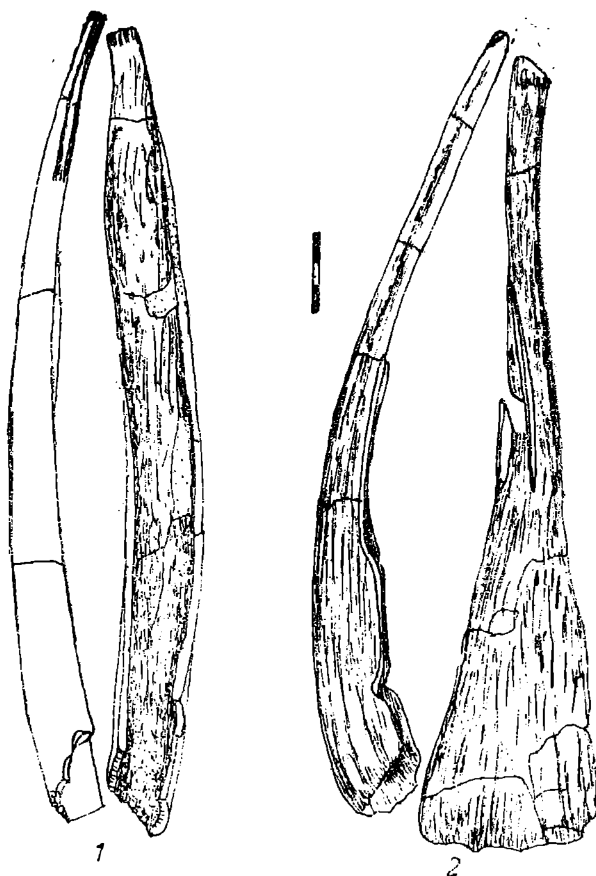

Fig. 3. Cotu Miculinţi: 1 vârf de lance; 2 vârf de lance cu caneluri exterioare.

Una dintre cele mai reprezentative categorii de unelte este ciocanul-târnăcop, care se întâlneşte ca variantă şi la Stânca Ripiceni[14]. Realizarea ciocanului-târnăcop, se făcea prin tăierea percutantă cu unelte masive din silex a părţii proximale a cornului, atât a tijei, cât şi a ramurii bazilare, astfel obţinându-se o piesă de forma literei *T*. Capătul cornului care s-a desprins de pe neurocraniu era folosit ca ciocan. Celuilalt capăt (tăiat), i se îndepărta parţial ţesutul spongios, iar în golul rezultat se asambla un

[13] *Ibidem.*

[14] N.N. Moroşan, ARMSS, 3, 1927, p. 351.

vârf din silex căruia i se amenaja la capătul exterior, prin percuție, un vârf ascuțit. Ramura bazilară era folosită pentru apucat în timpul utilizării uneltei (fig. 4A).

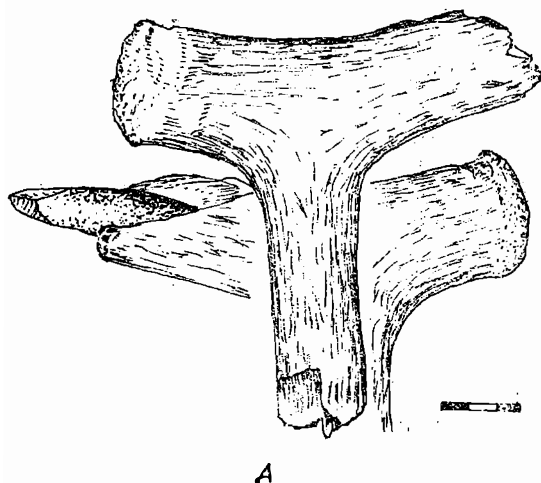

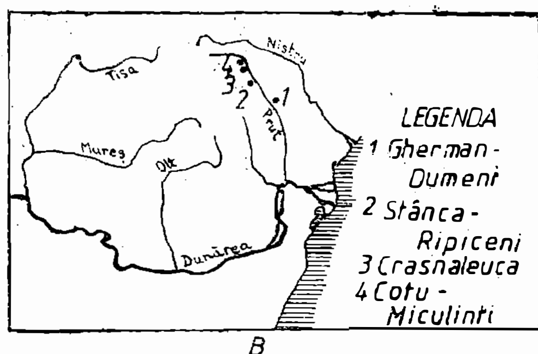

Fig. 4. Cotu Miculinți : ciocan-târnăcop ; B. Descoperiri paleolitice.

Este de remarcat faptul că, la Stânca Ripiceni, au fost găsite două piese asemănătoare, a căror funcționalitate a fost intuită corect de N.N. Moroșan, dar care au o structură, în construcție, diferită de a celor de la Cotul Miculinți. Realizate tot după procedeul întâlnit la Cotul Miculinți, se deosebesc de acestea prin faptul că tija cornului este folosită pentru a fi apucată cu mâna, iar prima ramură este prelucrată și devenită vârf activ sub forma unui tăiș de secure, fără să i se adauge un vârf de silex, mai rezistent și deci mai eficace[15].

[15] Idem, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 16, pl. III/2—3.

Tot la Cotul Miculinți, se cunoaște și un dublu târnăcop, unealtă cu structură asemănătoare cu ciocanul-târnăcop[16] (fig. 5).

Piesă perforată, sau *batôn de commandant*, a fost descoperită în nivelul al doilea. A fost realizată din corn de ren, perforarea aflându-se

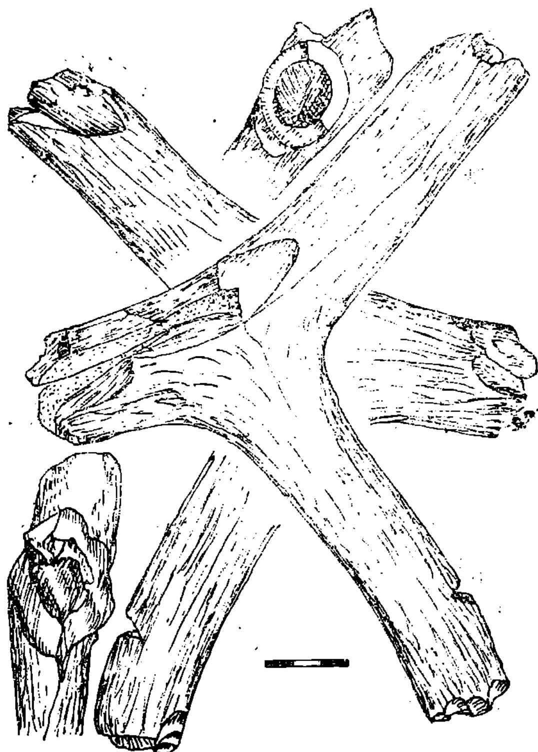

Fig. 5. Cotu Miculinți: dublu ciocan-târnăcop.

în tija cornului în dreptul primei ramuri bazilare (fig. 6/1). Ambele piese perforate (de la Crasnaleuca — Pârâul Staniștei și aceasta) au avut după A. Leroi Gourhan, funcția de „cheie" pentru îndreptat părțile curbate ale coarnelor de ren[17].

Dar categoria cea mai importantă din repertoriul pieselor descoperite în stațiunea paleolitică de la Cotul Miculinți o reprezintă cele destinate pescuitului. Între acestea, menționăm un vârf de *ostie* și *două harpoane*, toate realizate din corn de ren. Vârful de ostie are forma de tijă, cu secțiunea ovală (fig. 6/2) și îngustă având două perechi de colți (barbeluri), dispuse oblic la capătul distal. Harpoanele au fost obținute din plăci dreptunghiulare, tranșate din cornul de ren, apoi ascuțite la un capăt, iar la celălalt având formă ovală. Pe părțile laterale au fost realizate, cu

16 M. Brudiu, în *La génese...*, p. 80, fig. 6.

17 *Histoire générale des techniques: les origines de la civilisation technique*, I (publié sous la direction de Maurice Daumas), Paris, 1962, p. 374, fig. 6/F.

dalta, câte o pereche de colți dispuși oblic. În jumătatea inferioară harponul are câte o perforație [18] (fig. 6/3).

Un alt tip de piesă este *retușoarul* din os și corn.

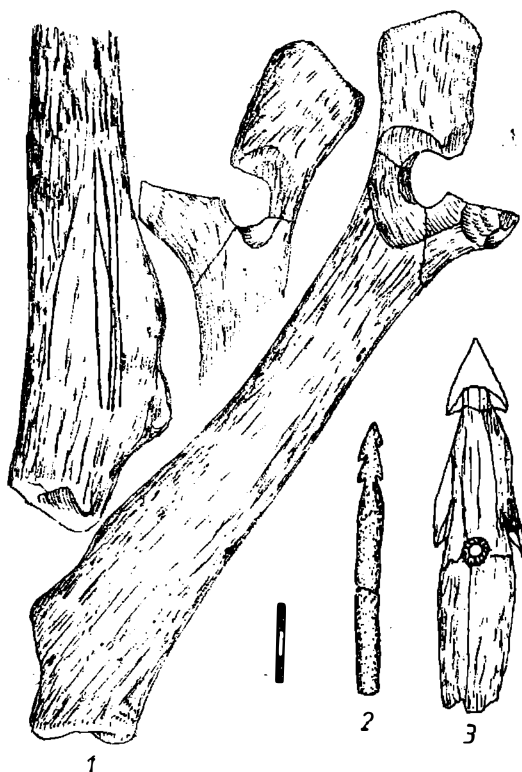

Fig. 6. Cotu Miculinți: Batôn de commandant; 2 ostie; 3 harpon.

Să mai amintim și prezența *pumnalului*, realizat din os, apărut în nivelul al VIII-lea.

Toate aceste tipuri de unelte și arme reprezintă o activitate complexă a comunităților umane din perioada paleolitică târzie, care au trăit în zona Prutului Mijlociu. Unele dintre aceste activități au devenit ocupații care se mențin până astăzi, cum este vânătoarea și pescuitul. Pe de altă parte, observăm în atelierele de prelucrare a osului și cornului de la Cotul Miculinți și concepția asamblării unor piese din materiale diferite cum este cazul cu ciocanul-târnăcop, obținut din corn de ren și un vârf de silex.

Pentru prelucrarea oaselor și coarnelor de ren s-au folosit tehnici diverse ca : *despicarea* prin incizie cu dalta ; *tăierea* prin lovire perpendicu-

[18] M. Brudiu, *op. cit.*, p. 80—81 ; idem, RMM—MIA, 1, 1983, p. 78—83.

lară cu o unealtă din silex; *șlefuirea* atât a uneltelor de corn, os, cât și a silexului. Au cunoscut *sfredelirea* cu dalta aplicată la perforarea coarnelor și a gresiei.

Atelierele de prelucrat osul și cornul de ren au depins de atelierele de prelucrat silexul. Este o strânsă interdependență între acestea. Faptul se remarcă în procentajul ridicat al dălților (burinelor) în raport cu toate celelalte categorii de unelte din silex descoperite în nivelurile cu ateliere de prelucrat osul și cornul. Astfel se explică lipsa unor ateliere de acest fel în așezări, în care dălțile sunt în procentaj scăzut. Această situație se observă și în alte așezări cu ateliere pentru prelucrat osul și cornul în paleolitic ca: Molodova V[19], Cormani IV[20], Molodova II[21], Cosăuți[22].

Dacă în Bazinul Prutului Mijlociu se găsesc mai puține stațiuni paleolitice cu astfel de vestigii arheologice, în schimb, în Bazinul Nistrului acestea sunt cu mult mai numeroase decât am menționat anterior.

Ne-am referit la funcționalitatea unor piese, cu urmări directe în existența comunităților umane paleolitice și anume la ciocanul-târnăcop și la vârful de lance, ca inovații tehnice — acestea având o importanță enormă atunci și după aceea. Ciocanul-târnăcop putea fi folosit la scoaterea cremenei din depozitul geologic, la zi, din falezele Prutului și ale Nistrului, dar mai ales, la spargerea gheții care se forma pe cursul acestor râuri în perioada glaciară, pentru a crea copci, unde erau aruncate harpoanele pentru pescuit.

Să ne gândim ce eficiență a adus, pentru vânători, descoperirea canelurii, care producea o hemoragie externă, urmată de sucombarea rapidă a vânatului, dacă acesta mai era urmărit o anumită distanță — în raport cu sulița care putea rămâne ca un dop în corpul animalului.

Iată că de aici se desprinde, în mod logic, o altă concluzie, anume că, la sfârșitul epocii paleolitice, omul ajunsese să cunoască unul din mecanismele vieții: circulația sanguină și rolul sângelui în organism. Cunoștințele despre rolul sângelui în organism, ca suport al vieții, rezultă și din această practică în procesul vînătoarei.

Avînd în vedere că în nivelurile de locuire de la Cotu Miculinți[23] și Cosăuți pe Nistru[24] au apărut bucăți de ocru roșu, a căror folosire, atunci nu o puteam bănui. Totuși, dacă ne gândim că în perioadele postpaleolitice se întâlnește folosirea ocrului în morminte — pentru că, probabil, culoarea roșie reprezenta, prin asociere, viața, și se dorea ca decedatul s-o posede permanent — ne putem gândi că omul paleolitic ajunsese să aibă o nouă înțelegere, în plan spiritual, asupra existenței.

[19] A.P. Cernâș, *Paleolitična stojanka Molodova*, V. Kiev, 1961, p. 45—154—fig. 20, 45/7.

[20] Idem, *Paleolit i mezolit pridnestrovja*, Moscova, 1973, fig. 21.

[21] I. Gh. Botez, *Recherches de la paléontologie humaine au nord de la Bessarabie*, Iași, 1931, p. 4—74.

[22] I.A. Borziac, în *Le Paléolithique et le Néolithique de la Roumanie en contexte européen*, Iași, 1991, p. 56—71.

[23] M. Brudiu, *op. cit.*, p. 80.

[24] I.A. Borziac, *op. cit.*, p. 62.

THE BONE AND HORN INDUSTRY DURING THE SUPERIOR PALAEOLITHIC AGE IN NORTH-EASTERN ROMANIA

ABSTRACT

The author writes his paper to commemorate 50 yeares since Nicolae N. Moroșan (1902—1944), a romanien archaeologist Who initiated the palaeolithic researches in the Basin of the Middle Prut died as a victim of the Stalinist politics. By his researches at Stânca Ripiceni he discovered bone and reindeer corn processed vestighes (pickake-hammer, chisel, pricking tools (fig. 1).

His researches were followed by, ather ones made by the author at Crasnaleuca, and Cotu Miculinți. Harpoon, pickake-hammeres, spear points, fish spears (fig. 2—6) are worth mentioning.

The author shows that the spear points provided wich exterior groves are obvionsly proving that the palaeolithic man conceived the groove as a result of his knovledge abont the blood circulations in the hunted animals.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1. Bone and horn pieces at Stânca Ripiceni ; 1 pricker ; 2 point ; 3 piercer ; 4 pickake-hammer ; 5 chisel.

Fig. 2. Crasnaleuca, Părăul Staniștei, Section II :1 reindeer horn spear point ; 2 perforated horse metatarsus.

Fig. 3. Cotu Miculinți : 1 spear point ; 2 spear point provided with exterior grooves.

Fig 4. Cotu Miculinți : A, pickake-hammer ; B, the map of the palaeolithic places with bone and horn tools.

Fig. 5. Cotu Miculinți : double pickake-hammer.

Fig. 6. Cotu Miculinți : 1 Batôn de commandant ; 2 fish spear ; 3 harpoon.

N. N. MOROŞAN ŞI ÎNCEPUTUL CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE PRIVIND SARMAŢII PE TERITORIUL BASARABIEI

de VASILE GROSU

În anii 1930—40 eminentul arheolog N.N. Moroşan a efectuat numeroase cercetări perieghetice în Basarabia în cursul cărora a descoperit şi trei aşezări pe care le atribuie perioadei sarmatice.

Printre primele obiecte descoperite în Basarabia ce pot fi atribuite culturii sarmaţilor se numără şi o fibulă germanică din epoca imperială romană găsită în primăvara anului 1932 pe moşia satului Vasilica sau Mânzăteşti (com. Ungheni, jud. Bălţi)[1]. La acea vreme fibula de la Vasilica[2] prezenta o valoare de unicat. Conform afirmaţiilor lui N.N. Moroşan, afară de un fragment de fibulă găsit la Cetatea-Albă, nu mai exista nici o altă piesă în vreo colecţie privată sau în acele de pe la muzeele din zonă.

După o descriere minuţioasă N.N. Moroşan trece la datarea fibulei, pentru care apelează la exemplare similare găsite în Germania, la Nauheim (lângă Frankfurt-pe-Main). Fibula de la Mânzăteşti este atribuită de el secolului al II-lea sau chiar primelor decenii a secolului al III-lea (epoca imperială romană) considerând-o ca reprezentând un obiect votiv şi aparţinând unui personaj distins. Morfologia ei complexă n-o făcea practică întrebuinţărilor cotidiene. Fiind găsită izolat, N.N. Moroşan nu exclude posibilitatea ca ea să provină din vreun mormânt sau curgan. În această regiune s-au găsit mai multe curgane, iar la câteva sute de metri depărtare de locul unde a fost găsită fibula, unul din aceste curgane era pe jumătate năruit de apele Prutului.

Fibula de la Mânzăteşti era singurul exemplar întreg găsit pe teritoriul Basarabiei. În prezent de pe acelaşi teritoriu au fost culese zeci şi sute de fibule de diferite tipuri. Majoritatea lor covârşitoare provine din aşezări atribuite atât culturii Cerneahov-Sântana de Mureş cât şi celei aparţinând sarmaţilor.

Cercetări mai recente au dus la descoperirea unei fibule întregi şi a unui fragment din aşa numita variantă „monstruoso"[3] (care include şi fibula de la Mânzăteşti) în aşezarea Cerneahov-Sântana de Mureş de la Budeşti[4] (fig. 1.6). Altă fibulă „monstruoso" provine din săpăturile lui I. Hâncu din aşezarea de la Hansca[5] (fig. 1/7), iar două fibule de acelaşi tip au fost găsite în necropola de la Dănceni[6] (fig. 1/4,5). Pe teritoriul

[1] N.N. Moroşan, Arhivele Basarabiei, 3—4, 1935, p. 196—208.

[2] În prezent denumirea de Vasilica nu se mai foloseşte. Există satul Mânzăteşti cu primăria în satul Hârceşti, raionul Ungheni.

[3] O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Stockholm, 1897, fig. 216—217.

[4] E.A. Rikman, *Pamjatniki epohi velikogo pereselenija narodov*, Chişinău, 1967, p. 31—32, fig. 37/4,5. Datat — sec. III p. Chr.

[5] I.Gh. Hâncu, Arheologičeskie otkytija vSSSR, 1976 (1977), p. 460—461.

[6] I.A. Rafalovici, *Dănceny. Mogilnik černeahovski kultury III—IV vv. n.e. Chişinău*, 1987, p. 184, pl. LVII, 1,2; pl. LIX, 4.

S C I V A , tomul 45, nr. 3, Bucureşti, iulie —septembrie, 1994, p. 283— 287

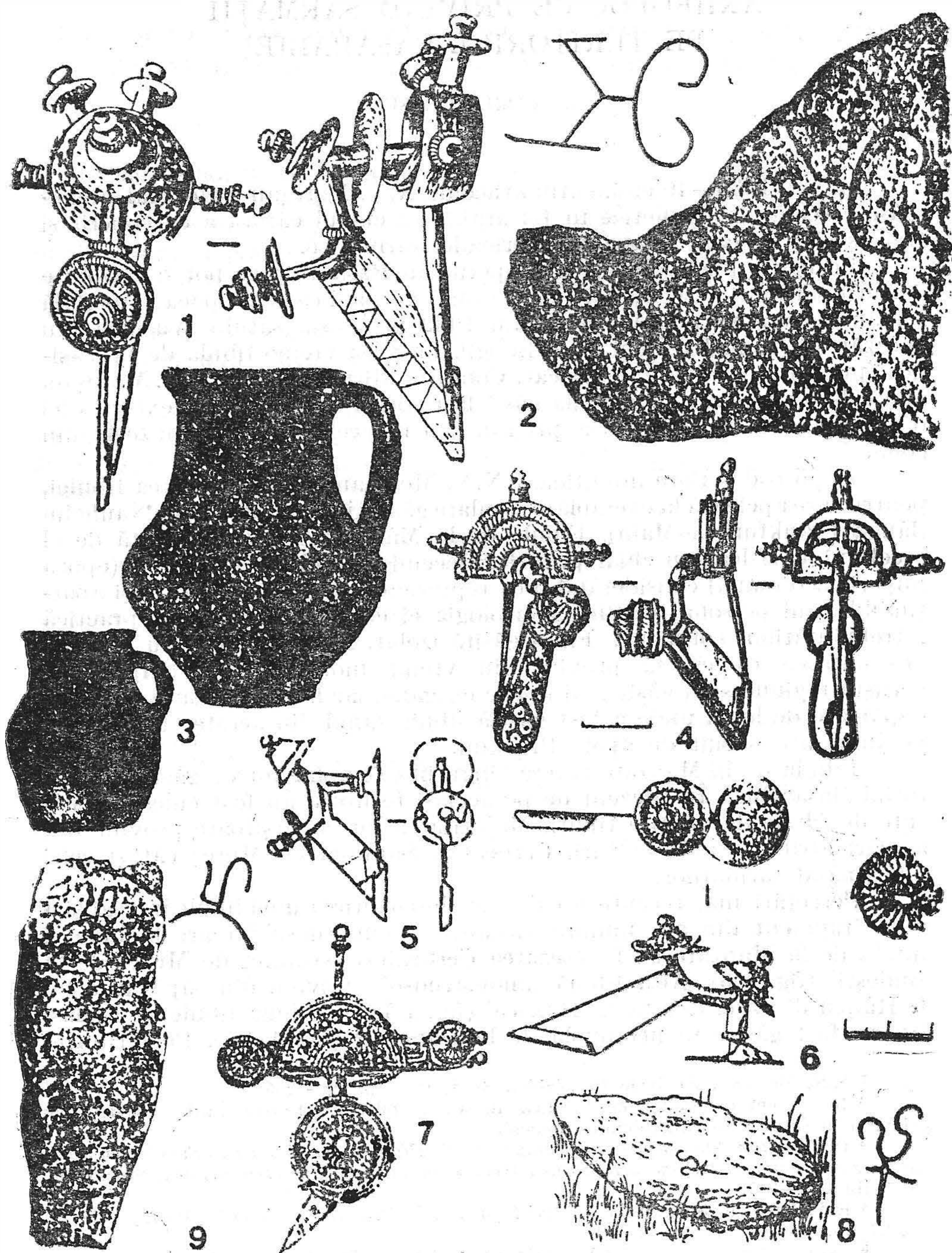

Fig. 1. 1 fibula de la Vasilica; 2 lespedea de la Teţcani; 3 vase de la Chiţcani; 4, 5 fibule de la Dănceni; 6 fibula de la Budeşti; 7 fibula de la Hansca; 8 monolitul de la Corpaci; 9 monolitul de la Bleşteni.

României a fost descoperită o fibulă a variantei „monstruoso" la Todireni[7].

Urmărind clasificarea dată de H.J. Eggers, fibulele de tipul „monstruoso" constituie un element bun de datare, caracteristic pentru categoria C_1 (anii 150—260)[8]. A.K. Ambroz include fibulele „monstruoso" în grupa fibulelor de tipul O. Almgren cu un areal de răspândire în ţărlie bazinului Mării Baltice[9]. E.A. Rieman afirma că fibulele de tipul O. Almgren de pe teritoriul Moldovei apar odată cu apariţia pe aceste meleaguri a goţilor şi că aceste piese se găsesc deseori pe teritoriile Germaniei de est şi Scandinaviei, aparţinând triburilor germanice[10]. Destul de expresivă este harta răspândirii acestor fibule[11]. Din cele 46 piese la care se referă J. Werner — 29 provin de pe teritoriul Suediei (sunt frecvente pe insulele Gotland şi Zeelanda), 5 din Danemarca, altele s-au găsit la Mechlenbourne şi în Pomerania de Vest, pe cursul inferior al Oderului şi, în sfârşit, o grupă mai puţin compactă la sud, pe teritoriul Moldovei (Vasilica şi Budeşti).

În 1934 N.N. Moroşan, fiind în trecere prin com. Teţcani (jud. Hotin), a remarcat, sprijinită de un zid, o lespede de piatră cu un semn ciudat[12] (fig. 1/2). A aflat de la locuitori că lespedea provenea dintr-un curgan şi că sub ea zăceau mai multe oase. Pe baza acestor informaţii reieşea că lespedea reprezenta o piatră funerară pusă deasupra unui mormânt. Semnul săpat în această piatră era asemănător literei „K". N.N. Moroşan conchidea că pentru teritoriul României nu se cunoştea vreo descoperire asemănătoare. În schimb, în alte zone, ca Polonia, Ucraina, Crimeea, Scandinavia etc., semne simbolice asemănătoare s-au găsit pe diferite obiecte : lănci de fier şi bronz, pe vârfuri de os, pe pietre funerare din Crimeea, pe frescele din unele catacombe de la Kerci, pe leii din Olbia, pe monolitul de la Zazdrosc, pe oglinzi metalice etc.

Unicul izvor, existent atunci, de care s-a folosit N. N. Moroşan în stabilirea morfologiei semnului de la Teţcani a fost publicaţia lui W. Antoniewicz, însoţită de o planşă cu semnele cunoscute de el la acea vreme.

Pe baza concluziilor lui W. Antoniewicz, care constatase că toate aceste semne simbolice erau cunoscute pe malurile Mării Negre în secolele I—III e.n., N.N. Moroşan atribuie acestor tipuri şi hierogliful de la Teţcani. Această atribuire e valabilă şi în prezent.

W. Antoniewicz considera aceste semne drept simboluri religioase. N.N. Moroşan credea însă că hieroglifele acestea ar reprezenta semne de proprietate, fiind astfel de acord cu părerea lui M. Hruszewski după care aceste semne au fost introduse probabil prin sciţi şi sarmaţi.

[7] I. Ioniţă, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert* (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften, 145. Band. Verröffentlichungen der Komission für Frühumitelalterforschung), IV, Viena, 1980, fig. 2/15.

[8] H.I. Eggers, JRGZM, 2, 1955.

[9] A.C. Ambroz, *Fibuly juga Evropeiskoi čeasti S.S.S.R.*, Moscova, 1966, p. 73—74, pl. 12/16 ; pl. 21/3.

[10] E.A. Rieman, in *Materialy i issledovanija po arheologii iugo-zapada S.S.S.R. i Rumynskoi Narodnoi Respubliki*, Chişinău, 1960, p. 212, fig. 15/2,3.

[11] J. Werner, *Das Aufkommen von Bild und Schrift in Nordeuropa*. München, 1966, fig. 13, p. 41—42, pl. 15.

[12] N.N. Moroşan, Buletinul Muzeului Regional al Basarabiei, 8, 1937, p. 36—46.

Pentru elucidarea originii acestor semne, în anii postbelici apar o serie de lucrări consacrate studierii semnelor răspândite în stepele nord-pontice în perioada romană. Dintre cele mai importante menționăm studiile monografice ale lui E.I. Solomonic *Sarmatskie znaki Severnogo Pričernomorja* (apărută la Kiev în 1959) și V.S. Draciuc *Sistemy znakov Severnogo Pričernomorja* (apărută în 1975, tot la Kiev). În această din urmă lucrare au fost tratate problemele provenienței acestor semne, dezvoltarea lor, rolul lor semantic, descifrarea și întrebuințarea lor practică.

Semnele sarmatice erau folosite în diferite scopuri ; pentru dangarea animalelor, pentru identificarea persoanelor ce locuiau într-o anumită localitate, pentru identificarea pășunilor și locurilor de adăpat vitele, pentru însemnarea obiectelor casnice ce aparțineau unei persoane. Semnele sarmatice de pe cataramele centurii sau pe alte produse meșteșugărești, inclusiv cele din aur, oglindeau puterea regală (ca steme) sau identificarea păturilor aristocratice. În sfârșit V.S. Draciuc conchide că aceste semne aveau un caracter gentilic și serveau drept tamgale personale. Asta o dovedesc numeroasele oglinzi cu tamgale care intrau în componența portului. Cu timpul aceste semne își pierd însemnătatea inițială și, treptat, capătă un caracter de decor. În stepele nord-pontice semnele respective au fost aduse de sarmați în secolele I—III p. Chr.[13].

V.S. Draciuc atribuie semnul de la Tețeani sarmaților, datându-l în secolele II—III p. Chr.[14]. Semne identice au mai fost descoperite pe o lespede de piatră lângă Krivoi Rog și pe o oglindă sarmatică găsită la Olbia[15], precum și pe un monolit ce se păstrează în Muzeul din Zaporogie[16]. E necesar de subliniat că toate aceste semne identice au fost găsite pe un teritoriu nu prea mare — sudul Ucrainei și nordul Moldovei —, fapt care indică direcția mișcării unor triburi sarmatice.

Mai târziu, prin anii 1970—80, în nordul Moldovei au mai fost descoperite două semne sarmatice. Primul, a fost săpat pe un monolit de piatră găsit într-un curgan lângă satul Corpaci, raionul Edineț[17] (fig. 1/8). V.S. Draciuc datează acest semn în secolul II p. Chr.[18]. Cercetările de mai târziu a curganului de lângă Corpaci au confirmat această datare. Curganul era sarmatic, conținând o singură înmormântare, datat pe baza amforelor romane găsite aici[19].

Al doilea semn are dăltuit pe un monolit aflat lângă satul Blești raionul Edineț (fig. 1/9) și care în prezent se păstrează la Muzeul de Arheologie și Etnografie al A.S. a R. Moldova din Chișinău. După informațiile furnizate de locuitorii din satul Bleșteni, monolitul a fost luat de tractoriști de pe un curgan micuț și adus la sediul brigăzii de tractoare pentru a nu împiedica la aratul câmpului. Din păcate curganul a fost distrus de lucrările agricole. Conform clasificării lui V.S. Draciuc, monolitul cu

[13] V.S. Draciuc, *Sistemy znakov Severnogo Pričernomorja*, Kiev, 1975, p. 20—21.

[14] *Ibidem*, p. 100, pl. XXXI, fig. 3/1.

[15] *Ibidem*, pl. XXXI, fig. 3/2,3.

[16] *Ibidem*, pl. XXXI, fig. 2/1 și 3/4.

[17] A.A. Nudelman, E.A. Rikman, în *Arheologia, etnografia i Iskustvovedenie Moldavii*, Chișinău, 1968, p. 176, 177, fig. 3.

[18] V.S. Draciuc, *op. cit.*, p. 47, pl. III (nr. 106).

[19] V.I. Grosu, Sovetskaja arheologija, 1979, 2, p. 250—255, fig. 3/3 ; fig. 4/1,2.

semnul sarmatic de la Bleşteni, la fel ca şi cele de la Teţcani şi Corpaci, pe teritoriul Basarabiei de nord, datează din secolele II—III p. Chr.[20].

În 1937, lângă satul Chiţcani, N.N. Moroşan a descoperit o necropolă, din care a scos la iveală prin săpături un singur mormânt. Ritul funerar şi inventarul (fig. 1/3) găsit i-au permis datarea acestuia la sfârşitul secolului III— începutul secolului IV p. Chr.[21].

Aşadar, primele descoperiri sarmatice pe teritoriul Basarabiei aparţin lui N.N. Moroşan. Este de reţinut că până către începutul anului 1986, pe teritoriul Basarabiei s-au descoperit 155 de puncte din care : 52 necropole plane, care conţineau 284 morminte, 77 puncte conţineau 129 curgane datând din epoca bronzului şi în care au fost găsite 186 morminte sarmatice, iar 28 puncte conţineau 80 curgane sarmatice, din care au fost cercetate 81 morminte. În 14 puncte au fost descoperite întâmplător doar obiecte izolate[22].

Ulterior, în anii 1986—1988, numărul mormintelor sarmatice se completează încă cu 2 necropole plane, conţinând 47 morminte ; 51 morminte introduse în 24 curgane mai vechi şi 4 curgane sarmatice, ce conţineau câte o singură înmormântare centrală[23].

Aproape fiecare curgan, fie datând din epoca bronzului, fie din perioada contemporană sarmaţilor, conţinea câte 1—2 sau mai multe înmormântări sarmatice. Ele reprezintă deocamdată unicul izvor de informaţie privind cultura acestei populaţii.

N.N. MOROŞAN ET LE DÉBUT DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LES SARMATES SUR LE TERRITOIRE DE LA BESSARABIE

RÉSUMÉ

Parmi les résultats de ses nombreuses recherches de surface effectuées dans le territoire compris entre le Prut et le Dniestr, N.N. Moroşan inscrit aussi la découverte, pendant les années 1930—1940, de trois stations qu'il attribue à la population sarmatique. La récolte de cette trouvaille comprenait entre autres une jolie fibule germanique appartenant, selon, lui à l'époque impériale romaine (variante „monstruoso") et datable du IIe s., voire même des premières décennies du IIIe siècle.

Elle a été trouvée en 1932 sur les terres du village Vasilica ou Mânzăteşti (comm. de Ungheni, dép. de Bălţi). Comme elle était isolée, N.N. Moroşan n'exclut pas la possibilité que cette fibule provienne d'une tombe ou d'un kourgane.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. 1 fibule de Vasilica ; 2 pierre de Teţcani ; 3 vases de Chiţcani ; 4, 5 fibules de Dănceni ; 6 fibule de Budeşti ; 7 fibule de Hansca ; 8 monolithe de Corpaci ; 9 monolithe de Bleşteni.

[20] V.I. Grosu, *Arheologičeskie issledovanija v Moldavii v g. 1979—1980*, Chişinău, 1983, p. 43—44, fig. IV, 1—4.

[21] N.N. Moroşan, *Geologia şi preistoria regiunii Copanca*, Chişinău, 1939, p. 51—56.

[22] V.I. Grosu, *Hronologija pamjatnikov sarmatskoi kultury Dnestrovsko-Prutskogo meždurečia*, Chişinău, 1990, p. 97—100.

[23] Material inedit.

COLECŢIA „N. N. MOROŞAN" DE LA LABORATORUL DE GEOLOGIE ŞI PALEONTOLOGIE AL UNIVERSITĂŢII DIN IAŞI

de CORNELIA MAGDA MANTU
şi EMILIAN ALEXANDRESCU

Alături de contribuţiile sale ştiinţifice cunoscute, N.N. Moroşan are meritul de a fi lăsat moştenire şi o bogată colecţie de obiecte preistorice*. Aceasta face parte din Laboratorul de geologie şi paleontologie al Universităţii unde N.N. Moroşan şi-a făcut studiile universitare şi unde a funcţionat în calitate de conferenţiar pentru scurt timp[1]. Păstrarea aici a colecţiei „N.N. Moroşan" se încadrează în tradiţia ştiinţifică existentă la Universitatea din Iaşi, ce a procedat la fel şi cu alte colecţii ale unor savanţi şi profesori ce au activat aici.

După informaţiile foarte sumare care ne-au stat la dispoziţie, considerăm că această colecţie este rezultatul cercetărilor de teren făcute de savant în perioada 1926—1930, în zona de nord-est a Moldovei. În acest sens am putea aduce ca argument însemnările de pe unele piese din colecţie, precum şi câteva bilete, cu scrisul lui N.N. Moroşan, păstrate în sertarele ce o adăpostesc.

Din păcate aspectul iniţial al colecţiei nu poate fi reconstituit în întregime datorită lipsei documentelor. Inventarul nu a putut fi găsit, ceea ce lasă unele semne de întrebare asupra numărului de piese şi a valorii informaţiilor consemnate pe unele dintre ele. După felul în care se prezintă în momentul de faţă, putem aprecia că în colecţie erau cuprinse peste 7000 de piese, databile din paleolitic şi până în epoca romană. La acestea se adaugă oase de animale, oase umane de cele mai multe ori într-o stare de conservare precară, sau chiar probe de argilă.

Un număr mare de piese nu conţine nici un fel de marcaj, altele s-au găsit în cutii cu bilete de hârtie de pe care scrisul se ştersese de-a lungul timpului sau nu coincidea cu piesele. Unele obiecte litice sunt marcate cu un număr de inventar, fără a fi marcat locul de descoperire, în timp ce altele, mai puţine, au marcate localitatea (toponimul), anul descoperirii, numărul de inventar şi precizarea că fac parte din colecţia „N.N. Moroşan".

Trebuie să amintim că această colecţie a fost mutată. O parte a fost împrumutată de prof. N. Macarovici, Muzeului de Istorie a Moldovei în anul 1954, pentru realizarea expoziţiei de bază. În prezent ea este împărţită între cele două catedre de geografie şi geologie ale Facultăţii de Geografie — Geologie.

Din punct de vedere geografic colecţia N.N. Moroşan conţine piese din 32 de localităţi, dintre care 27 din România, iar restul din Franţa şi Algeria.

* Mulţumim şi pe această cale domnilor profesori universitari dr. I. Turculeţ şi dr. I. Donisă de la Facultatea de Geografie-Geologie a Universităţii din Iaşi pentru amabilitatea de a ne fi permis studierea pieselor din colecţie.

[1] N. Macarovici, *Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi*, Bucureşti, 1960, p. 112.

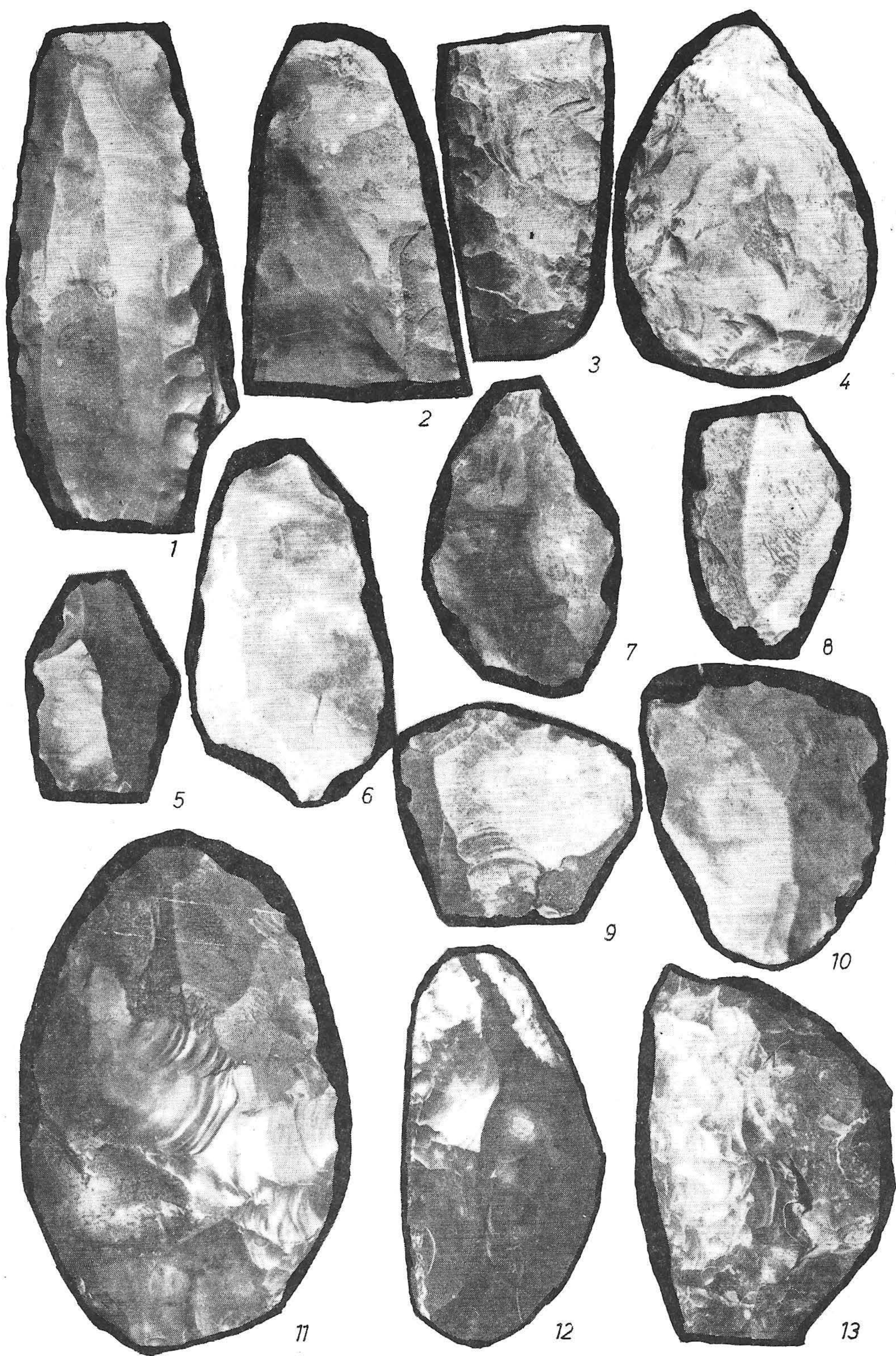

Fig. 1. Obiecte litice din colecția N.N. Moroșan: 1 topor neolitic din silex de la Naslavcea; 2, 3 fragmente de topoare din silex de la Naslavcea; 4 piesă bifacială din Franța (localitate neprecizată); 5–10, piese din silex atribuite premusterianului, descoperite în depunerile remaniate ale Prutului mijlociu; 11 piesă bifacială din Franța (localitate neprecizată); 12, 13 racloare bifaciale din silex de la Ripiceni-Izvor.

Una din localitățile mai bine reprezentate în colecție este Naslavcea, unde N.N. Moroșan a identificat mai multe puncte (Rudâi-Iar, Via lui Petro Melnic, Nas-Karpin, Nas Bolaia, Nas Karamanin-Iar, Karpin-Iar). Descoperirile de aici sunt menționate în studiile sale ca aparținând industriei mezolitico-macrolitice remarcată pentru prima dată în România[2]. În aceleași puncte el indică prezența industriilor aurignaciene și magdaleniene[3].

Printre piesele litice foarte numeroase din această localitate se disting două unelte musteriene (un vârf și un racloar), câteva grattoare, un racloar transversal atipic și mai multe lame ce se încadrează în paleoliticul superior (aurignacian/gravetian). Alături de acestea se află un număr foarte mare de piese bifaciale, câteva nuclee prismatice de dimensiuni considerabile și un topor de silex de talie mare (fig. 1).

O altă stațiune descoperită de N.N. Moroșan este cea de la Voloșcova. Dintre piesele găsite aici menționăm un nucleu fusiform, o lamă cu retușe continui pe o latură și cu encoche pe cealaltă, o așchie levallois cu talon lat, neted și oblic, mai multe piese bifaciale, un topor nefinisat din silex, atribuit perioadei de tranziție spre epoca bronzului și resturi de oase fosile. După N.N. Moroșan aceste piese ar aparține unui mezolitic de facies macrolitic.

Dintre piesele descoperite de același arheolog la Răspopinți, se remarcă un nucleu piramidal, un nucleu percutor și un vârf triunghiular, toate încadrându-se tipologic în paleoliticul superior. Referitor la aceeași zonă, N.N. Moroșan face mențiunea că în ravina Hlubokii-Iar, cu o lungime de aproape 2 km, aflată la sud-est de Răspopinți, între satele Vasileuți și Voloșcova, s-au găsit resturi de faună pleistocenă și piese de silex aparținând paleoliticului superior (lame, burine, așchii, nuclee)[4].

În colecție se află obiecte litice de la Molodova (punctele Subaia, Râpa Bailova, Șarbaca) ce pot fi încadrate tehnico-tipologic în paleoliticul superior (un gratoar pe lamă, lame microlitice neretușate) și în neolitic (fragmente ceramice Cucuteni A și B).

După cum reiese din teza sa de doctorat, așezarea de la Molodova a fost descoperită în 1928 și cercetată prin săpături sistematice în 1930—1931 de prof. I.G. Botez care a identificat aici trei niveluri pe care le atribuie paleoliticului superior. N.N. Moroșan consideră însă că la Râpa Bailova ar exista un orizont musterian superior și trei orizonturi ale paleoliticului superior[5].

S-au putut identifica în colecție mai multe piese din stațiunea Cormani ce aparțin paleoliticului superior (burin nucleiform, vârf cu marginile retușate, nuclee, lame) și eneoliticului (două topoare fragmentare din silex)[6].

Colecția conține de asemenea un număr însemnat de piese de silex ce aparțin paleoliticului și neo-eneoliticului de la Ionăuți-Slobozia, punct cunoscut și sub denumirea de Pelivanov-Iar. După însemnările din colecție se observă că aici au fost identificate mai multe puncte ca de pildă Școub Horodetsugo, Șiroga-Dolyna, Școub-Bursucea.

[2] N.N. Moroșan, AIGR, 19, 1938, p. 8 și 82.
[3] Idem, Arhivele Basarabiei, 5, 1933, p. 14—15; Idem ARMSS, 2, t.IV, 1929, p. 7.
[4] Idem, AIGR, 19, 1938, p. 85; idem, Arhivele Basarabiei, 5, 1933, p. 14—15.
[5] Idem, AIGR, 19, 1938, p. 95.
[6] *Ibidem*, p. 90.

Localitatea Ataki situată pe Nistru este prezentă în colecție prin câteva piese musteriene (un racloar transversal), alături de altele aparținând paleoliticului superior (lame simple).

Alte stațiuni cercetate de N.N. Moroșan și prezente în colecție sunt cele de pe partea stângă a Prutului: Lopatnic, Viișoara, Badragi și Cuconești.

De la Lopatnic provin mai multe lame și un gratoar pe lamă aparținând paleoliticului superior. În aceeași localitate au fost descoperite și resturi ceramice cucuteniene ce se încadrează în fazele A și B ale acestei culturi[7].

Stațiunea Viișoara este reprezentată prin mai multe lame de silex pe care N.N. Moroșan le-a atribuit aurignacianului superior[8].

Un număr relativ mic de piese provin de la Badragi. N.N. Moroșan a întreprins, în 1929, mici săpături, descoperind într-o suprafață de 4 mp, peste 1600 de silexuri pe care le consideră ca aparținând unui atelier magdalenian[9].

Satul său natal, Cuconești, este prezent în colecția atât prin piese de silex atribuite paleoliticului superior cât și prin ceramică cucuteniană. Localitatea mai este menționată ca deținând resturi paleolitice aparținând solutreanului în punctele „Moara Popii" și „În Ponoară".

În continuare ne vom referi pe scurt la localitățile din dreapta Prutului: Ripiceni-Izvor, Bold, Stânca Hrițeni, Manoleasa, Șerpenița și Mitoc. De la Ripiceni-Izvor nu am găsit un mare număr de piese în colecție, dar dintre ele se detașează, prin importanță, două racloare laterale ce se încadrează în musterian (fig. 1) și un gratoar înalt, carenat, tipic paleoliticului superior (aurignacian). Tot din această zonă a văii Prutului provin câteva piese rulate, premusteriene[10] (fig. 1). Nu ne vom referi pe larg la considerațiile lui N.N. Moroșan referitoare la stațiune, vrem doar să notăm faptul că de aici au fost colectate și fragmente osoase de mamifere aflate astăzi într-o stare de conservare precară.

Piesele de la Mitoc, puține la număr, pot fi atribuite paleoliticului superior, detașându-se trei gratoare pe lamă. Un număr redus de piese litice din colecție au fost găsite în puncte ce nu sunt menționate în lucrările savantului cum ar fi: Bolănești, Burlănești, Râșca, Miereșcova, Nevoiești și Șerpeni.

Din perioada studiilor din Franța (1929—1931), N.N. Moroșan a adus piese litice de la Combe Capelle (deșeuri de prelucrare aurignaciene), La Ferrassie (așchii atipice musteriene), Sergeac (piese musteriene) și Micoque (piese micoquiene), alături de unelte bifaciale fără indicarea locului de proveniență (fig. 1) și două piese musteriene din Algeria, localitatea Djebel Dremia.

În concluzie putem afirma că piesele litice din colecția N.N. Moroșan sunt din două zone distincte. Prima cuprinde așezări aflate în apropiere sau pe Nistru, iar a doua din zona Prutului mijlociu.

[7] *Ibidem*, p. 77.
[8] Idem, Arhivele Basarabiei, 5, 1933, p. 14—15.
[9] Idem, AIGR, 19, 1938, p. 75.
[10] Al. Păunescu, *Ripiceni Izvor, Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, București, 1993, p. 26—30.

Nu putem încheia fără a sublinia că investigaţiile lui N.N. Moroşan din nord-estul Romaniei au dus la descoperirea unor importante aşezări paleolitice cum ar fi Ripiceni-Izvor, Molodova şi altele care, astăzi, datorită cercetărilor ulterioare, constituie puncte de referinţă în literatura de specialitate.

LA COLLECTION „N.N. MOROŞAN" AU LABORATOIRE DE GÉOLOGIE ET PALÉONTOLOGIE DE L'UNIVERSITÉ DE IASSY

RÉSUMÉ

Est présentée d'une façon sélective la collection N.N. Moroşan conservée à la Faculté d'une Géologie et Géographie de l'Université de Iassy.

C'est le résultat d'une intense activité que N.N. Moroșan effectua de 1926 à 1930 sur le terrain. Par malheur, une bonne part des plus de 7000 pièces lithiques, restes fauniques, fragments céramiques et épreuves sédimentaires ramassés par N.N. Moroșan s'est perdue. Malgré cela, l'étude des pièces conservées a su rendre compte du grand nombre des localités du Nord-Est de la Roumanie où la grand archéologue a entrepris des recherches de surface et a identifié des stations paléolithiques dont quelques-unes constituent aujourd'hui des points de repère dans la litterature spécialisée (Ripiceni-Izvor, Molodova et d'autres).

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Objets lithiques de la collection N.N. Moroșan : 1 hache néolithique en silex de Naslavcea ; 2,3 fragments de haches en silex de Naslavcea ; 4 piece bifaciale de France (localité non précisée) ; 5—10 pièces en silex attribuées au moustérien, découvertes dans les dépôts remaniés du Prut moyen ; 11 pièce bifaciale de France (localité non précisée) ; 12, 13 racloirs bifaciaux en silex, de Ripiceni-Izvor.

DESFĂŞURAREA SIMPOZIONULUI OMAGIAL „N. N. MOROȘAN – UN DESTIN ROMÂNESC ÎN BASARABIA COTROPITĂ"

de EMILIAN ALEXANDRESCU

Academia Română, prin Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" din Bucureşti, Ministerul Culturii, prin Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti, Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, prin Institutul de Istorie Veche şi Arheologie din Chişinău, şi Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei din Chişinău au organizat în zilele de 2—3 februarie 1994 comemorarea a 50 de ani de la moartea tragică a marelui om de ştiinţă N.N. Moroşan.

I. Simpozionul omagial „N.N. Moroşan" şi-a desfăşurat lucrările la Muzeul Naţional de Istorie a României având ca invitaţi reputaţi arheologi paleontologi, geografi şi geologi din Bucureşti, Chişinău, Iaşi, Galaţi.

Socotit, pe bună dreptate, întemeietor al cercetării interdisciplinare în preistorie, N.N. Moroşan a acţionat cu egală competenţă în arheologie, paleontologie, geologie, motiv pentru care simpozionul a fost structurat pe aceste trei domenii.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de prof. univ. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmboviţa, membru corespondent al Academiei Române, iar dr. Alexandru Păunescu, cercetător la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan", a prezentat comunicarea cu titlul *Viaţa şi opera lui N.N. Moroşan*.

În ceea ce priveşte contribuţiile arheologice ale savantului s-au prezentat opt comunicări după cum urmează:

1. Dr. Alexandru Păunescu, de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan din Bucureşti, *Cercetările paleolitice ale lui Nicolae N. Moroşan de pe partea dreaptă a Prutului.*
2. Dr. Vsevolod Marchevici, de la Institutul de Istorie Veche şi Arheologie din Chişinău, *Contribuţiile lui N.N. Moroşan la cunoaşterea culturii Cucuteni pe teritoriul Basarabiei.*
3. Dr. Valentin Dergacev, Institutul de Istorie Veche şi Arheologie din Chişinău, *Contribuţiile lui N.N. Moroşan cu privire la cunoaşterea epocii bronzului pe teritoriul Basarabiei.*
4. Dr. Ilie Borziac de la Institutul de Istorie Veche şi Arheologie din Chişinău, *Contribuţia lui N.N. Moroşan la studiul paleoliticului de pe Nistru Mijlociu şi unele date despre staţiunea pluristratigrafică gravetiană de la Cosăuţi.*
5. Dr. Vasile Chirica de la Institutul de Arheologie din Iaşi, *Paleoliticul de la Mitoc.*
6. Emilian Alexandrescu de la Muzeul Naţional de Istorie a României din Bucureşti, *N.N. Moroşan primul cercetător al paleoliticului din Dobrogea.*

S C I V A, tomul 45, nr. 3, Bucureşti, iulie—septembrie, 1994, p. 293—295

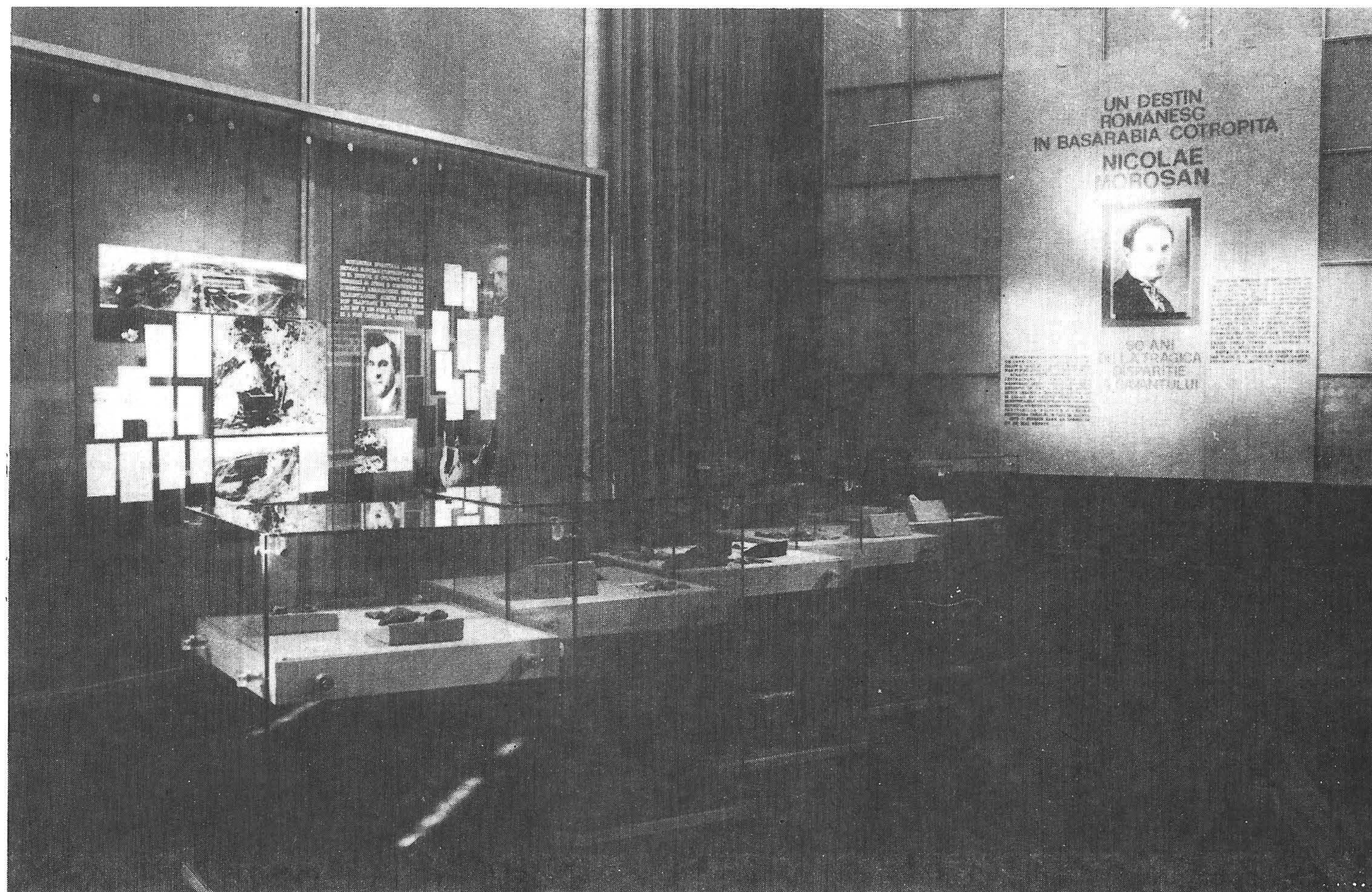
UN DESTIN
ROMANESC
IN BASARABIA COTROPITA
NICOLAE
MOROSAN

Fig. 2.

Fig. 1.

7. Dr. Vasile Grosu, de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, *N.N. Moroșan și începutul cercetărilor arheologice privind sarmații pe teritoriul Basarabiei.*
8. Prof. univ. dr. Mihalache Brudiu de la Universitatea din Galați, *Industria osului și cornului în paleoliticul superior din nord-estul României.*

Au fost prezentate trei comunicări privind contribuțiile paleontologice ale lui N.N. Moroșan :

1. Dr. Costin Rădulescu, membru corespondent al Academiei Române, de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță" din București, *N.N. Moroșan cercetător al faunelor de mamifere neogene.*
2. Dr. Anatolie David, de la Institutul de Zoologie din Chișinău, *N.N. Moroșan, cercetător al faunei de mamifere cuaternare în Basarabia.*
3. Theodor Obadă, Anatolie David, Ilie Borziac, Institutul de Zoologie din Chișinău, *Fauna de mamut din stațiunea paleolitică de la Climăuți II din Basarabia.*

Activitatea de geograf și geolog a fost adusă în discuție prin două comunicări :

1. Dr. Lucian Badea, de la Institutul de Geografie al Academiei Române din București, *N.N. Moroșan — contribuții la cunoașterea cuaternarului.*
2. Dr. C. Mihailescu, Institutul de Geografie din Chișinău, *Contribuția lui N.N. Moroșan la geomorfologia și paleogeografia Basarabiei.*

Prof. univ. dr. Mircea Petrescu Dîmbovița, membru corespondent al Academiei Române a prezentat comunicarea cu titlul *Unele date în legătură cu participarea lui N.N. Moroșan la cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Antropologie și arheologie preistorică, București, 1937.*

Alt aspect important al activității lui N.N. Moroșan se leagă de colecția sa arheologică, paleontologică și geologică pe care a lăsat-o Facultății de geologie și geografie a Universității din Iași, prezentată la simpozion de Cornelia Magda Mantu, de la Institutul de Arheologie din Iași, și Emilian Alexandrescu, de la Muzeul Național de Istorie a României, *Colecția N.N. Moroșan de la Laboratorul de geologie și paleontologie a Universității din Iași.*

Activitatea muzeografică a celui omagiat a fost prezentată de dr. Mihail Ursu și de dr. Grigore Cemârtan, de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău, în comunicarea *Activitatea lui N.N. Moroșan în cadrul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău.*

De interes deosebit s-a bucurat intervenția dr. Valeriu Dobrinescu, de la Centrul de Istorie și Civilizație Europeană din Iași, *Un document englez despre N.N. Moroșan*, precum și prezentarea de către dr. N. Chetraru, de la Muzeul Național de Istorie a Moldovei din Chișinău, a comunicării cu titlul *Documente inedite din arhiva N.K.V.D.-ului despre N.N. Moroșan.*

II. Pe 2 februarie 1994 la orele 13 s-a oficiat de către părintele paroh Sandi Mehedințu de la Biserica Colțea o pomenire creștinească la care a asistat o mare parte a participanților la simpozion.

III. Pe 3 februarie 1994 la orele 13, în sala de expoziții temporare a Muzeului Național de Istorie a României s-a vernisat expoziția omagială *„Un destin românesc în Basarabia Cotropită: N.N. Moroșan, 50 de ani de la tragica dispariție a savantului"*.

Prin documentele (unele originale) și fotografiile de epocă prezentate, viața și opera lui N.N. Moroșan au apărut profund legate de contextul social-politic tragic în care s-a format și a activat acesta. Au fost prezentate de asemenea, cu această ocazie, cele mai interesante obiecte litice din colecția „N.N. Moroșan" de la Iași.

LE SYMPOSIUM—HOMMAGE „N.N. MOROŞAN" — UN DESTIN ROUMAIN DANS LA BESSARABIE ÉNVAHIE"

RÉSUMÉ

Les 2 et 3 février 1994 un symposium rendit hommage à la mémoire du savant N.N. Moroșan disparu tragiquement il y a 50 ans.

Placé sous l'égide de l'Academie Roumaine — représentée par l'Institut d'Archéologie V. Pârvan —, du Ministère de la Culture — par le Musée National d'Histoire de la Roumanie —, de l'Academie des Sciences de la République de Moldavie — par l'Institut National d'Histoire de la Moldavie et l'Institut d'Histoire Ancienne et d'Archeologie de Chișinău —, le Symposium tint ses assises à Bucarest.

A part la session de communications et une commémoration religieuse à l'église Colțea, une exposition dédiée à N.N. Moroșan fut ouverte à cette occasion.

ALEXANDRU PĂUNESCU, *Ripiceni-Izvor, Paleolitic şi Mezolitic. Studiu monografic*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993, 228 p. +108 fig.

Literatura română şi cea europeană consacrată problemelor paleoliticului şi mezoliticului s-a îmbogăţit în 1993 cu un nou şi important studiu monografic, cartea distinsului cercetător Alexandru Păunescu, care finalizează spectaculos rezultatele îndelungatelor cercetări ale uneia dintre cele mai importante staţiuni pluristratigrafice preistorice din lunca Prutului — Ripiceni-Izvor, pe care cercetătorul a studiat-o prin săpături ample timp de peste 20 ani. Anterior, rezultatele unor campanii ori unele aspecte tematice au fost publicate într-un şir de studii, care, de obicei, aveau un caracter preliminar. În studiul monografic recenzat sunt finalizate cercetări minuţioase şi sunt publicate integral materialele acestei staţiuni.

Studiul, în volum de peste 200 pagini, se prezintă ca un bloc integral al cercetărilor de teren, ca o analiză şi sinteză a materialelor, relevând locul lor în paleoliticul României şi al regiunilor limitrofe.

Volumul este alcătuit din 11 capitole, introducere şi încheiere, are un amplu rezumat în limba franceză şi este bogat ilustrat cu desene, planuri de săpături, diagrame, planşe cu material litic, reconstituiri. Din punct de vedere structural, studiul poate fi împărţit în trei compartimente, indisolubil legate între ele: în *introducere*, autorul arată importanţa staţiunii pentru procesul cunoaşterii paleoliticului şi mezoliticului din România, structura şi obiectivele principale ale studiului. Capitolele 1, 2, 3 şi 4, care pot fi socotite tot introductive, conţin istoricul cercetărilor, concepţia metodologică, consideraţiile asupra geomorfologiei, litologiei, paleogeografiei staţiunii, de asemenea, se expun unele opinii asupra faunei şi florei din cuaternar, în legătură cu nivelurile de locuire musteriană, din paleoliticul superior şi mezolitic, sunt analizate apoi problemele legate de stratigrafie, întinderea nivelurilor de locuire şi conţinutul depunerilor cuaternare pe care le includ. Acest compartiment introduce cititorul în complexitatea problemelor geomorfologice, paleopedologice şi geologice ale staţiunii, care sunt, credem, destul de minuţios prezentate de autor.

Al doilea compartiment, care poate fi calificat ca fiind de documentare, este consacrat analizei materialelor celor 16 niveluri de locuire preistorică ale staţiunii: un nivel premusterian, depistat în depunerile bugloviene de prundiş al terasei (remaniat), 6 niveluri musteriene, 4 niveluri definite de autor ca aurignaciene, 4 niveluri graveliene şi un nivel mezolitic (tardenoasian). Acest compartiment, de altfel cel mai voluminos, descrie un important material arheologic, are multe planuri şi diagrame, planşe cu material litic, listele-tip ale inventarului, analiza tipologică a industriilor, concluzii despre fiecare nivel de locuire în parte.

Al treilea compartiment, care poate fi, socotit de sinteză, conţine date despre materia primă folosită în staţiune, despre paleoclimatul şi fauna din nivelurile de locuire unele consideraţii legate de cronologia absolută şi relativă a acestora şi, în final, un amplu studiu de sinteză cultural-cronologică a staţiunilor de la Ripiceni-Izvor pe fundalul paleoliticului şi mezoliticului carpato-danubian, central-european, nord-pontic, precum şi al zonelor mai îndepărtate.

Din punct de vedere structural, studiul este bine întocmit, întrunind toate calităţile necesare unui studiu monografic consacrat unei singure staţiuni.

În spaţiul restrâns al acestei recenzii, care este numai o prezentare generală a volumului, ne vom referi în continuare atât la realizări cât şi la unele lacune (care practic nu puteau fi evitate) pe care monografia le conţine.

Un deosebit interes prezintă nivelul de locuire depistat de Al. Păunescu în depunerile de prundiş de la baza terasei de la Ripiceni-Izvor. Pentru autor este clar că aceste materiale sunt remaniate, însă prezenţa lor în zona unde au mai fost descoperite anterior materiale premusteriene[1] indică faptul că spaţiul a fost folosit de om încă în epoca acheuleană. Atât tipologic, cât şi morfologic, mate-

[1] N.A. Chetraru, *Hozjaistvenie Kompleksi drevnik obščestv Moldavii*, Chişinău, 1991, p. 5—28.

rialele premusteriene se încadrează în faciesurile de tip Duruitoarea Veche din zonă, cu toate că unele caracteristici mai pronunțat levalloisiene par să le dateze posterior celor de la Duruitoarea Veche[2]. Este astfel evidențiat în zonă un facies posibil al premusterianului cu caracteristici locale (abundența în forme denticulare și cu *encoche* influența levalloisiană, piese de proporții medii și mici, cu lipsa sau prezența neînsemnată a formelor bifaciale și a cioplitoarelor). Pentru a defini acest facies al premusterianului este necesară analiza de pe aceleași poziții metodologice a materialelor cunoscute până în prezent, ca și reluarea integrală a materialelor de la alte stațiuni premusteriene deja publicate[3].

Mai consistente în materiale și mult mai interesante sunt nivelurile de locuire din musterian. Nivelul I este destul de sărac în piese bifaciale și pare că își are originea în premusterianul local, îmbogățit cu elemente levalloisiene. Baza utilajului îl reprezintă diferitele vârfuri musteriene și racloarele. Acest nivel, în opinia noastră, are puncte de tangență cu nivelurile inferioare ale stațiunii din grota Trinca II, definite de noi ca musterian de tradiție acheuleană[4]. La această concluzie ajunge și Al. Păunescu. Pe parcursul evoluției nivelurilor musteriene, ele devin mai bogate în forme bifaciale, fiind prezentă și tehnica levalloisiană de debitaj. Îmbogățirea cu forme bifaciale este determinată, credem noi, de influența tradițiilor post micoquiene, care au avut o răspândire destul de largă spre est de Carpați în musterianul timpuriu[5]. Mai presupunem că locuirea premusteriană de la Ripiceni-Izvor nu reprezintă altceva decât urmele unei tabere temporare a locuitorilor de la Duruitoarea Veche, iar nivelurile inferioare din stațiunile grotelor Trinca I—III, niște tabere temporare vânătorești ale locuitorilor musterieni de la stațiunea Ripiceni-Izvor. Diferențele în structura inventarului de la aceste situri pot fi explicate prin deosebirile sezoniere în folosirea utilajului litic. Este necesar de menționat că în studiul lui Al. Păunescu apar, practic, toate grupele de inventar, atât morfologic, cât și tipologic, fapt care ușurează suprapunerea industriilor cu altele similare. Despre nivelurile musteriene IV—VI se poate sublinia faptul că sunt destul de bogate în diverse forme bifaciale, inclusiv vârfuri, cuțite de diferite tipuri, racloare cu prelucrare bifacială ce implică utilajului litic un pronunțat caracter postmicoqian. Către nivelul V al stațiunii, formele bifaciale încep a fi mult mai variate. Treptat, ele capătă caracteristici dimensionale și tipologice, apropiate paleoliticului superior din zonă. În primul rând piesele devin mai înguste și alungite, sunt mai puține cuțite de tip Prondnic, racloare în formă de *D*. Apar premisele tehnicii de prelucrare bifacială, caracteristice pentru paleoliticul superior. Totodată dispar treptat (nu în întregime) piesele cu *encoche* și denticulatele. Este o diferență colosală între industriile stațiunilor musteriene levalloisiene de pe Nistru (Molodova I, V) și industriile stațiunii Ripiceni-Izvor (le unește doar, oarecum, tehnica de debitaj). În rest, ele sunt destul de departe unele de altele. Industriile stațiunilor Chetrosu[6], Stânca sunt specifice: prima are tangențe cu Ripiceni-Izvor, a doua fiind un exponent al interferențelor interculturale, cu precădere a celor aparținând musterianului denticulat de tip Buzdugeni[7].

La Ripiceni-Izvor, după părerea lui Al. Păunescu, sunt două niveluri, care pot fi calificate ca cele mai timpurii din zonă, atribuite paleoliticului superior I a și I b. Despre materialele acestor niveluri de locuire au fost deja expuse mai multe puncte de vedere[8]. Al. Păunescu, bazându-se pe faptele că aceste niveluri de locuire se suprapun stratigrafic celor musteriene, că inventarul litic are unele trăsături arhaice (reminiscențe ale tehnicii Levallois, prezența unor tipuri musteriene de unelte-racloare, denticulate, piese cu *encoche*, vârfuri Levallois etc.), consideră că ele pot fi calificate ca cele mai timpurii niveluri aparținând paleoliticului superior din zonă. Oarecum altfel interpretează aceste niveluri V. Chiriac[9], care a exprimat părerea că ele sunt timpurii, dar nu cele mai timpurii din zonă, rezervând locul pentru acest calificativ altor stațiuni, de asemenea timpurii în cadrul paleoliticului superior, cum ar fi Cetățica I, Mitoc-Malul Galben (nivelurile inferioare), atribuite aurignacianului. Nu vom reveni aici la discuția dintre Al. Păunescu, M. Bitiri-Ciortescu și V. Chirica pe problemele celor mai timpurii stațiuni ale paleoliticului superior în Mol-

[2] *Ibidem*, p. 6—15.

[3] I.A. Borziac, *Arheologičeskie issledovanja v Moldovii v 1976—1977*, Chișinău, 1982, p. 194—198.

[4] N.K. Anisjutkin, I.A. Borziac, N.A. Chetraru, *Pervobitnii čelovek v grotah Trinka I—III*, Chișinău, 1986, p. 67—82.

[5] Larissa Kulakovskaja, ERAUL, 42, Liège, 1990, p. 43—47.

[6] N.K. Anisjutkin, *Ketrosi Mustierskaja stojanka na Srednem Dnestre*, Moscova, 1981, p. 7—54.

[7] N.A. Chetraru, *Arheologičeskie issledovanija v Moldavii v 1970—1971*, Chișinău, 1973, p. 7—54.

[8] V. Chirica, ArhMold, 12, 1988, p. 11—22.

[9] *Ibidem*, p. 11—18.

dova[10] (din lipsa spaţiului): vom menţiona doar că, în opinia noastră, materialele nivelurilor 1a şi 1b ale staţiunii Ripiceni-Izvor par a fi mai târzii decât cele de la Mitoc-Malul Galben (nivelurile inferioare), pe când materialele staţiunii Cetăţica I, ca şi acelea din nivelul inferior al grotei Brânzeni I, sunt, probabil, mai timpurii şi posibil, documentează chiar o fază de tranziţie de la musterian la paleoliticul superior. Materialele staţiunii Mitoc-Malul Galben (având în vedere lipsa bifacialelor, şi prezenţa în număr considerabil a burinelor diedre ori a gratoarelor de formă înaltă) sunt, probabil, cele mai apropiate de cele aurignaciene. Materialele acestei staţiuni se dezvoltă în cele mai timpurii niveluri de locuire gravetiană din zona dintre Nistru şi Carpaţi, prin tehnica retuşei abrupte. De pildă nivelurile 10—7 ale staţiunii Molodova V[11]. Această ipoteză are nevoie de o tratare aparte şi de o argumentaţie specială, însă, după părerea noastră, pare a fi destul de corectă. Revenind la nivelurile 1a şi 1b ale staţiunii Ripiceni-Izvor, şi de altfel, pentru a argumenta teza că ele apar a fi mai târzii decât cele precizate mai sus, vom aminti că pentru unul dintre ele (1b) a fost obţinută o datare de radiocarbon (Bln—809; 28420±400 B.P.), care, pe fondul datelor de care dispunem pentru alte staţiuni din paleolticul superior timpuriu din zonele limitrofe[12], este destul de târzie.

Este posibil că materialele acestor niveluri, împreună cu materialele staţiunii Gordineşti[13] (situată tot în aria Prutului Mijlociu), documentează o nouă cultură paleolitică, denumită de noi ,,Cultura Pruteană''[14]. Această cultură este mai târzie decât cea identificată în nivelul inferior al grotei Brânzeni şi în staţiunea Cetăţica I (şi, bineînţeles, decât cea întâlnită în nivelurile inferioare ale staţiunii Mitoc-Malul Galben), şi îşi are geneza în musterianul târziu cu forme bifaciale de la Ripiceni-Izvor.

Este deosebit de interesant nivelul zis aurignacian IIb. Aici au fost depistate materiale litice care, atât după tehnica debitajului, cât şi după tipologia şi structura grupelor de unelte, sunt asemănătoare cu cele de la Corpaci (nivelul 4), unde de asemenea, sunt prezente piesele geometrice în formă de segmente de cerc, cât şi bifaciale şi racloare, împreună cu materiale tipice din peloliticul superior din zonă. Posibil că, după publicarea de către Al. Păunescu a materialelor din acest nivel, se pot realiza paralelizări mai exacte în scopul definirii în zonă a unui nou facies al paleoliticului superior, care poate fi numit de tip Corpaci.

Nivelurile de locuire gravetiene (Ia, Ib, IIa şi IIb) par a fi destul de omogene după inventarul litic, care este reprezentat de piese tipic gravetiene (diferite tipuri de gratoare, inclusiv pe capete de lame, burine pe lame *à dos abattu* etc.), cât şi de unele bifaciale, racloare izolate, forme înalte de gratoare. Probabil că aceste elemente (ultimele enumerate) implică complexelor un specific aparte, în comparaţie cu gravetianul ,,pur'' din zonă, unde formele bifaciale lipsesc (Mitoc-Malul Galben (nivelurile gravetiene) Cosăuţi (21 niveluri gravetiene)[15], Molodova V, Cormani IV[16] şi altele. Nivelurile zise gravetiene de la Ripiceni-Izvor par să continue linia de dezvoltare a culturii Prutene. Dacă ipoteza noastră este corectă, atunci şi mai lesne poate fi documentată această cultură, atât în esenţa ei tipologică, cât şi în spaţiul de răspândire.

În ceea ce priveşte materialele locuirii tardenoasiene, încadrarea lor în mezoliticul Câmpiei Moldovei (şi a celui Nord-Pontic) este realizată şi argumentată destul de minuţios şi nu emitem obiecţii.

Observaţiile şi opiniile expuse de noi pe aceste pagini nu au intenţia de a ,,îndrepta'' monografia în cauză. Suntem siguri că mai bine decât autorul nimeni nu poate discuta materialele expuse cititorului şi că el este unicul ce poate să întregească opiniile, părerile şi ipotezele asupra lor. Am încercat, doar, în mod laconic, să expunem unele păreri (care, de altfel, sunt sub forma unor ipoteze de lucru) care ne-ar permite, poate, de a coordona materialele din spaţiul pruto-nistrean corelându-le cu această importantă monografie.

În încheiere, menţionăm că apariţia acestei lucrări fundamentale poate fi socotită un

[10] M. Bitiri-Ciortescu, SCIVA, 38, 1987, 3, p. 207—223.

[11] A.P. Cernâş, *Mnogosloinaja paleolitičeskaja stojanka Molodova V. Liudi Kammenogo veka i okružajuščaja sreda*, Moscova, 1987, p. 7—92.

[12] J.K. Kozlowski, *Midlle and early upper paleolithic in Balkans*, Varşovia-Cracovia, 1979, p. 77—95; J. Svoboda, ERAUL, 42, Liège, 1990, p. 199—211.

[13] I.A. Borziac, *Verhnepaleoliticeskaja stojanka Gordineşti I v Poprutie*, Chişinău, 1984, p. 3—79.

[14] *Ibidem*, p. 66.

[15] I.A. Borziac, *Le paléolithique et le néolithique de la Roumanie en contexte européen*, Iaşi, 1991, p. 52—71.

[16] A.P. Cernâş, *Mnogosloinaja stojanka Kormani IV*, Moscova, 1977, p. 7—75.

exemplu demn de urmat pentru alți cercetători, care dețin materialele nu mai puțin importante. Publicarea materialelor acestei stațiuni, prima monografie arheologică a unei stațiuni pluristratifice paleolitice în literatura română de specialitate, poate fi socotită un fenomen, care, credem, va da un impuls puternic studiului paleoliticului din România și din zonele limitrofe.

Ilie Borziac

ABREVIERI

AIGR	Anuarul Institutului Geologic al României, București
AR—BSS	Académie Roumaine. Bulletin de la Section scientifique, București.
ARMSS	Academia Română. Memoriile Secțiunii științifice, București.
BSPF	Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
BSRG	Buletinul Societății Române de Geologie, București
BSRRG	Buletinul Societății Regale Române de Geografie, București
Comptes Rendus IGR	Comptes Rendus de l'Institut Roumain de Géologie, București
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, București
ERAUL	Etudes et recherches archéologiques de l'Université de Liège, Liège
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zantralmuseum, Mainz
PBF	Prähistorische Bronzefunde Europas, München
Rev. Adamachi	Revista științifică „V. Adamachi", Iași
RMMI—MIA	Revista muzeelor și monumentelor — monumente istorice și de artă, București
SA	Sovetskaja arheologija, Moscova

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
— SERIA ARTA PLASTICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE THÉÂTRE—MUSIQUE—CINÉMA
— SÉRIE BEAUX-ARTS
THRACO-DACICA

La publicatiuon „Studii şi cercetări de istorie veche și arheologie", parait 4 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à

— RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, P.O.Box 33—57, București.
— ORION S.R.L., Splaiul Independenței 202 A, București, P.O. Box 74—19, Tx 11939, CBTxR, Fax (40) 13122425
— AMCO PRESS S.R.L., Bd. Nicolae Grigorescu 29 A, ap. 66, sect. 3, C.P. 57—88, Fax 312.4569, București.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, 12076117, tel. 6411990,
P.O.Box 5—42 București, România

LUCRĂRI APĂRUTE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1220—4781

S C I V A, tomul 45, nr. 3, București, iulie—septembrie, 1994, p. 197—300

S.C. UNIVERSUL S.A. — c. 1166

Lei 450